

Журнал 15.01.1999 жылдан бастап шығады.
Тоқсан сайын шығады.

Журнал издаётся с 15.01.1999г.
Выходит ежеквартально.

Қазақстан Республикасының инвестициялар және даму министрлігінде тіркелген
Тіркелу нөмірі: 15710-Ж
Тіркелу күні: 24 қараша 2015ж., Астана қ.
Меншік иесі: «Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы» мекемесі
Мақсаты мен міндеттері: академияның және басқа да оқу орындарының профессорлық – оқытушылық құрамының, сонымен қатар тәжірибедегі қызметкерлердің ғылыми мақалаларын жарыққа шығару.

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан.

Регистрационный номер: 15710-Ж.

Дата регистрации: 24 ноября 2015 г., г. Астана.

Собственник: Учреждение «Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева».

Цель и задачи: публикация научных статей профессорско-преподавательского состава академии, других учебных заведений, а также практических работников.

~~~~~  
**Редакция мекен-жайы:**

Алматы қ., Құрманғазы, 107.  
**Телефоны:** 8 (727) 292-98-77,  
350-78-88

**Адрес редакции:**

г. Алматы, ул. Курманғазы, 107.  
**Телефон:** 8 (727) 292-98-77,  
350-78-88

**ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС**  
**НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ**

**Автономов А.С.** – заведующий сектором сравнительного правоведения Института государства и права Российской Академии наук, доктор юридических наук, профессор (г. Москва, Российская Федерация).

**Булекбаев С.Б.** – доктор философских наук, профессор, проректор Казахского Университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана.

**Жалаири Ө.Ш.** - доктор юридических наук, профессор, ректор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. Председатель Совета.

**Койгельдиев М.К.** – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой КазНПУ им. Абая.

**Мауленов К.С.** – доктор юридических наук, профессор Международного университета информационных технологий .

**Рогов И.И.** – доктор юридических наук, профессор, председатель Конституционного Совета Республики Казахстан.

**Сабден О.С.** – доктор экономических наук, профессор, академик НИА РК, руководитель центра экономической политики и глобализации Института экономики КН МОН РК.

**ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА**  
**НАУЧНО-РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ**

Главный редактор - **Алибаева Г.А.** – доктор юридических наук, профессор, проректор по научно-исследовательской работе Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Айтхожин К.К.** – доктор юридических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Алиева М.Б.** – кандидат филологических наук, доцент Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Гинзбург А.Я.** – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Дауылбаев К.Б.** – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономических и общеобразовательных дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Жайлин Г.А.** – кандидат юридических наук, профессор, кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Магауова А.С.** – доктор педагогических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Сатова А.К.** – доктор психологических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Утибаев Г.К.** – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

~~~~~

СОДЕРЖАНИЕ

Alieva M.B., Pusrmanov Ch.T., Kumatova A. K. The effectiveness of learning english through the internet	3
Биржанова К.С. К вопросу о сущности правоотношения	6
Дуйсенов Э.Э., Әбділда Д.Ә. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы» жаңа заңнамасының кейбір сұрақтары	10
Дауылбаев Қ.Б., Разуев А.А. ҚР халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің мемлекеттік жүйелерін жетілдіру мәселелері	14
Ильясова Б.Қ., Хавдал К. Конституция нормалары мен халықаралық құқық нормаларының арақатынастары	24

Трибуна Молодого Ученого

Абибулла А.С. Вещные права на чужую вещь: возможности расширения в гражданском законодательстве Республики Казахстан	29
Адамова З.А. Современный международный терроризм и его проявления	37
Ахметова А. Актуальные проблемы восстановления сроков для принятия наследства по законодательству Республики Казахстан	40
Бейсекеев Ж.Қ. Сот шешімдерін орындаудың балама түрі ретінде атқарушылық іс жүргізудің жүйесі	45
Боранбаев А.Д. Пожизненное лишение свободы как самостоятельный вид наказания	49
Қажыкенов Е. Қылмыстың субъективтік белгілердегі кінәнің орны мен нысаны	54
Казалиева Ж.Д. Адам құқықтарын қорғаудағы Адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің ролі	60
Көптілеуов Е. Қазақстан Республикасындағы сот билігін ұйымдастырудың мәселелері	64
Кульчиев А.Н. Понятие экстремистских преступлений, совершаемых на религиозной почве	68
Ли С. Медиативные процедуры в ювенальном уголовном судопроизводстве Республики Казахстан	75
Махмутова А.Т. Сделки слияния и поглощения	79
Мухаметжанов М.Қ. Азаматтық құқықтағы мәміле институтына қатысты құқықтық-теориялық мәселелер	86
Мұрат Ж. Билік тармақтарының өзара әрекеттестігі	92
Нам В.И. Некоторые вопросы убийств по мотивам и целям по законодательству Республики Казахстан	96
Нусупова А.Т. Қазақстандағы медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың жағдайын талдау мәселелері	103
Сатаева А.А. Правовые основы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан	107
Сейтнұров А.Н. Система государственной регистрации прав на недвижимое имущество по законодательству Республики Казахстан	114
Сыдықова А. Жалған ақша немесе бағалы қағаздар жасау немесе сату үшін қылмыстық жауаптылық	118
Такишева Г.О. Преодалеем ли кризис в развитии нотариата в республике казахстан	122
Турлыханова Д. Қазақ құқығына исламның әсер ету деңгейі	129
Хойлибаев Е. Қазақстан Республикасы азаматының әкімшілік – құқықтық мәртебесінің негіздері	133

Alieva M.B.,
associate professor of Eurasian Law Academy
named after D.Kunaev,
Pusyrmanov Ch.T.,
associate professor of Almaty University
of Energy and Communication,
Kuatova A. K.,
postgraduate of
Almaty Technological University

THE EFFECTIVENESS OF LEARNING ENGLISH THROUGH THE INTERNET

In this article the authors consider the process of learning English through the Internet. The Internet becomes the prevailing way of studying foreign language, because it gives a number of advantages over all other methods. The advantages and disadvantages of the methods and ways to improve it are also considered.

Keywords: information management interactive communities, relationships with English-speaking people, the effectiveness of learning foreign languages, the development of modern technologies, improvement of skills of listening, reading and writing.

The age of information technology has changed the possibilities of humanity. Facilitated difficulties and accessibility to the necessary knowledge. The advent of internet has changed the lives of virtually every one of us. Today it is very rare that a home of someone with no computer connected to the network, and everyone enjoys the features of the web in their own way.

English is the dominant language of the Internet. The Internet in turn becomes the dominant means of learning English. The study of English relevant and popular to this day. Today's reality is rapid and dynamic changes of the ways and methods of language learning. With the constant development of the Internet, previously created an unprecedented medium for communication, information management, for the development of new forms of social interaction, without any borders. The Internet provides the opportunity to acquire knowledge and share them with others. Technology MP3, iPod, Skype and PDAs, as well as various blogs and podcasts that provide a huge variety of communication, media, literature, news and other materials on language content available anywhere and at any time. A cascade of improvements causes the emergence of interactive communities based on shared interests regardless of geography. This turns on its head the traditional study of languages [2,17]. The English language dominates the Internet in many spheres: from entertainment to science. If you want to learn English, the Internet provides you with an unprecedented opportunity. You can access the content in English on any subject and study it. You can establish relationships with English-speaking people who share your interests. You can communicate with them via e-mail, through blogs, podcasts and forums. You can find friends and even teachers of language, using free Internet telephony. The world wide web is extremely dynamic academic study and community learning.

In the next few years the Internet will prevail over traditional classrooms as places of learning English.

The Internet greatly influences the effectiveness of learning foreign languages. With its help, users receive all the necessary information for them, and from many sources already allocated to the developed system. With the development of modern technologies and

facilitation of the learning process online, cheap English courses without leaving your home, be possible for everyone to learn English.

The first thing that gives Internet to all those who wonder whether it is possible to learn English via the Internet free access to a variety of English resources.

Download film or any other material in the English language today is not difficult to anyone. Moreover, to find materials on the Internet for very different levels of knowledge: for example, you are still a newbie and hardly understand the English spoken and there are subtitles for almost every movie.

Learning English by song never an easy thing, but now one can easily download the lyrics of any song, even translated into Russian. It is important to note that the teaching English by song is considered to be incredibly effective, as the new words themselves.

In the next few years the Internet will prevail over traditional classrooms as places of learning English.

Due to the continuous popularization of the Internet in all countries of the world, here you can find and download a wide variety of literature, as in the original language and bilingualism in which the texts are in two languages: English and Russian in parallel.

An extremely important advantage of the world wide web is that you can find a lot of important information, books and dictionaries when learning a foreign language is extremely useful and necessary, and in regular stores they are hard to find and expensive.

In addition, recently, the sites or individual pages on specialized resources where teachers or linguists publish their own work, making the process of self-study via the Internet can be greatly facilitated.

English language training via Skype recently has become very popular. And it's understandable why, because there are many advantages of this way of learning and replaces courses:

- comfortable environment;
- low cost (and sometimes even its absence);
- convenient for you schedule.

Using the program Skype, you can not only learn speaking skills but also learn correct pronunciation and articulation.

Learning English using the Internet has some advantages:

1. Mastering a foreign language has a purpose: familiarization with the culture and customs of another country and communicating with people of different nationalities. To hear the speech of a native speaker, and build the conversation with him using Skype.

2. Only live communication helps to learn how to speak, to defend their opinion and to Express thoughts. Courses via Skype and e-mail contribute to the formation of ideas, improvement of skills of listening, reading and writing.

Teachers believe that distance learning has a negative side. This type of learning happens indirectly, that is, it is not fully "alive". Here the teacher is not the main participant in the process and the source of information for students information [1,24].

This feature of training at the basic degree comes from wanting to gain some knowledge. And that is, to learn to speak the language of their own, relying only on their own strength and desire.

Independent study is much more effective than group sessions, as people will explore only the information that interests him and needed him [2,19].

Study on the Internet effectively because it's fun. The Internet allows you to avoid tension and boredom of classroom and allows you to increase your motivation. You choose the content, vocabulary which is easy to learn, progress can be constantly measured, and you become part of the community.

Already have a community of bloggers from students and teachers who share experience. People from around the world gather together to help each other. Bloggers can write notes in their native language or in English. English language becomes a mediator for communication between people of different cultures. Blogging is not an obligation, but a sincere, pleasant, meaningful occupation. Contagious enthusiasm will support your learning. This is not learning. It's more like finding new friends and learn new cultures through language [3,45].

The Internet introduces a new level of efficiency in language learning. Efficiency is important because it creates intensity. You are entitled to a decent return on your investment of your time and money. If you want to learn English, efficiency is very important, although it is often ignored in traditional language teaching.

Humberto Soto, recently immigrated to Canada, writes: "I spent over 14 months studying English in school. It was a waste of money for Canadian governments and a waste of time for me" [3,56].

Traditional teaching methods in the classroom is not as effective as the Internet. It is very difficult to cater to students of different levels and interests. Common consequences are stress and boredom. Many people are disappointed with their school experience and leave school in full conviction that they will never be able to learn how fluently to speak a new language. They lose interest and they give up.

For people wanting to learn English, the Internet opens a new world of efficiency and satisfaction. The Internet offers a quality and diverse content that at times exceeds the resources of traditional classrooms. The Internet is available training methodologies and possibilities that classrooms can only dream of. You can set goals and measure achievements. And the result will be a highly integrated and enjoyable learning environment. This method of learning will appeal to all ages.

References

- 1 The use of English, Randolph Kwick, Enlarged second edition, 2014.
- 2 The Cambridge History of the English Language, Richard M. Hogg, Norman Francis Blake, Cambridge University Press, 2016.
- 3 www.britannica.com

Түйіндеме

Бұл мақалада авторлар қазіргі кезде ағылшын тілін үйренудің қолжетімді жолдарын қарастырады. Шетел тілін интернет жүйесі арқылы оқыту басқа әдістерге қарағанда тиімдірек дейді авторлар. Жоғарыда келтірілген әдістердің артықшылықтары мен кемшіліктері және оны жетілдіру жолдары да қарастырылады.

Резюме

В настоящей статье авторами рассмотрен процесс изучения английского языка доступными способами в настоящий момент. Преобладающим способом изучения становится Интернет, поскольку он дает ряд преимуществ перед всеми остальными способами. Рассмотрены достоинства и недостатки вышеназванного способа и пути его совершенствования.

Биржанова К.С.,
доцент кафедры конституционного,
международного права и таможенного
дела Евразийской юридической
академии имени Д.А. Кунаева

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ ПРАВООТНОШЕНИЯ

В статье рассмотрены проблемные вопросы определения сущности правоотношения, которые органично взаимосвязаны с правом и системой общественных отношений.

Ключевые слова: право, правоотношение, сущность, содержание, норма права, общественные отношения, закономерность, субъект права и субъект правоотношения.

Понятие правоотношения является одной из важнейших и в то же время спорных категорий общей теории права. Не смотря на многообразие взглядов относительно понятия правоотношения, его структурных элементов, широко представленных в современной юридической науке, мне бы хотелось становиться на том понятии, которое доминирует и весьма убедительно представляет данное явление как реальное, необходимо обусловленное потребностями общественного развития. Это понятие представляет правоотношение как фактическое общественное отношение, но в отличие от других общественных отношений, урегулированное нормой права. Оно стало наиболее распространенным и устоявшимся. Да, правоотношение является разновидностью общественных отношений. Данный подход в определении правоотношения является простым и доступным пониманию любого человека, который ежедневно вступает в многочисленные правовые отношения: учится, работает, создает семью, ездит на транспорте, совершает покупки, взаимодействует с множеством людей и т.д. Из чего следует, что правовые отношения являются одним из важнейших условий жизнедеятельности людей, без которых человечество с определенного исторического момента существовать не сможет. Поэтому этот исторический феномен становится закономерным явлением общественного развития. Человек с момента своего рождения неизбежно включен в систему общественных отношений, многообразие которых, в основном, складывается под воздействием определенных социальных норм, объективно вызванных условиями жизни людей. Под воздействием этих норм формируются экономические, социальные, политические, моральные, этические, религиозные, эстетические, корпоративные, правовые отношения, которые на самом деле являются внешними формами общественных отношений. Общественные отношения складываются непосредственно, как реальное взаимодействие конкретных лиц, выраженное посредством внешних актов поведения. Поскольку общественные отношения мы рассматриваем как реальное взаимодействие людей между собой по поводу осуществления конкретных жизненно важных потребностей, в зависимости от которых формируется совершенно определенная система отношений. По своей природе общественные отношения являются порождением объективно существующих потребностей людей. С целью удовлетворения своих потребностей люди вынуждены вступать во взаимодействие с другими, поскольку в одиночку обеспечить для себя условия жизни не смогут. Жизненно необходимые потребности людей совпадают: всем нужно есть, пить,

одеваться, иметь крышу над головой, безопасность, которые в своей совокупности составляют основу жизнедеятельности людей. Люди, таким образом, совершенно естественно становятся участниками формирования общественных отношений. Эти отношения становятся возобновляемыми, предсказуемыми и стабильными благодаря тем способам, с применением которых возможно удовлетворение их потребностей. Эти способы напрямую зависят от степени экономического, социально-культурного развития общества, определяющие пределы прав и свобод людей и их объединений. Именно эти основные потребности и формируют систему общественных отношений, складывающихся с помощью определенных способов, которые в свою очередь становятся таковыми под воздействием материальных и культурных основ жизни людей. Обеспечивая, таким образом, непрерывный процесс возобновления и развития системы общественных отношений. Одним их важнейших условий, придающих стабильности и гарантированности данной системе общественных отношений, является право.

Реально возникающие экономические, политические, трудовые, семейные и другие отношения под правовым воздействием обретают особую юридическую форму. Нормы права определяют дозволенные пределы поведения людей и их объединений. Оказывая влияние на сознание и волю субъектов общественных отношений, правовые нормы становятся той силой, способной воплощаться в реальных общественных отношениях, то есть можно сказать, что правоотношение есть право в жизни. Правоотношение является наиболее конкретно выраженной формой общественных отношений и наиболее справедливой, отвечающей потребностям устойчивого общественного развития, благодаря одновременному совпадению своего идеологического наполнения с содержанием моральных, этических и иных общепринятых социальных норм. Эффективность норм права состоит в непосредственном выражении исторически выработанных нравственных ценностей народа. Поэтому можно говорить об одновременном совпадении моральных и правовых отношений, к примеру, отношения между супругами, родителями и детьми, преподавателя и студента, врача и пациента и др. Здесь будет уместным отметить, что право, как и другие регуляторы, не творит, не порождает общественные отношения, а только регулирует их. Хотя некоторые отношения могут существовать только в форме правовых отношений.

Таким образом, связь нормы права с регулируемым правом общественными отношениями, как отмечает Р.О. Халфина, и является той глубокой общей связью, которая раскрывает существо права и его место в жизни общества. [1,с.75] Выражением этой связи выступают правоотношения. Именно правоотношение, как, общественное отношение, урегулированное нормой права, определяет сущность правоотношения, представляющую связь нормы права и правоотношения. Характер этой связи проявляется в процессе реализации права, нормы которой должны соответствовать познаниям объективной необходимости. Согласно взглядам Ф. Энгельса «право должно не только соответствовать общему экономическому положению, не только быть его выражением, но также быть внутренне согласованным выражением, которое не опровергало бы само себя в силу внутренних противоречий» (2, 418). А этические и юридические действия, совпадают с мнением Канта, как объективное и субъективное право, воля, свобода и обязательства должны совпадать, поскольку право является воплощением условий, под которым могут быть объединены произвол одного с произволом другого (лица) под общим законом свободы. Так произвол страстей, необузданных порывов регулируется в рамках воли к порядку и предсказуемости, к способности понимать интерсубъективно осуществляемое принуждение в качестве закона свободы [3,с.73]. В таком качестве

нравственные принципы и высокие идеи не обязательно должны быть явными в законодательстве, если народ достиг культурного уровня зрелости свободы, когда он не нуждается в содействии со стороны закона. В этом отношении представляется интересным высказывание Иеринга, который определил уровни культуры следующим образом: «самым нижним уровнем являются произвол и грубость, средним – надзор и принуждение, а высшим – настоящая свобода» [3, с.73]. На самом деле, нормы права существуют не сами по себе, а для регулирования поведения людей, путем предоставления им гарантированных возможностей для свободы действий с использованием материальных и духовных благ общества и государства. Такие возможности, заложенные объективным правом, становятся принадлежностью субъекта и составляют его личную свободу. Уровень культуры измеряется не только предусмотренными правами и свободами, но и объективно установленными предписаниями обязательного поведения, с целью соблюдения свободы и интересов других лиц и общества в целом. Такова общая закономерность. Отсюда следует, что без норм права и правовых принципов не могут возникнуть необходимые правовые отношения, но при условии, что они должны ясно и справедливо отразить пределы этой свободы с тем, чтобы не было позволительно нарушать интересы других лиц и общества. Вместе с тем, они не должны ограничивать субъектов права в свободе выбора в проявлении инициативы как в творческой, предпринимательской, так и других сферах жизнедеятельности людей. Только при таких условиях нормы права воплощаются в жизнь, реально проявляясь в конкретных правах и обязанностях индивидуально определенных участников правовых отношений. При этом не подменяется содержание экономических, политических, социально – культурных или лично – индивидуальных общественных отношений, а только определяются в строгих пределах обязательственные отношения, условия реализации прав гражданина и т.п. Собственно в этом и состоит основное назначение права в правоотношении: охрана интересов участников правоотношения, защита их уполномоченными органами государства путем принуждения и наказания. Это является, можно сказать, юридическим компромиссом, поскольку люди, обладающие способностью к действиям, живут по принципу реалистичности. По своей природе право возникает и действует именно через деятельность человека, пользующегося социально признанными правами и исполняющего корреспондирующие им обязанности независимо от того, что стало основанием этих прав и обязанностей – закон, правовой обычай, договор. Каждый субъект права в процессе своей жизни находится в постоянном правовом пространстве, определяющем его поведение по соблюдению общих для всех запретов, исполнению конкретных обязанностей и использованию определенно значимых для него прав и свобод. Когда мы говорим о правовом пространстве, то представляем его как сферу, наполненную не только нормами права, но и правовыми отношениями, создаваемую субъектами права и субъектами правоотношения. Субъект права и субъект правоотношения, органично взаимосвязанные понятия, т.е. неотделимые явления. На самом деле, субъектом правоотношения является и субъект права, и субъект юридической обязанности. Не признание данного положения, означают неправомерное ограничение понятия правоотношения. Такой подход позволяет изменить правовое положение малолетнего ребенка, которого у нас чаще всего признают недееспособным. Он исключен из системы общественных отношений, регулируемых нормами права, так как не признается лицом, обладающим частичной дееспособностью. Такой ребенок, осуществляющий свои юридически значимые права должен осознавать, что за ними стоят и юридически значимые обязанности, которые будут нести родители, опекуны. Понимание того, что он участник правовых отношений со всеми вытекающими

правовыми последствиями будет способствовать развитию его самосознания как личности, наделенного правами и имеющего отношение к юридическим обязанностям. Он реальный участник общественных отношений, урегулированный правом: ходит в школу, пользуется услугами библиотеки, покупает еду в буфете, канцелярские товары в магазине, ездит в общественном транспорте, имеет право на неприкосновенность личности и многое другое. В действительности такой ребенок и даже подросток практически не осведомлен о своих правах и обязанностях, он не представляет себя субъектом права и правоотношения, отсюда следует низкий уровень правового сознания и правовой культуры. Более того, определение малолетнего ребенка недееспособным является неправомерным. «Недееспособность» - определенная правовая категория, означающая, что лицо в силу устойчивого психического расстройства здоровья и слабоумия не способно осознавать свои действия и их последствия. Недееспособность признается судом в отношении лица, достигшего совершеннолетия. В этом есть проявление внешней стороны права и отношения к праву, которое оказалось отчужденной от внутреннего человеческого содержания права. Право представляет собой высшую форму справедливости, которая должна быть выражена доступно для всех и каждого одновременно, соответственно исторически выработанному представлению общества. Такое право составляет основу сущности правоотношений.

Список литературы:

- 1 Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М., изд-во «Юридическая литература», 1974. С.351.
- 2 К. Маркс и Ф.Энгельс. М., изд-во «Политическая культура». 1965. Соч. Т.37. С.599.
- 3 Книпер Рольф. Закон и история. Алматы, издательское объединение «Номос» (г. Баден- Баден), 2005. С.279.

Түйіндеме

Бұл мақалада құқықтық қатынастың мәнін анықтайтын сұрақтар қарастырылған. Құқықтық қатынастың ерекше заңдық нысанына экономикалық, саяси, еңбек, отбасылық және басқа да қатынастар әсер етеді. Қоғамдық қатынастың субъектілерінің санасы мен еркіне әсер ете отырып қалыптасатын нақты қоғамдық қатынастар жайлы қарастырылған.

Summary

This article discusses the definition of the essence of legal relations. Really emerging economic, political, labor, family and other relationships under legal influence acquire a special juridical form - legal relationship. By influencing the consciousness and will of the subjects of social relations, legal norms become that force capable of incarnating in real social relations.

Дуйсенов Э.Э.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы ректорының кеңесшісі з.ғ.д., профессор
Әбділда Д.Ә.
конституциялық және халықаралық құқық кафедрасының доценті, з.ғ.к.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ТУРАЛЫ» ЖАҢА ЗАҢНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Берілген мақалада мемлекеттік қызмет сұрақтарын реттейтін, Қазақстан Республикасының жаңа заңнамасының кейбір сұрақтары талқыланады. Мемлекеттік қызметкерлердің жұмысын құқықтық реттеудің бағыттары баяндалады. Мемлекеттік органдарда қызмет атқаруға шетел азаматтарын тарту, мемлекеттік қызметкерлердің этика мәселелері және мемлекеттік билік органдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған заңнаманың жаңашылықтары келтірілген.

Кілт сөздер: Мемлекеттік қызмет, кадрлық құрам, кәсіби мемлекеттік қызметшілер корпусы, нормативтік құқықтық акт.

Жақында еліміз өзінің тәуелсіздігінің 26 жылдығын атап өтті және осы жылдар бойы демократиялық құқықтық мемлекет құрудамыз. Мәселен, жиырма жыл бойы мемлекетімізде жеке ұлттық заңнама негізінде, кешенді әлеуметтік-құқықтық институт ретінде мемлекеттік қызмет іске асырылуда. Осы кезең аралығында мемлекеттік қызмет туралы заңнама, негізгі міндеті халық пен мемлекетке қызмет ету болып табылатын, жаңа формациядағы шенеуліктер корпусын қалыптастыруға мүмкіндік берді. Сапалы заңнамаға негізделген, мемлекеттік қызметкерлердің тиімді жұмыстары салдарынан мемлекетімізде жүргізіліп отырған әлеуметтік-экономикалық және басқа да қайта құрулардың іске асуы байланысты.

Осы кезең бойы елімізде тиімді экономикалық, саяси, әлеуметтік қайта құруды жүргізетін мемлекеттік қызмет моделін ізденіс жүруде. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделінің құрылу процесі әкімшілік реформамен тікелей қатынасымен байланысты. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі құқықтық саясат Тұжырымдамасында, Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесінің дамуы тиімді және шағын мемлекеттік аппараттың құрылуына әкімшілік рәсімдерді жетілдіруге бағыттайтын әкімшілік реформаны құқықтық қамтамасыз етумен тығыз байланысты екені көрсетіледі [1].

Әкімшілік реформаның мемлекеттік басқарудың модернизациялануының, мемлекеттік қызмет жүйесінің жетілдірілуінің тұжырымдық негіздері, ең алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясында және еліміздің басқа да стратегиялық саяси-құқықтық бағдарламаларында орын алғандығын ескеруіміз қажет. Қазақстан Республикасының Президентінің – Ұлт Көшбасшысының 2012 жылдың 14 желтоқсанындағы «Қазақстан-2050: мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында, мемлекет басшысы, «Қазақстан –2050» стратегиясының жүзеге асырылуына қорытынды жасай келе, былай деп бекітті: «Біз әкімшілік-әмірлік басқарушылық дәстүрден түпкілікті түрде бас тартуымыз қажет және басқарушылардың қазіргі заманға сай тиімді корпусын құруымыз қажет. Бізбен құрылған, барлық азаматтар тең құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болатын кадрларды іріктеудің және ұсынудың

жүйесі, мемлекеттік аппарат қызметінің барынша жоғары кәсіби деңгейі мен ашықтығын қамтамасыз етті» [2]. «Қазақстан–2050» стратегиясында, мемлекеттіктің әрі қарай нығаюының және қазақстандық демократияның дамуының қажеттілігін көрсете отырып, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев былай дейді: «Біздің мақсатымыз – мемлекеттік басқарудың жаңа түрін қалыптастыру. Ол қоғамға қызмет етудің және мемлекеттіктің нығаюының жаңа тапсырмаларына сай келуі тиіс».

Әрі қарай, осы идеяны дамыта отырып, Ұлт Лидері келесі тапсырманы белгіледі: «Алдымызда, мен бүгін жариялаған қағидаларға сәйкес, халыққа және мемлекетке қызмет етуді барлығынан жоғары қоятын кәсіпқой мемлекеттік аппарат қалыптастыру міндеті тұр». Біз мемлекеттік қызметтің кадрлық құрамын іріктеу және кәсіби даярлықтың жетілдірілген әдістемелерін енгізу арқылы сапалы түрде жақсартуымыз керек» [2].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мемлекет Басшысы Н.Ә.Назарбаевтың идеясы, бір жағынан мемлекеттік қызметшілердің көлемі жағынан үлкен емес корпусын құру, ал екінші жағынан жедел түрде, заңдарға сүйене отырып, мемлекеттік басқару алдында тұрған мәселелерді шешуді белгілейді. Бұл идеяның жүзеге асырылуы, елімізде, мемлекеттік функцияны нақты заңда айқындалған мәртебемен жүзеге асыратын, кәсіби шенеуніктік корпусын, яғни кәсіби мемлекеттік қызметшілер корпусын құру жолымен ғана мүмкін.

Әрі қарай, елімізде, мазмұны жағынан сапалы жаңа мемлекеттік қызмет құруға бағытталған, жаңа мемлекеттік-қызметтік заңнаманың қабылдану қажеттілігі «100 нақты қадам»[3] Ұлт жоспарында көрсетілген. Бұл тұжырымдық құжатта бастапқы он бес қадам кәсіби мемлекеттік аппарат құру бойынша институционалдық реформаны жүзеге асыруға бағытталған. Атап өту қажет, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевпен белгіленген он бес қадамның барлығы Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызметі туралы» жаңа заңында көрініс тапқан. Осылайша, Конституцияның ережелерінің негізінде жасалған тұжырымдар, Қазақстанның құқық жүйесіне, яғни қоғамға да кезең-кезеңмен, саналы және ғылыми негізді түрде дамуға мүмкіндік береді [4, с.4].

Шын мәнінде, мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мемлекеттік органдар арқылы мемлекеттік қызметшілермен жүзеге асырылады. Тек мемлекеттік қызметшілер мемлекетке өкілдік етеді, өйткені олар ресми органдардың ресми функцияларын жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының Президенті белгілеген, түпкі мақсаты әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына қосылу болып табылатын, жоғарыда аталған реформалардың дұрыс іске асырылуы көп жағдайда соларға байланысты болады. Олардың кәсіби қызметіне, көп жағдайда, заңдарды орындау кезінде тәртіп орналастыру, сыбайлас жемқорлықты жою, артық әуресарсандыққа жол беру, мемлекеттік басқарудағы бюрократизм, азаматтарға сапалы мемлекеттік қызмет көрсету, адамдар мен азаматтардың Конституциямен кепілдік берілген құқықтары мен бостандықтарының нақты қамтамасыз етілуі және қорғалуы байланысты. Сондықтан да мемлекеттік қызметшілердің жоғары деңгейлі ұйымдастырылған және кәсіби корпусы елімізде Ұлт Лидерімен белгіленген реформалардың жетістігінің кепілдіктерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының 23 қараша 2015 жылғы № 416-V «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» заңы (өзгерістермен және толықтырулармен 06.04.2016 ж.) [5] елдегі мемлекеттік қызмет жүйесінің құқықтық реттелуін көп жағдайда жаңадан береді.

Құқықтық реттеу аясы, соның ішінде саяси мемлекеттік қызмет аясы Қазақстанда жүргізілетін реформалардың бағытын анықтайтын, жоғарыда аталған

саяси-құқықтық тұжырымдық стратегиялық құжаттарда белгіленген тапсырмаларды есепке алсақ, жаңа заңда айтарлықтай кеңейді.

Заң Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметіне кіруге, оны өткеруге, тоқтатуға байланысты қоғамдық қатынастарды реттейді, мемлекеттік қызметшілердің құқықтық жағдайын, материалдық қамтамасыз етілуі мен әлеуметтік қорғалуын, сондай-ақ өзге де адамдардың мемлекеттік органдардағы қызметі мәселелерін айқындайды.

Бұл заңның көлемі алдыңғымен салыстырғанда айтарлықтай үлкен. Сонымен қатар, заңда мемлекеттік қызметті құқықтық реттеу механизмін жетілдіруге бағытталған новеллалар да аз емес. Дәлірек айтқанда, заңмен мемлекеттік органдарда қызмет атқаруға шетел азаматтарын тарту мүмкіндігі қарастырылған, мемлекеттік билік органдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған нормалары кеңейтілген және күшейтілген. Мемлекеттік қызметкерлердің этикасы да тәптіштелген. Бұған қоса, аталмыш жаңа заң өзінің әрекетін құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне де таратады.

Онда демократиялық құқықтық мемлекеттің көптеген идеялары көрініс тапқан, және де әлемдегі кейбір дамыған мемлекеттердің мемлекеттік қызметін құқықтық реттеуінің оң тәжірибесі жеткілікті деңгейде көрініс тапқан. Жаңа заң Қазақстанның қазіргі заманғы экономикалық, саяси және әлеуметтік және құқықтық шындығына, Қазақстан халқының менталитеті мен рухани мәдениетін есепке алғанда, сай келеді.

Қысқаша айтатын болсақ, бұл заң Қазақстандағы мемлекеттік қызмет жүйесінің әрекет етуінің 20 жылдық тәжірибесі біріктірілген жаңа нормативтік құқықтық акт.

Қарастырылып отырған құқықтық акт алдыңғы заңда орын алған олқылықтар мен қарама-қайшылықтардың барлығын дерлік жойды, сондай-ақ мемлекеттік қызметті құқықтық реттеу аясын кеңейтті деп айтсақ та болады. Осылайша, мемлекеттік басқарудың институционалдық реформасы қазірдің өзінде берік құқықтық негізде құрылуда деуге негіз бар.

Жаңа заңмен әлеуметтік теріс құбылыс – сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттердің күшейтілуі фактісін де атап өту қажет. Қазақстанның әрекет етуші заңнамасы елімізде мемлекеттік қызметтің жаңа нысанын құруға бағытталған. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасындағы мүлдем жаңа, кәсіби шенеуніктік мемлекеттік қызмет үлгісі жайында болып отыр. Бұл үлгі мемлекеттік аппаратта коррупцияға нақты құқықтық кедергі қоюға бағытталған деп айтуға болады.

Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызметі туралы» заңына жүргізілген талдау бірнеше қорытындыны қабылдауға мүмкіндік береді:

Біріншіден, еліміздегі мемлекеттік қызметі туралы нормативтік құқықтық материал жиырма бес жыл жүргізілген реформалармен елеулі түрде жетілдірілген: онда кейбір жекелеген мәселелер болса да, толық емес болып табылмайды; (көппартиялық, саяси алуандық және т.б.); онда құқықтық мемлекеттің кейбір идеялары көрініс тапқан.

Салдар ретінде, мемлекеттік қызметті реттейтін құқықтық нормаларды жетілдіру қажеттілігі туындайды. Бұл бағытта көп іс шаралар жасалды, бірақ, біздің ойымызша мемлекеттік саяси қызметкерлеріне, бірінші кезекте, еліміздің ең жоғарғы лауазымды тұлғаларына, шет елде, шекарадан тыс қандай да бір салымдарының болуына тыйым салу қажет. Бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы шынайы іс қимыл болады. Тіпті, өз балаларын шекарадан тыс жерлерде оқытуға тыйым салу қажет. Бұл, егер қаласандар, ұлттық қауіпсіздіктің сұрағы, шекарадан тыс жерде оқып жүріп, ұлы немесе қызы, қолдан жасалған жағдайға ұшырауы мүмкін. Міне сонда, елде жоғары мемлекеттік қызметті иеленетін ата-аналарға басымшылдық жасаудың тетігі табылады.

Екіншіден, әрі қарай жетілдіруді Қазақстанның конституциялық және әкімшілік заңнамалары қажет етеді. Жекелеген сұрақтарды реттеуде және мемлекеттік қызметтің аясында ғана емес, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шенеуніктердің кез-келген өз бетіншелігінен сақтау сұрақтарында, ал бұл жерде әкімшілік әділеттілікті әрі қарай дамытудың қажеттілігі өзектілене түседі.

Үшіншіден, осы кезеңде Қазақстанның құқық жүйесінде мемлекеттік қызмет институтының дербес құқық саласына – мемлекеттік қызметтік құқыққа трансформациялану процесінің басталғандығының айғағы күмән келтірмейді.

Бұған дәлел ретінде, мемлекеттік-қызметтік нормативтік-құқықтық материалдың көлемінің өсуі қызмет етеді. Сәйкесінше, жақын жылдарда Қазақстанның заңшығарушысы барлық мемлекеттік-қызметтік заңнаманы жүйелеу мәселесінің алдында тұрады.

Төртіншіден, ерекше назарға мемлекеттік қызметтің идеологиялық, ақпараттық, ұйымдық-құқықтық қамтамасыз етілуінің, заңдылықтың және тәртіптің нығайтылуының мәселелері лайық, сондай-ақ, мемлекеттік аппараттағы бюрократизмді жою мәселелері [6, с.222].

Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының заң күшіндегі заңнамасы келесі белгілерімен сипатталады:

а) мемлекеттік қызметті реттейтін нормативтік құқықтық актілердің көлемді санынан тұрады;

б) мемлекеттік қызметтің ұйымдастырылуын, қызметкерлердің құқықтық жағдайын толық реттейді;

в) онда құқықтық мемлекеттің көптеген идеялары жүзеге асырылды (мемлекеттік биліктің бөлінуі; саяси плюрализм, мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі және т.б.);

г) мемлекеттік қызметтің жүйесі азды-көпті жетілдірілді;

д) қазіргі уақытта мемлекеттік қызметті құқықтық реттеуде заңның рөлі елеулі түрде артты.

Аталған заңшығарушылық және ұйымдастырушылық мәселелердің шешілуі, Қазақстан Республикасында қазіргі кезде жүргізіліп отырған экономикалық, әлеуметтік және құқықтық реформаларды елеулі түрде алға жылжытуға мүмкіндік береді. Ал мемлекеттік қызметтің реформасын мемлекеттік басқарудың кешенді реформасының құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президентінің 2009 жылдың 24 тамыздағы № 858 «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге құқықтық саясат Тұжырымдамасы туралы» Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>.
- 2 Н.Ә.Назарбаев. Қазақстан Республикасының Президентінің – Ұлт Көшбасшысының халыққа жолдауы, 2012 жыл 14 желтоқсан, «Қазақстан–2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Стратегиясы. Алматы, 2013.– Б.14.
- 3 «100 нақты қадам» Ұлт Жоспары // Егемен Қазақстан – 2015. – 20 мамыр.
- 4 Дуйсенов Э.Э. Конституции Республики Казахстан – 20 лет // Свобода слова.- 2015. – № 33. – 27 августа. – С.4.
- 5 Қазақстан Республикасының 2015 жылдың 23 қарашасындағы № 416-V «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызметі туралы» Заңы (06.04.2016 ж. өзгерістермен және толықтырулармен) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36786682.

6 Дуйсенов Э.Э. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» заңына түсіндірме (бап бойынша). - Алматы, 2016. - 226 с.

Резюме

В данной статье проанализированы некоторые вопросы нового законодательства Республики Казахстан, регулирующие вопросы государственной службы. Освящены направления правового регулирования работы государственных служащих. Приведены новшества законодательства в отношении привлечения к государственной службе иностранных граждан, этики государственных служащих, а так же вопросы противодействия коррупции в органах государственной власти.

Summary

This article analyzes some of the issues the new legislation of the Republic of Kazakhstan regulating questions of public service. There were considered directions of the legal regulation of work of civil servants. Given the innovations in legislation regarding attraction to public service of foreign citizens, of ethics for public officials and combating corruption in public authorities.

УДК:364.013(574)

Дауылбаев Қ.Б.
э.ғ.д., профессор
Разуев А.А.
АТУ-ің магистранты

ҚР ХАЛЫҚҚА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕЛЕРІН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада ҚР-да халықты әлеуметтік қорғауды іске асырудың механизмі, оның негізгі функциялары мен бағыттары жекелеген азаматтардың катигорияларына көмек көрсету болып табылады .

Кілт сөздер: Әлеуметтік қорғау, еңбекке жарамдылығы және жарамсыздығы, жұмыссыздық, қайырымдылық, әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік қамтамасыз ету, табыс, әлеуметтік қызмет көрсету.

Мемлекет басшысы әлеуметтік қорғаудың атаулы жағын күшейте отырып, оның тетіктерін жетілдіру жөнінде міндет қойды, яғни әлеуметтік көмек тек қана нақты мұқтаж азаматтарға ұсынылатын болады.

«Бес институционалды реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам» – Ұлт жоспарының 84 – қадамын іске асыру шеңберінде, 2015 жылғы 28 қазанда Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне халықты әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы қабылданды.

Заңда 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап әр отбасы мүшесіне шаққанда табысы ең төмен күнкөріс деңгейінің 50 пайызынан (бүгінде - 40%) төмен болған жағдайда отбасыларға атаулы әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа тәртібін енгізу көзделген, жаңа форматтағы атаулы әлеуметтік көмек қазіргі кезде қолданыстағы: көпбалалы отбасыларға арналған арнайы мемлекеттік жәрдемақының (АМЖ), аз қамтылған

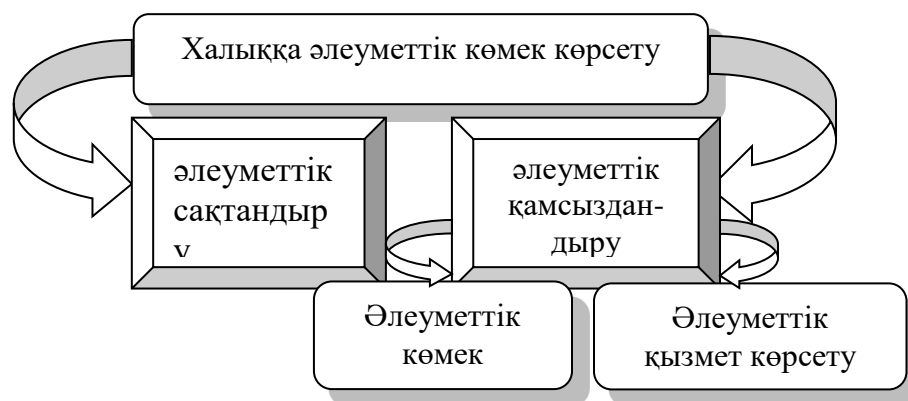
отбасылардың 18 жасқа дейінгі балаларына арналған мемлекеттік жәрдемақының (МБЖ) және аз қамтылған үй шаруашылықтарына берілетін атаулы әлеуметтік көмектің (АӘК) орнына тағайындалады.

ҚР-да әлеуметтік көмек көрсету жүйесін туындайтын әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қамсыздандыру (әлеуметтік инфрақұрылым салаларын қоса алғанда) қазіргі мемлекеттерде мемлекеттік әлеуметтік саясаттың маңызды бөлімдерінен туындайды. Еңбекті ұйымдастырудың халықаралық ұйымы сол институттардың эволюциясының нәтижесін келесідей сипаттады: «20 ғ. басындағы әлеуметтік сақтандыру жүйелерін құру, оларды келешекте дамыту және әлеуметтік қамсыздандырудың жан-жақты жүйесіне айналдыру, сонымен қатар әлеуметтік көмек көрсетудің әмбебап жүйесін қалыптастыру – жиырмамыншы ғасырдың әлеуметтік дамуының негізгі сипаты осындай» [1].

Басқа сөздермен айтқанда, әлеуметтік көмек көрсету – мемлекеттің тұрғындарға кепілді минималды өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуімен байланысты туындайтын қатынастар жүйесі, олар жұмыс күшін қалыпты ұдайы өндіру үшін және жұмысбастыларға жанұяның басқа мүшелерін қамтамасыз етуге, жұмысбастылықтан айырылғандарға бұрынғы өмір сүру қалпын сақтап қалуы үшін қажет [1].

Сонымен қатар әлеуметтік көмек көрсетуді әлеуметтік мемлекет және ресми әлеуметтік саясаттың критерилеріне сәйкес елдің өндіріс, бөлу, айырбас және тұтыну саласындағы жұмысқа қабілеті бар және жұмысқа қабілеті жоқ тұрғындарының әлеуметтік тәуекелін төмендететін, жоятын және алдын-алатын институттар жүйесі ретінде анықтауға болады.

Әлеуметтік көмек көрсету жүйесі әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қызмет көрсетуден тұратын әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінен құралатындығын атап өткен болатынбыз (2 сурет).

Сурет 2 – Тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің құрылымы

Ескерту – [5] автормен құрылды

Әлеуметтік сақтандыру жүйелері индивидуумдарға жұмысқа қабілетті жаста сақтандыру қорларында белгілі бір құралдарды жинақтау және тәуекелді жағдайда (жұмыссыздық, жұмысқа қабілеттілігінен айырылу, асыраушыдан айырылу, жүктілік пен бала туу, бала күтімі бойынша демалыс) қайта бөлу жолымен тұтыну көлемінің төмендеуінің тәуекелін төмендетуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік көмек жүйелері тәуекелді төмендету механизмдерін туындайды, олар мемлекетке кедей және жұмысқа қабілеті жоқ азаматтар үшін төменгі табыс салдарын азайтуға мүмкіндік береді.

Көбіне, әлеуметтік көмек ақшалай немес заттай түрінде беріледі. Ақшалай түрде зейнетақы, әлеуметтік және арнайы жәрдемақылар, мемлекеттік мекен-жайлы көмек материалды көмек, аз қамтылған балалары бар жанұялар үшін жәрдемақылар,

жеңілдігі бар көлікпен жүруді қаржыландыру, медициналық қызмет көрсетулер жатады. Ал заттай жәрдемақыларды ақысыз емделу, мүгедектерге қондырғылар сатып алу (арбалар, құрал- жабдықтар және т.б.) құрайды.

Әлеуметтік қызмет көрсету тұрғындардың мақсатты топтарына (мүгедек және қарттарға) жеңілдігі бар ақысыз қызметтерді көрсетеді: үйде қызмет көрсету, үй-интернаттар, уақытша паналау орындары, санаторлы курортты емдеу, психологиялық және заңды кеңес берулер, психологиялық және педагогикалық қызметтер және т.б.

Әлеуметтік қызмет те, жәрдем ақы да әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің өзара толықтырушы элементтері болып саналатындықтан, әлеуметтік қызмет көрсетуді әлеуметтік қамтамасыз ету және әлеуметтік көмектен бөлек қарастыруға болмайды.

Дамыған елдердің әлеуметтік саясатында әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің қалыптасуының төрт кезеңін бөліп көрсетуге болады.

Әлеуметтік көмек көрсету жүйесін институционализациялау кезеңіне дейін, заңдарды қабылдап, сәйкес ұйымдардың қызмет етуіне дейін еуропалық елдер әлеуметтік көмек көрсетудің жекеленген элементтерін енгізді.

Әлеуметтік сақтандыру бірқатар елдерде 16-17 ғғ. аралығында жұмыс берушілермен артықшылығы бар жұмыскерлер арасында компромисс ретінде пайда болды. Сол актіге келешекте мемлекет те қосылды, алғашқыда арбитр рөлінде, кейіннен белгіленген жұмыскерлер мен олардың жанұяларына қатысты денсаулық пен табыстар үшін тәуекелді төмендету үшін екі жақтың алған міндеттеріннің кепілі ретінде қарастырылған.

Алғашқы кезеңде жұмыс істеушілердің бірқатар категориялары үшін зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесі пайда болды. Францияда 1681 жылдан бастап бұл жүйе жүзушілерге арналып енгізілді, ал жүз жылдан кейін зейнетақы жүйесі мемлекеттік қызметкерлер үшін де өңделді. 1831 жылдан бастап зейнетақыны әскери қызметкерлерде ала бастады.

«Монте Дей Паски ди Сиена» итальяндық банкінің қызметкерлеріне арналған зейнетақы жүйесі Италияда 1779 жылдан бастап қызмет ете бастады. Сол жылдан бастап жалданбалы қызметкерлерді өндірістегі қауіпті жағдайлардан ерікті сақтандыру туралы заң қабылданды [2].

Басқа дамыған елдерде ұқсас шаралар 20 ғасырдың басында жүзеге асырыла бастады. Сол кезеңде әлеуметтік сақтандыру жүйесінің негізгі сипаттары келесілер болды:

- осы қызметті пайдалануға мүмкіндігі бар жұмыскерлердің шектелген контингенті;
- белсенді еңбек кезінде алынатын сыйақымен салыстырғанда жәрдемақының көлемінің аздығы;
- жұмыс берушілердің аз шеңбері тарапынан өз бетімен қаржыландыруы [2].

Бірінші кезеңнің мақсатын жұмыс берушілердің жекеленген топтары мен жұмыскерлер арасында еңбекшілердің неғұрлым тәуекелдерін (өндірістегі қатерлі жағдайлар мен зейнеткер жасқа толуы) сақтандыру сұрақтары бойынша компромиске жету ретінде атап көрсетуге болады.

Екінші кезеңді тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің институционализациясы ретінде белгілеуге болады, ол Лоренц фон Штайнның мемлекеттің жаңа қызметін концептуалды жалпылауынан және Германияда азаматтарды әлеуметтік көмек көрсету туралы таңдардың пайда болуынан басталды.

«Әлеуметтік мемлекет» түсінігін Лоренц фон Штайн 1850 жылы енгізді. «Әлеуметтік мемлекет» түсінігін анықтай отырып мемлекеттің жаңа қызметтерін анықтайтын бірқатар жағдайлар ұсынды. Ол мемлекет міндетін келесідей белгіледі

«мемлекет өз билігі көмегімен әр түрлі қоғамдық топтар, жеке тұлға үшін үшін құқықтарда абсолютті теңдікті демеп тұруы қажет. Мемлекет өзінің барлық азаматтары үшін экономикалық және әлеуметтік прогрессті итермелеуі керек, себебі біреуінің дамуы екіншісінің дамуына жағдайлар туғызады, әлеуметтік мемлекет туралы осы мағынада айтылады [2].

Азаматтарды әлеуметтік көмек көрсету туралы алғашқы заңдар Германияда 1883-1889 жж. өңделді. Ол канцлер Бисмарк арқасында іске асырылды, ол мемлекет бақылауымен жұмыскерлер, қызметкерлер және жұмыс берушілер жарнасына негізделген әлеуметтік қор қаражаты есебінен еңбек үстінде жарақат алу, ауру, мүгедектік, қартаю себебінен еңбек ақыдағы жоғалтулардың орнын толтырудың неміс жүйесінің негізін қалады [3].

Бір жағынан Бисмарк реформасы жалданбалы жұмыскерлердің жаппай әлеуметтік қамсызбанбауының кезеңін аяқтады, бірақ бұл реформаның ерекшелігі оның процедуралары мен сақтандыру жағдайларының үлкен дифференциациясында белгіленді.

Осы күнге дейін жеке-жеке жұмыскер, қызметкер, фермер және еңбек етушілердің басқа маманды топтары үшін Германияда әлеуметтік сақтандырудың көптеген салалық кестелері қалыптасқан. Осы ретте, Бисмарктік әлеуметтік сақтандыру жүйесін әр түрлі әлеуметтік қорларды пайдаланып орталықсыздандырылған «маманды» басқару әдісі деп атайды.

Өз дамуының осы кезеңінде әлеуметтік сақтандыру жүйесі жұмыскерлердің өз бетімен ал жұмыс берушілердің еріксіз төленетін жарналары негізінде аз тәуекелді тобын қамтыды. Сақтандырудың бұндай жүйелері өзін-өзі қаржыландыру және өзін-өзі ақтау негізінде құрылды, ал мемлекет қол қойылған келісімдердің кепілі терінде туындады, бірақ жүйенің жұмысын қаржыландырмады.

Әлеуметтік сақтандыру жүйесінің даму қағидасы: ерікті қатысу және жәрдемақыны еңбектің жарнасына қарай төлеу либерализм концепциясының негізінде жатыр, ол Ф.Хайек, В.Ойкен сияқты экономистер және мемлекеттік қызметкер Л.Эрхард сияқты ғалымдардың позициясында құрылды [4, 5].

Теоретикалық тұжырым ретінде өңделіп іс жүзінде Германиямен жүзеге асырылған әлеуметтік нарықтық шаруашылық моделі өз мәні бойынша неолибералистік тұжырымды туындады. Модельдің теоретикалық базасы Вальтер Ойкен басқарған Фрайбург мектебінің экономистерінің ордолиберализм тұжырымы болып табылады (тура мағынада «еркіндік тәртібі»). «Әлеуметтік нарықтық шаруашылық» түсінігінің анықтамасы мен негізін Альфред Мюллер-Армак деталды қарастырады, ал оның соғыстан кейінгі Германияда іс жүзінде қолданыс табуы Федеративті Германияның халық шаруашылығының министрі (келешекте канцлер) Людвиг Эрхард атымен байланысты [26].

Екінші кезеңнің мақсаты азаматтарды тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсету жүйесімен қамту ауқымын кеңейту болып табылады.

Үшінші кезең үшін маңызды жағдай 1942 жылы жарық көрген У.Бевериджтің әлеуметтік қамсыздандырудың қағидалары мен әдістер туралы баяндамасы болды, ол мемлекеттік әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің институттарының дамуына әсер етті. Оның өңдеген жүйесінің негізгі қағидасы еңбек ақыдан айырылған барлық тұлғалар үшін орнын толтыру болып табылады, ол әлеуметтік көмек көрсетуға теңеледі.

Әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесі, оның ойы бойынша, еңбек ақыны жоғалтудың салдарынан мұқтаж адамдардың барлығына қол жетерлік болуы керек, соның ішінде жасы келген және мүгедектік алған жандар.

Осы жағдай әлеуметтік көмек көрсету жүйесін «орталықтандырылған мемлекеттік басқару әдісі және ортақ мемлекеттік әлеуметтік қоры бар әмбебап» ретінде көрсетуге мүмкіндік берді.

Осы кезеңде ХЕҰ конвенциясы мен ұсыныстары еңбекшілерді әлеуметтік сақтандыру жүйесін әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен толықтыруға мүмкіндік береді, олар тұрғындардың басым бөлігіне көптеген әлеуметтік тәуекелден қауіпсіздендіруге мүмкіндік береді [2].

Үшінші кезеңде дамыған елдерде әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі қамту кендігімен және тәуекелдің орнын толтырудың жоғары деңгейімен сипатталады. Бірақ әлеуметтік көмек көрсетудің әлемдік тәжірибенің мәнді өзгерісі мемлекет рөлінің өзгеруі болды. Ол толығымен мемлекеттік бюджеттегі салықтық түсімдерден әлеуметтік қамсыздандырудың үш бабын қаржыландыру бойынша міндеттерді алды. Ол ең алдымен мүгедектікпен байланысты және қарт жастағы адамдарғы қалыпты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етумен байланысты [2].

Қазіргі әлеуметтік көмек көрсету институттарының қалыптасуына ХЕҰ 1952 жылы қабылданған №102 «Әлеуметтік қамсыздандырудың минималды нормалар туралы» Конвенциясы әсер етті. Осы Конвенцияға сәйкес әлеуметтік қамсыздандырудың барлық салалары 9 топқа бөлінеді. Осы Конвенция барлық 9 топ үшін мерзімді төлемдердің минималды көлемін анықтайды. №102 Конвенциясы ХЕҰ басқа да ұсыныстарымен әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандырудың барлық жүйесін қайта құруға нормативті базасын құрды.

Осы жағдайлар мемлекеттік әлеуметтік саясаттың маңызды бөлігі ретіндегі әмбебап әлеуметтік көмек көрсету жүйесі үшін мықты негіздің қалыптасуына ықпалын тигізді.

Әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа типі өз мәні бойынша ел үшін азаматтарды базалық демеуді білдірді, әлеуметтік жарналарына немесе еңбек стажының ұзақтығына сәйкесінше жүйеге салған еңбек жарналарына тәуелсіз. Соңғы факторлар негізгі минимумнан артық жекеленген жәрдемақыларды, мысалы жұмыссыздық бойынша жәрдемақы, асыраушыдан айырылу бойынша жәрдемақы және т.б. сияқтыларды анықтау кезінде маңызды роль ойнайды.

Сонымен қатар, осы кезеңнің басты сипаты, жүйе аясындағы игілік алушылардың контингентін кеңейту болып табылады. Соның арқасында Еуропаның барлық халқы медициналық қызмет көрсетуге және мектептік білімге қол жеткізді [2].

Үшінші кезеңнің мақсаты нарықтық экономикадағы орны толтырлуы тиіс тәуекелдер тізімін көбейту, соның ішінде мемлекеттік қаражат есебінен.

Әлеуметтік көмек көрсетудің мемлекеттік жүйелері осы кезеңде қоғамдық өнімді қайта бөлудегі басты құралға айналды, себебі мемлекеттік бюджет немесе мемлекеттік қорларға ақшалай түсімдер, сонымен қатар жәрдемақыларды төлеу мемлекет тарапынан жүргізіледі. Сондықтан әлеуметтік көмек көрсетудің дамыған мемлекеттік жүйесін пайдаланатын ел «әлеуметтік ел» атына ие болды.

Төртінші кезеңге көшу кезеңінде адамдық капитал теориясын және адамдық даму мүмкіндігінің теңдігінің әлеуметтілігінің тұжырымдамасын қоғамдық мойындау орын алды.

Т.Шульц, Г.Беккер, Дж. Минцер, Л.Туроу және олардың соңынан ерушілердің еңбектерінде зерттелген адамдық капитал теориясы жеке тұлғаның және соңғы есепте ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне әлеумет деңгейі үшін жалпы және арнайы білімнің, біліктілік дағдының және өкілеттіліктің мәніне негіз берді [30].

Әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесінің қызмет етуінің қағидаларының жүйесін толықтырған жаңа қағидалар келесілер болды:

- субсидия арлылық қағидасы (немесе құзырылықты бөлу);

- шығындарға қатысу қағидасы.

Бірінші қағида іс жүзінде қызмет ететін құқықтық және шаруашылық механизмді туындайды, соған сәйкес билік құзырылығы осы нақты қоғамдық қажеттілік анағұрлым тиімді қанағаттандырылатын институционалды (мемлекеттік, аймақтық, жергілікті) деңгейге беріледі. Осылайша, тұрғындардың кедейшілігін төмендету, әлеуметтік қызмет көрсетудегі бастама аймақтық және жергілікті деңгейге беріледі.

Шығындарға қатысу қағидасы жекеленген әлеуметтік төлемдерді төлеу мемлекет, жұмыс берушілер және азаматтардың жеке қаражатының қатысуымен жүзеге асырылатынын білдіреді. Азаматтардың жеке қаражаты зейнетақыны, сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру кезінде мәнді [31].

Әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің дамуында ортақ тренд байқауға болады, ол ХЕҰ және бірқатар экономикалық теориялардың қоғамдық мойындалуымен және олардың дамыған елдердің саяси қызметіне еңгізілуімен байланысты. Дегенмен, әр түрлі елдердің институттарында айырмашылықтар бар, себебі жүйелер бастапқы институционалды шеңберін және қызмет ету механизмдерін сақтап қалады.

ЖЭӘД елдерінде әлеуметтік көмек көрсету жүйелерінің қазіргі үш типі ел тұрғындарын қамту ауқымы, жүйені басқару әдісі, қаржыландыру көздері, әлеуметтік жәрдемақыларды есептеу процедурасы, тұрғындарға әлеуметтік қызмет көрсету нысаны, қоғам алдындағы жауапкершілігі бойынша ерекшеленеді (1 кесте). Әлемдік экономикалық әдебиеттерде басқа да жіктеулер пайдаланылады.

1995 жылы Еуропалық комиссия ұсынған есепке сәйкес ЕО елдерінде төрт негізгі модель басым: континенталды (Германия, Австрия, Бенилюкс, Франция), англосаксондық (Ұлы Британия, Ирландия), скандинавтық (Швеция, Дания, Финляндия) және оңтүстік-еуропалық (Италия, Испания, Греция және Португалия) [2].

Қазақстанда Қазан төңкерісіне дейін әлеуметтік көмек көрсету туралы қандай да бір заңдар, тіпті «халыққа әлеуметтік көмек көрсету» түсінігінің өзі де болмаған. Әдетте қарт адамдар балаларының асырауында болған. Дәстүр бойынша балалардың кенжесі ата-анасымен өмірінің ақырына дейін тұратын болған. Жалғыз басты, сырқат, қауқарсыз адамдар әдетте білгілі бір туыстарының қолында болып, ондай туыстары болмаған жағдайда өз руластарының асырауында болған [3].

1 кесте - ЖЭӘД елдерінде әлеуметтік көмек көрсету жүйелерінің негізгі типтері және олардың сипаттары

Жүйелердің негізгі сипаттары	Беверидж жүйесі	Бисмарк жүйесі	Аралас жүйе
Әлеуметтік көмек көрсету типі	Әмбебап	Әлеуметтік - мамандырылған	Жалпы сипаттағы әлеуметтік көмек көрсету
Басқару әдістері	Мемлекеттік-орталықтандырылған	Жеке қорлар арқылы орталықсыздандырылған	Мемлекет бақылауындағы орталықсыздандырыл
Қаржыландыру көздері	Салықтар есебінен	Сақтандыру жарналары есебінен	Жартылай салықтар есебінен, жартылай жарналар есебінен

Жәрдемақы көлемі	Ортақ	Алатын еңбекақыға сәйкес, есептеу шекарасын белгілеу арқылы	Әлеуметтік минимумға белгілі бір қатынаста
Жүйе басым елдер	Ұлы Британия, Дания, Ирландия, Финляндия,	Австрия, Бельгия, Германия, Люксембург, Нидерланды	Греция, Испания, Италия, Португалия, Франция
Ескерту- [27] әдебиет негізінде автормен құрылды.			

Бұған қатысты қазақ ойшылы әрі ағартушысы Абайдың бастамасы бойынша 1885 жылы мамыр айында өткен Шар төтенше билер съезінің материалдарын қарастыруға болады. Бұл материалдарда жалғыз басты және қария адамдарға материалдық қамқорлық көрсету қажеттілігі жайды ой нақты көрініс табады [34]. Зейнетақылар туралы алғашқы заң 1918-1922 жылдары В.И. Лениннің жетекшілігімен қабылданды. Бұл заңға сәйкес мүгедектік бойынша және асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша зейнетақылар енгізілді.

Әлеуметтік қамтамасыз етудің бұл үлгісі нарықтық қатынастарға ауысу кезеңінде реформаландыруды қажет ететін. XX ғасырдың 90-шы жылдарындағы экономикалық құлдырау қазақстандық халықты әлеуметтік көмек көрсету үлгісінің тарату жүйесінің дағдарысқа ұшыраған ахуалын онсыз да шиеленістіре түсті. Инфляция мен жұмыссыздықтың артуы, өндірістің құлдырауы жұмыс істейтін халықтың санының күрт азаюына әкеп соқтырды, ал бұл қарт адамдардың санының артуымен қатар, бір ұрпақтан (жұмыс істейтін) келесі ұрпаққа (жұмыс істемейтін) капитал ағымының күрт қысқаруын білдіретін. Жұмыс істейтіндер мен зейнеткерлердің санына қатысты тепе-теңдіктің бұзылуы Қазақстанның Зейнетақы қорындағы қаражат тапшылығының артуына, демек сәйкесінше, республикалық бюджеттің осы тапшылықты жабуға кететін шығындарының артуына әкеп соқтырды [35].

Сонымен қатар, реформаландыру барысында жеткілікті шамада материалдық қамтамасыз етуге септігін тигізетін халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгісін құру қажеттілігі туындады. Осылайша төменде қарастырылған халықты әлеуметтік қамтамасыз етудің қазақстандық үлгісі құрылған болатын. Әлеуметтік қамтамасыз ету механизмін құру біздің елімізде халықаралық тәжірибені ескере келе жүзеге асырылды және БҰҰ, ХЕҰ, Дүниежүзілік банк және т.б. секілді халықаралық институттардың техникалық көмегі мен ұсыныстарына негізделді.

Мемлекеттік әлеуметтік стандарттарды енгізу, жинақтаушы зейнетақы жүйесіне ауысу, натуралдық жеңілдіктерді монетизациялау, еңбекақы төлеу жүйесін реформаландыру, еңбек қатынастарының жаңа үлгілеріне ауысу және әлеуметтік әріптестікті дамыту, бағытталған әлеуметтік көмекті ендіру мемлекеттік тарапынан қатысудың дәрежесі жоғары әлеуметтік қамтамасыз етудің аралас үлгісінің құрылуына әкелді.

Трансформация кезеңінде болған объективті қиындықтар мен шығындарға қарамастан, еліміз салыстырмалы түрде қысқа уақыттың аралығында нарықтық шаруашылық жүргізу принциптеріне барабар мемлекет тарапынан тиімді реттелетін тепе-теңдестірілген әлеуметтік жүйені қалыптастыра алды. Республика 1998 жылдың 1 қаңтарында «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» Заңды қабылдап, посткеңестік кеңістікте алғашқылардың бірі болып зейнетақымен қамтамасыз етудің мемлекеттік «ортақ» жүйесінен жинақтаушы жүйеге көшті.

Шетелдік халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгілерінің қалыптасу

тәжірибесіне жасалған талдау олардың мәні мен мазмұнындағы айырмашылықтың барын көрсетті, мұның себебі - әр елге тән әлеуметтік-экономикалық дамуының өзіндік ерекшелігі болады. Сондықтан Қазақстан Республикасы басқа үлгілерден ерекше (тек тарихи ғана емес, әлеуметтік-экономикалық дамудың ерекшелігімен байланысты) өзінің жеке интегралды үлгісін жасап шығару үшін халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгілерінің негіз қалаушы аспектілерін барынша мұқият зерттеуі тиіс.

М.Б. Кенжегузин өзінің еңбегінде атап өткендей, қазіргі уақытта Қазақстандағы аралас экономиканың қалыптасуы аралық, жедел мақсаттарды жүзеге асырудың негізінде құрылады, осы мақсаттардың негізгісі – халықтың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ету. Бұл адами капиталдың жаппай құнсыздануымен бүкіл әлеуметтік саланың деградациясы тенденциясының алдын алу үшін қажет [3]. Осыған байланысты 2001 жылы ҚР-дағы Халыққа әлеуметтік көмек көрсету тұғырнамасы әзірленді, онда халықтың түрлі топтарын әлеуметтік көмек көрсетудің негізгі түрлері мен нысандары көрініс тапқан.

Нарықтық экономика қызметінің негізін қалаушы ережелеріне сәйкес, республикамыздағы халыққа әлеуметтік көмек көрсету қазақстандық ғалымдар зерттеп, әзірлеген блоктар мен механизмдер кешенінен тұратын арнайы әзірленген интегралды үлгіні жүзеге асырудың есебінен қамтамасыз етіледі. Осыншама күрделі үлгіні таңдау қоғамның әлеуметтік қажеттіліктері мен оларды қанағаттандыруға бағытталуы мүмкін болатын қаржы ресурстарының арасындағы алшақтықтың артуына себеп болған елдегі ауыспалы кезеңнің ерекшелігімен байланысты болды.

Әдеби дерек көздеріне талдау жасай келе, Қазақстандағы халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгісін қарастыратын М.Кенжегузин, Е.Колос, О.Стаценко, С.Жолдасбаев, А.Алимбаев, С. Алпысбаева, У.Баймуратов, А.Сегізбаева, Т.Притворова секілді авторларды атап өтуге болады [36, 37, 38, 39, 40].

Олар шын мәнінде халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің қазақстандық үлгісін құрудың фундаменталды негізін қалады деуге болады. Аталған авторлар өз еңбектерінде халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің үлгісін түрліше қарастырған болатын.

Біздің ойымызша, бұл мәселеде неғұрлым терең әрі күрделі деп Кенжегузиннің еңбегін атауға болады, онда автор Қазақстандағы халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің үлгісін мұқият қарастырады. Еңбектің авторы халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің белсенді нысандарын дамыту қажеттілігі қалыптасып келе жатқан экономикалық жүйе әлі тұлғаның өз орнын табуы үшін қажетті шынайы алғышарттарды құрмағанымен, ал тұлғаның да, жеке әлеуметтік топтардың да бейімделу деңгейі олардың жаңа жағдайдағы өз кәсіби-біліктілік әлеуетін пайдалануының әлеуеттік мүмкіншіліктерімен анықталатындығымен байланысты болады деп атап өтеді [41]. Мұндай үлгі келесідей негізгі болқтардан құралады: әлеуметтік көмек көрсетудің деңгейлері; тұрғындардың тіршілік етуін қамтамасыз ету салалары; азаматтардың категориялары; әлеуметтік көмек көрсетудің ұлттық жүйесінің әлеуметтік-экономикалық негіздері. Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің қазақстандық үлгісі келесі деңгейлер бойынша жүзеге асырылады [2]:

1. Халыққа әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің қалыптасуы республикалық және аймақтық деңгейлерді және түрлі әлеуметтік топтар мен тұрғындардың категорияларының деңгейін қамтиды. Әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің макродеңгейдегі негізі – тіршілікпен қамтамасыз етудің негізгі жүйелерінің қызметін қамтамасыз ету және минималды өмір стандартын ұстану.

2. Аймақтық деңгейдегі халыққа әлеуметтік көмек көрсету жүйесін жүзеге асыру механизмі оның әрі қарайғы дамуы мен аумақтық ерекшеліктерді ескере отырып нақтылануын қажет етеді.

Әлеуметтік көмек көрсетудің аймақтық аспектісін ескеру аймақтардың келесі түрлерін бөліп қарастыруды талап етеді:

1) жеткілікті түрле қаржымен қамтамасыз етілмейтін, экономикалық және әлеуметтік әлеуеті төмен;

2) жұмыссыздық деңгейі жоғары;

3) жоғары экологиялық қауіп-қатер аймағына жататын;

4) ауылдық тұрғындарының саны басым.

Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің аймақтық жүйесінің механизмі өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған: әлеуметтік тұрғыда кепілдендірілген табыс минимумын қамтамасыз ету; жаппай жұмыссыздықты болдырмау; әлеуметтік әлсіз топтардың еңбекпен қамтылуын қамтамасыз ету, аймақтық инфрақұрылымды дамыту, халықты экологиялық көмек көрсету. Әлеуметтік көмек көрсетудің аймақтық жүйесі аумақ бойынша мемлекеттік әлеуметтік кепілдіктердің жүзеге асырылуын, қосымша әлеуметтік көмек көрсету нысандары мен әдістерін әзірлеуді қамтамасыз етеді, сондай-ақ халыққа әлеуметтік қолдау көрсетудің жеке аймақтық қорларын қалыптастырады.

3. Түрлі әлеуметтік топтар мен категориялардың деңгейінде жүзеге асырылатын әлеуметтік көмек көрсету механизмі, біріншіден, халықтың тіршілігін қамтамасыз етудің негізгі салаларының қызметін қамтамасыз ете отырып, барлық тұрғындарды; екіншіден, азаматтардың еңбек және жұмыспен қамту саласындағы құқықтарын жүзеге асыра отырып, еңбекке қабілетті тұрғындарды; үшіншіден, өзінің экономикалық жағдайына байланысты өзіне тұтынудың қажетті деңгейін қамтамасыз ете алмайтындарға қолдау және көмек көрсете келіп, әлеуметтік әлсіз топтарды көмек көрсету және қолдауды қамтамасыз етеді.

Қажетті өнімді бөлудің объективті сипаты оны анықтаудың тәртібін заңнамалық тұрғыда бекітуді талап етеді. Бұл қажеттілік қоғамның әлеуметтік жіктелуінің артуына байланысты одан әрі халықтың басым көпшілігінің тіршілік деңгейі төмендейтін нарықтық экономиканың орнығу жағдайында туындайды. Мұндай жағдайда қоғамның дамуының аса маңызды алғышарты - әлеуметтік қатынастардың негізгі қатысушыларының әлеуметтік-экономикалық теңсіздігінің орнын толтыратын шарттарды құру және адамның минималды өмір стандартына деген әлеуметтік-экономикалық құқығын қамтамасыз ету.

Республикада шектеулі жалпыға ортақтық принципіне негізделген жүйе болмаған, яғни жүйеге қосатын жарнасына тәуелді тәуекелді жағдайға тап болған жұмыс істейтін азаматтарды қосымша көмек көрсету жүйесі жоқ.

Нарықтық экономика жағдайындағы халықтың түрлі категорияларының әлеуметтік қорғалу мәселесі көбіне тек табыстардың индекстелуіне және зейнеткерлерге, мүгедектерге, балалы отбасыларға және кейбір тұрғын топтарына жәрдемақы беруіне ғана сайып қояды. Және Қазақстан Республикасы үкіметінің бағдарламасына сәйкес, әлеуметтік көмек көрсетудің нысандары болып қоғамның барлық мүшелері емес, тек олардың кейбір категориялары ғана табылуы тиіс.

Мұндай ыңғай нарық жағдайларында әрбір еңбекке қабілетті адам өзінің жеке күшімен өз отбасының жағдайын жасап, оны әлеуметтік көмек көрсетуі тиістігіне негізделеді.

Дегенмен шетелдік тәжірибе мұндай материалдық өз-өзін қамтамасыз ету жүйесі өздігінен, автономды түрле қалыптаспайтындығын көрсетеді: ол қоғамның барлық мүшелеріне қатысты белгілі бір макроэкономикалық алғышарттардың болуын талап етеді; осы алғышарттарды құру – экономиканы мемлекеттік реттеу жүйесінің атқаратын қызметі [3].

Қолданыстағы әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің оның тиімді қызмет етуіне

бөгет жасайтын кемшіліктері келесідей [4]:

- жетілмеген заңнама: әлеуметтік саланы реттейтін заңнама жүйесі күрделі әрі мөлдір емес, себебі негізінде әлеуметтік тәуекелдер мен төлемдердің негіздемелері бойынша емес, төлемдердің түрлері бойынша қалыптастырылған;

- әділеттіліктің жеткіліксіз болуы және ынтаның төмендігі: әлеуметтік жәрдемақыларды алу құқығын жүзеге асыру барысында салық төлемдерін жасайтын экономиканың формалды секторы қызметкерлерінің осы төлемдерді жасамайтындардың алдында басымшылығының болмауы;

- жүйенің мөлдірлігінің жеткіліксіздігі: жәрдемақыларды алу және бөлу үдерісін бақылау үшін қажетті жеке идентификациялау немесе мәліметтер базасының жүйесі орнығу сатысында тұр.

Ана мен бала денсаулығын әлеуметтік көмек көрсету мәселесіне айрықша маңыз бере келе, Елбасымыздың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына жолдауында 2008 жылдың 1 қаңтарынан жұмыс істейтін әйелдердің жүктілік, бала туу және ана болуын міндетті түрде әлеуметтік сақтандыруды енгізуді тапсырды. Әлеуметтік сақтандырудың осы түрлері бойынша әлеуметтік төлемдерді Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының қаражатынан төлеу тапсырылды [1].

Жүктілік, бала туу және ана болуды міндетті түрде әлеуметтік сақтандыруды енгізу Халықаралық Еңбек Ұйымының ана мен баланың денсаулығын көмек көрсетуға қатысты №103 Конвенциясына сәйкес келеді, онда ана болуына байланысты демалысқа шыққан әйелге ақшалай жәрдемақыны жұмыс берушінің есебінен емес, міндетті әлеуметтік сақтандыру органдарының қаражаты есебінен беру ұсынылады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1 «Әлеуметтік-экономикалық модернизация – Қазақстан дамуының басты векторы» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Қаңтар, 2016 ж.

2 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Наука, 1993-117 с.

3 Кравченко А.И. Основы социологии и политологии. М.: Академический проект, Фонд «Мир», 2004

4 Волков Ю.Г. Социология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2007

5 Воробьева Э.Л. Методологические и методические принципы социологического исследования социальной сферы. Екатеринбург: Урал. гос. проф.-пед. ун-т, 2000. 40с.

Резюме

В статье рассмотрены содержание и механизмы реализации социальной защиты населения, основные её функции и направления поддержки отдельных категорий граждан в РК.

Summary

Abstract the article discusses the content and mechanisms of social protection of the population, its main functions and areas of support for certain categories of citizens in Kazakhstan.

Ильсова Б.Қ.
з.ғ.к., доцент,
Хавдал К.
аға оқытушы
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң Академиясының конституциялық,
халықаралық құқық және кеден ісі
кафедрасы

КОНСТИТУЦИЯ НОРМАЛАРЫ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСТАРЫ

Мақалада конституциялық құқық нормаларымен халықаралық құқық нормаларының арақатынасының тетіктері қарастырылған.

Кілт сөздер: Конституция, Конституциялық Кеңес, құқық, сот, Президент, акт.

XX - ғасырдың екінші жартысында халықаралық қатынастарды ұлттық заң жүйесіне әсерін тигізіп, ықпал ететіндей халықаралық құқықтық құжаттар әзірлеуге айқын бетбұрыс байқалады. Бұл бетбұрыс бара - бара күш алып, тұрақты құбылысқа айналып келеді. Аталған бағыттың сипатының белгісі ұлттық заңдарды демократияландыруға, ізгіліктендіруге, интернационалдандыруға, мемлекеттік – саяси құрылымды жетілдіруге ықпал ету болып табылады.

Әрине, халықаралық құқықтық нормалар ұлттық заңдардың және мемлекеттік құрылыстың барлық салаларын қамти алмайды. Басқару мен мемлекеттік құрылым нысандарын әр халық өзі таңдайды, және мұндай таңдауға халықаралық құқық ықпал ете алмайды. Еуропа мемлекеттерінің қауіпсіздігі мен ынтымақтастығы жөніндегі кеңесте оған қатысушылар егеменді теңдік және құқықты құрметтеу қағидасын тұжырымдай келе «бір бірінің өздерінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және саяси жүйелерін еркін таңдап, дамыту құқығын құрметтейтін сияқты, өздерінің заңдары мен әкімшілік ережелерін белгілеу құқығын да солай құрметтейтіндігі» туралы келісімге қол жеткізді [1]. Сөйтіп халықаралық құқықтық мемлекеттік өздерінің өзара қатынасын ұлттық заңдарын құрметтеу негізінде құруға міндеттейтін маңызды нормасы халықаралық деңгейде орнықтырылды.

Сонымен бірге халықаралық құқық нормаларының ұлттық заңға әсері туралы да айтуға болады. Осы ретте халықаралық құқық нормаларымен өзінен өзі пайда болмағанын, әр түрлі елдердің мемлекеттік құқықтық құрылыс жөніндегі заңдарына мейлінше өміршендерін бойларына жинақтағанын атап көрсеткен жөн. Енді ол нормалар жекеленген елдер халықтарының еркін білдіретін сипатта емес, алдыңғы қатарлы халықаралық қоғамдастық арқылы халықтардың жинақталған еркін білдіретін жаң сапада жекеленген мемлекеттерге қайтып оралады.

Қазақ социалистік революциясы Ресей халықтарының өзін-өзі тану құқықтарын жариялады. Белгілі құжаттар, оның ішінде «Ресей халықтары құқығы декларациясы» қабылданды. Олар ұлттардың өзін-өзі тану жөніндегі құқықтарын іле-шала жариялаған алғашқы ресми құжаттар еді. Ресейдің басқа халықтарымен бірге қазақ халықтары да жаңа саяси құқықтық негізде өзінің мемлекеттігін құру құқығына ие болғандай еді [2]. Кейін КСРО құрамындағы Одақтық Республика болып қайта құрылған қазақтың Кеңестік автономиясы құрылды. Қазақ мемлекеттігінің аумағы белгіленді. Осыған қарамастан одақ шеңберінде қазақ республикасы егемендіктің

барлық атрибуттарына ие бола алған жоқ. Азаматтық болмады. Одақтық заңдарды қайталағандықтан Жоғарғы Кеңес формалды заң шығару органы болды. Республика Үкіметі барлық мәселелер бойынша КСРО Үкіметінің нұсқауын орындады. Мемлекеттілік шын мәнінде болған жоқ. Барлық билікті СОКП өз қолында ұстады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1993 жылы халықтың таптық сипаттамасынан тұңғыш рет бас тартты. Онда енді жұмысшы табы туралы, шаруа және еңбек интеллегенциясы туралы сөз болған жоқ. Жалпы «еңбекші» термині 1993-ші жылғы Конституцияда, 1995 жылғы Конституцияда да қолданылмайды. Дегенмен, Конституцияның екеуінде де халық туралы айтылады. Қазақстан Республикасы Конституциясында халық тұрғындардың бүкіл әлеуметтік қабатын жинақтаған тұтас әлеуметтік – саяси құбылыс ретінде ұғынылады. Осыған орай, «халық» ұғымы Қазақстан Конституциясына сәйкес біріншіден, ол байлық жағдайына қарай әлеуметтік қабаттарға, таптарға бөлінбеушілікті білдіреді, сөз жоқ, бұл маңызды конституциялық фактор болып табылады. Конституцияда мемлекет әлеуметтік, яғни, бүкіл халықтың өкілі ретінде танылады. Бұл мемлекеттің тұрғындарының қандай да болсын бір тобына екінші бір тобын кемсіту арқылы басымдық бермейтіндігін білдіреді. Мемлекет тиісінше олардың әлеуметтік жағдайларына қарай тұрғындардың барлық қабаттарына қамқорлық көрсетуі тиіс. Қазақстан Республикасының Конституциясы бүкіл халықты әлеуметтік топтарға бөлмей, олардың құқықтарын шектемей конституциялық құқықтық қатынастар субъектісі ретінде таниды. Екіншіден, халық ұғымына көп ұлтты қоғам жағдайында қазақ ұлты, басқа да барлық ұлттық топтар жатады, бұл, мемлекеттегі бүкіл халықтың әлеуметтік базалық негізін құрайтын қазақ ұлтына ерекше: құқықтық, саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени жеңілдіктер берілмейтіндігін білдіреді.

Қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде тану жеңілдіктер қатарына жатпайды, тек мемлекеттің барлық жерде және қайда да болсын ұлттық нысаны бойынша ұлттық болып табылатын сипатына жатады. Орыс тілін ресми қолданыс тілі ретінде тануда бұл салада жеңілдік берілмейтіндігін көрсетеді.

Мұндай жағдайда қазақ ұлтының өзін-өзі тану құқығы жоққа тән болды. Қазақ халқы өз қалауымен бірде бір өмірлік мәселені шеше алмады. Соның нәтижесінде қазақ тілі күнделікті қолдан шыға бастады, ұлттың қандық, тектік болмысы жойылуға айналды. Тағы басқа ұлттық ерекшеліктер солғын тартты. Ұлттың ұлт ретінде құрып кету қаупі туды. Сөйтіп, қазақ революциясы жариялаған ұлттың өзін-өзі тану құқығы, іс жүзінде жүзеге асырылмай қалды [3].

Тәуелсіздіктің жариялануымен бірге ұлттың өзін-өзі тану проблемасы қайтадан көкейкесті мәселеге айналды, бірақ ол тұрғындар құрамының көп ұлттылығына және басқаларына орай бұдан бұрынғы жылдары жинақталған сын пікірлер ескеріле отырып, жаңа талап деңгейінде шешілуі тиіс. Тиісінше, қазақ халқының өзін-өзі тану құқығы тек қазақтарға ғана емес басқа да ұлт өкілдеріне де қатысты. Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттік органдарды тұтас алғанда мемлекеттің өзін-өзі тану құқығының проблемасын шешудің мынандай жолын ұсынады: «байырғы қазақ жерінде шаңырағын көтерген қазақстан Республикасы өзінің барлық азаматтарының тең құқылығын қамтамасыз етеді». Демек Қазақстанның мемлекеттілігі бүкіл халықтың өзін-өзі саяси тануының нысаны және ұлтына қарамастан бүкіл азаматтарына қызмет етеді. Ал оның кепілі – «мемлекеттік биліктің бірден бір бастауы - халық» (3 бап 1 тармақ) болып табылатын Қазақстан халқының бүкіл адамдарының бірігуі [4].

Конституция халықтық егемендік, халық бірлігі барлық салада азаматтар құқықтарының кепілдігі идеясын жүйелі жүргізіп отырады, және осы конституциялық қағидалар халықаралық құқық нормаларына толық сай келеді. Біріккен Ұлттар

Ұйымының Бас Ассамблеясы 1996-шы жылғы 16-шы желтоқсандағы 15-ші сессиясында қабылдаған азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің бірінші бабында «Барлық халықтардың өзін-өзі тануға құқығы бар. Осы құқықтар арқылы олар өздерінің саяси мәртебесін еркін белгілейді және өздерінің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуының еркін қамтамасыз етеді» деп жазылған.

Демек, Қазақстан халқының еркі мемлекеттік биліктің бірден бір бастауы болып табылады. Міне, осыдан келіп, мемлекет органдарын қалыптастыру және олардың қызметін халықтың еркі негізінде жүзеге асыру қажеттігі туындайды. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1948-ші жылғы 10-шы желтоқсанда қабылдаған «Адам құқығының жалпыға ортақ декларациясында» былай деп жазылған: «Үкімет билігінің негізі халықтың еркі болуы тиіс. Ол ерік жасырын дауыс беру жолымен немесе басқа да бір алуан нысандары арқылы қамтамасыз етілетін дауыс беру бостандығын жалпыға бірдей және тең сайлау құқығымен өткізілуі тиіс кезеңдік және төте сайлауларда өз көрінісін табуы тиіс».

Конституция халықтық мемлекеттің билікті тікелей, сондай-ақ өз өкілдері арқылы жүзеге асыру құқығын орнықтырды. Егер халықаралық құқық нормалары Үкіметтің өз қызметіндегі еркінің көрінуі туралы және мемлекеттік билік органдарын демократиялық жолмен сайлау туралы әңгіме болса Қазақстан Республикасының Конституциясында бұл мәселе одан әрі тереңдетіле түседі.

Біріншіден, Конституцияда Парламент және Президент халықтың атынан сөйлейтіндігі айтылады. Тиісінше, тек атқарушы органдар ғана емес, сондай-ақ заң шығарушы органда халықтың еркін білдіреді.

Екіншіден, заңдардың жобалары және басқа да қоғам өміріндегі маңызды мәселелер бүкіл халықтық талқылауға немесе референдумға шығарылуы мүмкін.

Халықаралық құқық нормалары өзін-өзі тану құқығына тек саяси құқықты ғана емес, сондай-ақ экономикалық құқықты да жатқызады. Аталған пактіде азаматтық және саяси құқықтар туралы мынандай қағида бар: «Өздерінің алдарына қойған мақсаттарына жету үшін барлық халықтар өзара тиімділік қағидасына негізделген халықаралық экономикалық ынтымақтастықтан және халықаралық құқықтан туындайтын міндеттемелеріне қайсы бір нұқсан келтірмейтіндей жағдайда өзінің табиғи байлықтары мен ресурстарына еркін билік жүргізе алады».

Қазақстан Республикасының Конституциясы меншіктің екі нысанын: мемлекеттік және жеке меншікті таниды. Меншіктің екі нысаны да заң алдында тең. Сонымен бірге жер және оның қойнауы, су көздері, табиғи өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар қайсы бір басқа жақтың талан-таражына салынып, ысырап етпеуінен қорғау, оларды тиімді пайдалану үшін мемлекеттің түпкілікті меншігінде болады [5]. Табиғат байлықтарын игеру мен пайдалануға қатысты қатынастарды құқықтық жағынан реттеудегі кемшіліктің қай-қайсысы болсын қазіргі және болашақтағы қоғам үшін де толмас олқылықтарға ұрындырады. Табиғи ресурстар – жай мемлекеттік меншік қана емес, байлық ретінде де әр адамның мүдесіне орай пайдаланулары тиіс. Сондықтан табиғи ресурстарды билеуге қатысты әр лауазымды адам халық алдындағы жауаптылығын сезінуі тиіс. Құқық осындай лауазымды адамдар жауаптылығын ерекше режимін белгілеуі қажет. Халықаралық құқықтың нақты мемлекеттің құрылымдық және басқару проблемаларына да араласпайтыны белгілі. Сонымен бірге мемлекет қызметін ұйымдастыруда халықаралық құқық нормаларына сүйенетін бірқатар мәселелер бар.

Оның қатарына бірінші кезекте мемлекетті демократияландыру мәселесі жатады. Халықаралық құқық нормалары нормативтік биліктің демократиялық

тұрғыда ұйымдастырылуын қолдайды. Осы нормалар қазақстан Республикасының Конституциясында жүйелі қолданылады.

Әдебиеттердің тізімі:

- 1 Ю.А.Ким. Верховенство Конституции в системе правовых актов Казахстана / Вестник Мин.Юст.-Алматы, №7.- 1996г.
- 2 А.Т.Ащеулов. Этапы становления конституционного законодательства и конституционализма / Мир закона. – Москва, №8.- 2000г.
- 3 А.Т.Ащеулов. Вопросы теории конституционного права РК / Материалы юбилейной научно-теоретической конференции. КазГЮА. – Алматы, 2000г.
- 4 К.К. Айтхожин. Прямое действие Конституции РК / Фемида.-Алматы, №2. - 2000г.
- 5 Қазақстан Республикасының Конституциясы.-Алматы, 30.08.1995 жыл.

Резюме

В статье представлены механизмы соотношения норм международного права и конституционного права.

Summary

In the mechanism to become predstavlenı sootnoşeniya norm of international right, konstitwcionnoe Law

**ВЕЩНЫЕ ПРАВА НА ЧУЖУЮ ВЕЩЬ: ВОЗМОЖНОСТИ РАСШИРЕНИЯ
В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

В исследовании автор дает исчерпывающее понятие вещного права на чужую вещь. Помимо этого, подробно рассматривается регламентация сервитута и его видов. Выдвигается мнение, что ст. 195 ГК РК необходимо редактировать. Также утверждается, что если учитывать присутствующий институт приобретательной давности, использование которого распространено в РК, имеются предпосылки включения права владения в совокупность вещных прав и его законодательное закрепление. Автор считает, что целесообразно предоставлять правоприменителю полный перечень оснований возникновения и прекращения вещных прав.

Ключевые слова: вещное право, сервитут, право собственности, право землепользования, завещательный отказ, приобретательная давность, виды сервитута.

Вещное право относится к категории абсолютных прав. Это означает, что в отличие от субъекта вещного права существует неопределенное число лиц, которые обязаны не препятствовать осуществлению этого права. Эта обязанность состоит в воздержании от действий, препятствующих реализации права. Вещное право пользуется абсолютной защитой; оно обеспечивается посредством реальных действий, направленных на возвращение или приобретение вещи.

Отрицание Советской властью всего частного повлекло за собой отмену частной собственности на недвижимое имущество, а также ликвидацию деления вещей на движимое и недвижимое. Но в то же время в гражданском кодексе 1922 года был введен особый раздел «Вещное право», в котором отражались три вида прав на вещи: право собственности, право залога и право застройки. Центральным институтом вещного права являлось право собственности. В задачу законодателя входило создание наиболее благоприятного режима для социалистической собственности.

В гражданском праве буржуазных государств, существует несколько форм права, наиболее важным из которых является право собственности. Кроме того, вещное право включает в себя право пользования чужим имуществом и извлечения дохода от нее - так называемый узуфрукт (Франция, Италия, Федеративная Республика Германия [ФРГ]); сервитуты, например, право прохода через чужой земельный участок (Франция, Италия, ФРГ, Япония); право залога движимого или недвижимого имущества (Франция, ФРГ, Великобритании, США и Японии); здание сдается в аренду (ФРГ) и, аналогично этому учреждению, понятие надбавки в законодательстве Италии и Японии, где есть также вещное право заниматься сельским хозяйством на земельном участке, принадлежащем другому лицу (emphyteusis); и услуга недвижимости (ФРГ) - право на периодические платежи в денежной или натуральной форме за данный земельный участок. Все эти вещные права могут возникать в результате договора, заключенного собственником или на основании воли и договора, заключенного предыдущим собственником имущества. В гражданском праве Великобритании и

США все формы вещного права, за исключением права залога, рассматриваются как разновидности права собственности [1].

Основным вещным правом является право собственности (*dominium*) (*freehold, leasehold, commonhold*). Признание владения (*possessio*) в качестве вещного права или просто в качестве источника определенных полномочий и действий зависит от существующей правовой системы. Подчиненные или ограниченные вещные права, как правило, касаются обременений, прав и интересов безопасности [2, с.118].

Категория вещных прав включает не только право собственности, но и иные (ограниченные) вещные права. Они обладают всеми признаками вещных прав, составляя их разновидность. Право собственности на вещь является наиболее широким по содержанию, но не единственным вещным правом. В отличие от права собственности ограниченное вещное право представляет собой право на чужую вещь (*jura in re aliena*), уже присвоенную другим лицом - собственником.

Если говорить о перечне вещных прав на чужую вещь, непосредственно определенных как таковые в законе, то можно назвать следующие права: право землепользования; права хозяйственного ведения и оперативного управления, другие вещные права могут быть предусмотрены иными, помимо ГК, законодательными актами.

В данном исследовании нами больше внимания уделяется ограниченному вещным правам. Значимость ограниченных вещных прав является огромной, т.к. одной из главных особенностей можно считать сохранение вещных прав в процессе смены собственника. В частности, в п. 3 ст. 195 ГК РК определяется, что переход права собственности на имущество к другому лицу не является основанием для прекращения вещных прав на это имущество, если иное не предусматривается законодательными актами Республики Казахстан.

В юридической литературе даются различные определения ограниченного вещного права: «ограниченное право как право в том либо ином ограниченном, точно регламентированном законодательством отношении означает использовать чужое, как в большинстве случаев, недвижимое имущество в собственных интересах без посредства его собственника (в том числе помимо его воли)» [3, с. 592].

В цивилистической науке известны мнения, касающиеся систематизации вещных прав. В частности, Синайским В.И. была сформирована классификация вещных прав. Ученый представлял следующие его виды: полное - право собственности, и неполное, представленное сервитутом (отдельным правом пользования и правом угодий), эмпитевзисом (чиншевым правом), суперфицием (правом застройки), залоговым правом, вещными повинностями, правами на недра земли [4, с. 208].

Шершеневичем Г.Ф. к вещным правам относилось право собственности, сервитут, чиншевое право, залог и владение [5, с. 142].

Покровским И.А. делились вещные права на основные группы, которые представлены:

- правами пользования чужими вещами (сервитутом, правами застройки, пожизненным пользованием);
- правами на получение известной ценности из чужой вещи (правами заклада, вотчинными выдачами);
- правами на приобретение известной вещи (правом преимущественной покупки, выкупа) [4, с. 593].

Лихотниковой Е.П. выделяются также определенные виды ограниченных вещных прав, которые представлены:

- правами пользования чужими вещами (сервитутами, узуфруктом, правом застройки и эмпитевзисом);

- правами на получение выгод от реализации чужой вещи при ее отчуждении против воли собственника;

- правами приобретения чужой вещи [6, с. 577].

Согласно ст. 195 ГК РК, вещные права вместе с правом собственности представлены: правом землепользования; правом хозяйственного ведения; правом оперативного управления; правом ограниченного целевого пользования чужой недвижимостью (сервитут).

В ст. 12 Земельного кодекса РК содержится определение сервитута. В частности, сервитутом является право ограниченного целевого использования чужим земельным участком, для таких целей, как проход, проезд, прокладка и эксплуатация необходимых коммуникаций, охотничьего хозяйства и рыбного хозяйств и иных нужд [8].

В ст. 67 Земельного кодекса РК предусматриваются основания формирования сервитута. В частности, собственник либо землепользователь должен предоставлять заинтересованным физическим и юридическим лицам право ограниченного целевого пользования земельным участком, на который ему принадлежит право собственности либо землепользования.

Право ограниченного целевого пользования чужим земельным участком (сервитут) может возникать по определенным основаниям, которые представлены:

- непосредственно нормативным правовым актом;
- договором заинтересованного лица с собственником либо землепользователем;
- актом местного исполнительного органа;
- решением суда;
- иными случаями, предусмотренными законодательством Республики Казахстан.

Согласно ст.23 Водного кодекса РК - водный сервитут на водные объекты может выступать в публичной и частной формах. Каждым могут использоваться водные объекты общего пользования, в данном случае публичный водный сервитут - это неотъемлемая часть права пользования водным объектом [9].

Можно сделать вывод, что водный сервитут может быть публичным и частным:

1) основания публичного водного сервитута на водный объект, который не является водным объектом общего пользования, представлены:

- законодательством Республики Казахстан;
- актом местного исполнительного органа области (города республиканского значения, столицы);
- объявлениями порядка использования водного объекта физическими или юридическими лицами, которые получили его в пользование.

2) частный водный сервитут устанавливаются на тех же основаниях, что и публичный, а также он может быть установлен, основываясь на судебном решении.

Публичный и частный водные сервитуты устанавливаются в определенных целях, которые представлены:

- забором воды без использования сооружений, технических средств и устройств;
- водопоем и прогоном скота, ведением рыбного хозяйства;
- использованием водных объектов как водных путей для паромов, лодок и прочих маломерных судов.

В содержании теории гражданского права присутствует классификация видов сервитута.

- в случае, когда сервитут подразумевает право прохода, проезда либо прогона скота - это сервитут перемещения;

- строительные сервитуты представлены двумя видами: сервитутом стройки или сервитутом опоры. Если требуется проход через территорию чужого земельного

участка для строительства, реконструкции либо капитального ремонта - это будет являться сервитутом стройки. Сервитут опоры используют тогда, когда необходимо устанавливать опору конструкций в процессе строительства, реконструкции либо капитального ремонта здания или сооружения на чужом здании или сооружении расположенном на земельном участке.

- в случае, когда необходим отвод либо подвод воды для мелиорации - это является сервитутом мелиорации;

- если необходимо проведение горных работ (представлено размещением оборудования или сооружений, которые необходимы для добычи полезных ископаемых) - это является горным сервитутом;

- если присутствует ремонт, реконструкция, эксплуатация объектов коммунального назначения, то это коммунальный сервитут [6, с. 577].

Помимо этого, законодательно закрепляется следующая классификация сервитута:

- частным сервитутом предусматривается право ограниченного пользования соседним либо иным земельным участком для прохода или проезда, когда иной путь невозможен или же крайне затруднен, либо для таких нужд, как мелиорация, прокладка линий электропередач и т.п. Частный сервитут устанавливают, основываясь на договоре между собственником земельного участка либо земелепользователем и тем лицом, которому нужно установление сервитута;

- публичный сервитут устанавливают в интересах государства либо местного населения, основываясь на акте местных исполнительных органов.

Отдельные разновидности сервитута определяются различными нормативными актами. Со стороны законодателя должна быть их четкая регламентация. Необходимо привести ясное, однозначное определение сервитута, как вещного права. То есть регламентировать, что понимается под сервитутом, каковым является статус сервитута, какие права и обязанности субъектов сервитута. В случае, если будет дан исчерпывающий список видов сервитута в ГК РК, - определение вещного права, сервитута, то тогда будет отсутствовать необходимость в дублировании толкования понятия сервитут и иных вещных прав в содержании других законодательных актах.

Отметим, что предлагается и иная классификация ограниченных вещных прав. Она представлена залогом, правом постоянного землепользования, земельным сервитутом, правом пожизненного проживания в жилом помещении, предоставленным в силу завещательного отказа или в силу договора ренты, правом хранителя по договору о секвестре или же по судебному решению по установлению секвестра, правом кондоминиума по использованию жилого посещения, которое находится в частной собственности его члена, для производства ремонта общих помещений, если невозможно производить ремонт, кроме как с применением данного помещения, правом найма жилого помещения из государственного жилого фонда, правом аренды государственного предприятия, если арендатору предоставляют право последующего выкупа арендуемого имущества, правом, вытекающим из негаторных исков [1].

Полагаем, что ст. 195 ГК РК необходимо редактировать.

В частности, в пп.4 п. 1 пп. 4 этой статьи закрепляется присутствие иных видов вещных прав, которые находятся в ГК РК, а также в содержании иных законодательных актов. Полагаем, что виды других вещных прав на чужую вещь, предусмотренных в ГК РК, можно было бы сразу включить в п.1 ст.195 ГК РК, путем внесения дополнений. В частности, право недропользования, право временного пользования земельным участком, находящимся в частной собственности, залог.

Для того, чтобы понимать какие еще присутствуют разновидности вещных прав, необходимо проведение тщательного анализа всей законодательной базы, что является не совсем удачным с точки зрения толкования и правоприменения нормативных актов.

Помимо этого, если учитывать содержание ст. 195 ГК РК, законодатель закрепляет возможность в расширительном толковании видов вещных прав. Что опять-таки, является не совсем правильным, как мы полагаем. Присутствует необходимость строгой и четкой систематизации вещных прав, которую не должны подвергать расширительному толкованию, а она должна быть исчерпывающей.

В частности, помимо вышеназванных типов вещных прав, которые обозначены законодателем как вещные права, присутствует совокупность иных вещных прав, которые нуждаются в закреплении и придании им статуса вещных прав.

Изучив ст. 240 ГК РК, можно прийти к выводу, что подинститут приобретательной давности однозначно относится к институту вещных прав.

В частности, в ст. 240 ГК РК изложено, что гражданин либо юридическое лицо, которые не являются собственниками имущества, но добросовестно, открыто и непрерывно владеют как своим собственным недвижимым имуществом в течение 7-ми лет, либо иным имуществом не менее 5-ти лет, приобретает право собственности на это имущество.

Можно сделать вывод, что налицо факт владения вещью. Субъект владения - это добросовестный приобретатель, отношение которого к данной вещи, как к собственной. При этом нет права собственности на данную вещь у добросовестного владельца, однако в силу срока давности, а именно 7 лет - для недвижимого имущества и не менее 5-ти лет - для движимого имущества он может приобрести право собственности на вещь.

Также необходимо учесть предусмотренную ГК РК защиту собственного владения против третьих лиц, которые не являются собственниками имущества, а также не имеют прав на владение им в силу иного основания, который предусматривается содержанием законодательных актов или договором.

Такое право приобретения вещи в собственность в силу приобретательной давности может рассматриваться как вещное право, так как здесь не идет речь о должнике либо кредиторе.

Полагаем, что если учитывать присутствующий институт приобретательной давности, использование которого распространено в РК, имеются предпосылки включения права владения в совокупность вещных прав и его законодательного закрепления.

Следующий объект рассмотрения представлен, закрепленным в Законе РК «О жилищных отношениях», правом членов семьи собственника использовать наравне с ним жилище, в котором они проживают. В соответствии со ст. 21 вышеуказанного Закона, к членам семьи собственника жилища приравнивают постоянно совместно проживающих супругу и их детей. Родителей супругов, а также детей, которые имеют свои семьи и постоянно проживают с собственником, могут признать членами семьи собственника лишь по взаимному согласию. В исключительных случаях и другие лица, когда они постоянно проживают с собственником и ведут с ним общее хозяйство не менее 5-ти лет. Нетрудоспособные иждивенцы также члены семьи собственника, когда они постоянно проживают с собственником [10].

Можно сделать вывод, что законодатель закрепляет за членами семьи право пользования жилищем, которое также как любое другое вещное право следует за вещью, в чем и заключается его отличительная особенность от иных прав.

Такое право членам семьи дается в силу закона, а не основываясь на договоре. В частности, в соответствии со ст. 22 Закона РК «О жилищных отношениях», которая

определяет права и обязанности членов семьи собственника, они имеют право наравне с собственником жилища пользоваться им, также имеют право на вселение в это жилище собственных несовершеннолетних детей. Данное право строго защищено законодательством, в частности, ст. 22 вышеупомянутого Закона, предоставляется право требования устранения нарушения прав пользования жилищем со стороны его членов семьи, как от самого собственника жилища, так и от любых других лиц.

Тем самым, произведя анализ выше рассмотренной статьи, можно сделать вывод, что право пользования жилищем следует за жилищем, то есть за вещью, присутствует законодательно закрепленное право защиты такого права. Таким образом, право пользования жилищем членами семьи собственника жилища также можно отнести к вещному праву.

Далее рассмотрим право проживания либо пользования какой-либо вещью в силу завещательного отказа либо легата, которое также можно отнести к вещным правам.

В частности, еще в римском праве закреплялось право пожизненного пользования жилым помещением, или узуфрукт.

Согласно ст. 1057 ГК РК: завещатель имеет право возложить на наследника по завещанию исполнение за счет наследства какого-либо обязательства (завещательный отказ) в пользу одного либо нескольких лиц (отказополучателей), которые приобретают право требовать исполнения завещательного отказа [11].

Предметом завещательного отказа может быть, прежде всего, передача отказополучателю в собственность, пользование или на ином вещном праве вещи, входящей в состав наследства. Наследник, на которого завещателем возложен завещательный отказ, должен исполнить его лишь в пределах действительной стоимости перешедшего к нему наследства и за вычетом падающей на него части долгов наследодателя.

Завещательный отказ затрагивает и возложения на наследника жилища исполнения обязательства в пользу конкретного лица (отказополучателя), предоставления последнему право проживания, т.е. пользования жилищем наравне с ним (наследником).

Помимо этого, завещательный отказ можно отнести не только к жилищу, но и к использованию конкретной вещи со стороны отказополучателя.

При этом в законе регламентировано право требования исполнения завещательного отказа со стороны отказополучателя.

Согласно ст. 1057 ГК РК, право отказополучателя на проживание в жилище либо пользования конкретной вещью следует за этой вещью. Помимо этого, при установлении права отказополучателя требовать исполнения легата, закрепляется право на защиту собственных прав по завещанию.

В римском частном праве присутствовало право застройки земельного участка, которое принадлежало иному лицу.

В Гражданском кодексе России присутствует данное вещное право - право застройки. Оно предполагает дачу разрешения собственником земельного участка на строительство здания либо сооружения иному лицу с помощью заключения договора застройки земельного участка.

В нормах казахстанского законодательстве отсутствуют положения, которые касались бы права застройки земельного участка, однако присутствуют нормы, которыми предусматривается право собственника земельного участка на сдачу в аренду, долгосрочную либо краткосрочную, земельного участка.

В содержании Земельного кодекса РК предусматривается два режима права землепользования: постоянный и временный. В частности, право постоянного землепользования предоставляют лишь государственным землепользователям

(согласно ст. 34 Земельного кодекса РК). Право временного землепользования предоставляют на возмездной и безвозмездной основе. На безвозмездной основе предоставляют на срок до 5 лет, на возмездной основе возможно предоставление права на срок до 5 лет - это краткосрочная аренда, на срок - от 5 лет до 49 лет - это является долгосрочной арендой.

Отличительная особенность права застройки земельного участка от права аренды земельного участка заключается в том, что право застройки земельного участка - это вещное право, то есть такое право следует за вещью, за его судьбой.

Право землепользования может предоставляться максимум на 49 лет, постоянным оно может быть для государственных землепользователей. Заключение договора на установление права застройки земельного участка происходит максимально на 100 лет.

Помимо этого, в случае, когда арендатором будет построено здание либо сооружение на арендуемом земельном участке, то таковой объект будет принадлежать на праве собственности собственнику земельного участка, то есть у арендатора будет только право пользования этим объектом.

При оформлении договора установления застройки земельного участка, объект строительства является частной собственностью застройщика, то есть будет ему принадлежать на праве собственности пока не истечет срок договора, то есть если договор заключен на максимальный срок - то 100 лет. Таким образом, право застройки формирует определенные преимущества для застройщика, так как право застройки может быть отчуждено или передано в залог, оно подлежит переходу по правопреемству, именно как имущественное право, и сам объект строительства также может быть отчужден, однако с учетом того, что является объектом вещного права.

Если учитывать, что право застройки - это вещное право, на него могут обратиться взыскание, что тоже считается положительной стороной.

Интересный момент при заключении договора по учреждению права застройки заключается в том, что вначале должен заключаться договор постоянного либо временного землепользования, а потом уже после его регистрации, может заключаться договор, которым предусматривается право застройки.

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что необходимо создание унифицированного подхода к пониманию вещных прав на чужую вещь. Присутствует необходимость четкой систематизации видов вещных прав в гражданском законодательстве, их разброс по различным нормативным актам увеличивает уровень сложности их правильного применения.

Также, мы считаем, целесообразно предоставлять правоприменителю полный перечень оснований возникновения и прекращения вещных прав.

Список литературы:

- 1 Вещные права в РК. Электронный ресурс: uchebnik.kz/veshnye-prava-v-respublike-kazahstan.
- 2 Щенникова Л.В. Вещное право: Учебное пособие. - Пермь: Изд-во Пермского университета, 2001. - 240 с.
- 3 Гражданское право: Учебник. В 2 т. / Под ред. проф. Е.А. Суханова. -2-е изд., перераб. и доп. - М., 1998. - Т.1. - 756 с.
- 4 Русское гражданское право. - М., 2002. - 540 с.
- 5 Шершеневич Г.Ф. Учебник гражданского права. - М., 1995. - 610 с.
- 6 Гражданское право: Часть первая: Учебник для вузов / Под ред. В.П. Камышанского, Н.М. Коршунова, В.И. Иванова. - М.: Эксмо, 2007. - 704 с.

7 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.)

8 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-ІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)

9 Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-ІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.)

10 Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94-І «О жилищных отношениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.)

11 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-І (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.)

Түйіндеме

Зерттеуде автор мүліктік құқық ұғымына толық түсінік береді. Бұдан басқа, оның түрлері мен сервитутын реттеу жан-жақты қарастырылған. ҚР АҚ 195 б. редакциялау қажеттігі туралы пікір айтылады. Сонымен қатар, пайдалану ҚР кең таралған қолданыстағы сатып алу ұзақтығы институтын ескеру қажет, иелік ету құқығын мүліктік құқық жиынтығына қосу мен оны заңнамалық бекіту алғышарттары бар. Автор мүліктік құқықтардың туындауы мен тоқтатылуының толық тізімін құқық қолданушыға ұсыну мақсатты деп есептейді.

Summary

In the research the author gives an exhaustive notion of the right in rem. In addition, he considers in detail the regulation of the servitude and its types. It is suggested that Art. 195 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan should be edited. It is also claimed that if we would take into account the institution of prescription the use of which is widespread in the Republic of Kazakhstan, then there would be there are prerequisites for including the right of possession in the aggregate of the rights in rem and its legislative consolidation. The author believes that it is advisable to provide executor of law with a full list of bases for the origin and termination of rights in rem.

Адамова З.А.
Университет иностранных языков и
деловой карьеры (УИЯиДК)

СОВРЕМЕННЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕРРОРИЗМ И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ

На протяжении истории человечества террор как средство политической борьбы и террористическая деятельность как один из возможных вариантов достижения определенных политических целей использовались многократно, более того, они часто становились причиной радикальных изменений в ходе мирового политического процесса.

Ключевые слова: терроризм, глобализация, международные отношения, акторы, региональный и международный терроризм

Международный терроризм – специфическая форма терроризма, зародившаяся в конце 1960-х годов и получившая значительное развитие к концу XX – началу XXI века. Основными целями международного терроризма является дезорганизация государственного управления, нанесение экономического и политического ущерба, нарушение устоев общественного устройства, которые должны побудить, по замыслу террористов, правительство к изменению политики.

Общепризнанное определение международного терроризма пока не выработано. Актуальность исследования обусловлена тем фактом, что зачастую термин используется как средство в политической борьбе, поскольку каждая страна де-факто сама определяет, относится ли та или иная группа к «террористам» или «борцам за свободу», а сами акты террора осуществляются локально. Целью же статьи является определение сути и рычагов влияния международного терроризма на современные тенденции международных отношений в целом, и на акторов международных отношений в частности.

Основные тенденции развития политического процесса в современном мире связаны с высоким уровнем рисков, причем во многих случаях эти риски носят всеобщий, т.е. глобальный характер, затрагивают все страны и континенты в равной степени, в связи, с чем требуют выработки достаточно универсальных механизмов противодействия им. Наряду с глобальными экологическими и техногенными катастрофами к данной категории рисков относится, безусловно, опасность террористических актов, которые все чаще становятся причиной гибели сотен, а иногда и тысяч людей, крупномасштабных материальных и финансовых потерь, нарушения баланса политических сил в национальном, региональном или общемировом масштабе. Ответные действия в таких случаях носят также беспрецедентный характер и требуют взаимодействия самых различных организаций многих стран.

Терроризм и его последствия являются одной из основных и наиболее опасных проблем, с которыми сталкивается современный мир. Это явление в той или иной степени касается как развитых обществ, так и еще развивающихся государств. Реалией настоящего времени является тот факт, что терроризм все больше угрожает безопасности большинства стран, влечет за собой огромные политические, экономические и моральные потери. Его жертвами может стать любая страна, любой человек. Терроризм, таким образом, уже приобрел международный, глобальный характер. Это объясняется расширением и глобализацией международных связей и взаимодействия в различных областях.

Озабоченность мирового сообщества ростом террористической активности обусловлена многочисленностью жертв террористов и огромным материальным ущербом, наносимом террором. За последнее время людские и материальные потери в связи с террористическими актами зафиксированы в Северной Ирландии, США, России, Кении, Танзании, Японии, Аргентине, Индии, Пакистане, Алжире, Израиле, Египте, Турции, Албании, Югославии, Колумбии, Иране и ряде других стран.

Сегодня трудно найти государство, правительство и население которого могли бы считать себя застрахованными от террористических актов. Повсеместно происходят убийства, захваты заложников, взрывы, поджоги и другие диверсии. Все это относится к числу основных проявлений социально-политического, националистического, религиозного и уголовного терроризма.

Основными чертами международного терроризма являются глобализация, профессионализация и опора на экстремистскую идеологию. Также отмечается использование террористов-самоубийц, угроза использования неконвенционального (ядерного, химического или бактериологического) оружия и рациональный подход.

Резолюция № 1373 Совета Безопасности ООН от 28 сентября 2001 года отмечает «тесную связь между международным терроризмом и транснациональной организованной преступностью, незаконными наркотиками, отмыванием денег, незаконным оборотом оружия и незаконными перевозками ядерных, химических, биологических и других потенциально смертоносных материалов». Специалисты отмечают также рост технической оснащенности террористов и их негласную поддержку со стороны некоторых государств.

Для достижения своих целей террористические организации широко используют сеть Интернет, радио и телевидение. Международный терроризм представляет особую опасность в связи с тем, что угрожает международному правопорядку и межгосударственным отношениям. Любая акция международного терроризма затрагивает интересы нескольких (как минимум двух) государств и для пресечения либо предупреждения таких акций необходимо широкое межгосударственное сотрудничество.

Международный терроризм по содержанию и основным формам проявления является столь же сложным социально-политическим явлением, как и терроризм в целом, причем его общественная опасность на протяжении последних десятилетий неуклонно возрастает. Отражением сложности этого вида терроризма является большое количество определений международного терроризма и их противоречивость. А свидетельством опасности его для общества могут служить длительные и настойчивые попытки различных государств и международного сообщества выработать действенные меры борьбы с ним.

В подходе многих государств, политиков и ученых к толкованию данного вида терроризма нередко достаточно отчетливо прослеживаются противоположные оценки тех или иных реалий современной международной жизни, а также трудность однозначной квалификации различных проявлений политической борьбы как международных преступлений террористического характера.

Немаловажное значение среди особенностей международного терроризма имеют существенные изменения в идейно-политической направленности терроризма. В условиях распада Советского Союза, отпадения противоречий между двумя противостоящими мировыми социальными системами произошло значительное сворачивание масштабов и роли «левого» терроризма и, наоборот, резко возросла распространенность националистического (по преимуществу сепаратистского) и религиозного, главным образом, исламистского терроризма, серьезно увеличилась

негативная роль в системе международных отношений определенных социально-политических сил и организаций – субъектов международного терроризма.

Не менее значительный характер имеет и приобретение международным терроризмом стратегической направленности – на изменение существующих национальных границ, нарушение территориальной целостности целого ряда государств, особенно в Европе, Азии и Африке, насильственное изменение социально-политического строя многих из них.

Н.А. Назарбаев в книге «Критическое десятилетие» отмечает: «Казахстан однозначно находится сегодня в выигрышной ситуации, так как у нас есть время тщательно проанализировать тенденции, связанные с распространением терроризма в мире, а также опыт противодействия этому явлению. Вместе с тем существенный уровень террористической активности в регионах, находящихся в относительной близости от Казахстана, заставляет держать систему безопасности в состоянии повышенной готовности».

В последние два десятилетия среди субъектов международного терроризма все большее место принадлежит международным террористическим организациям, которые непрерывно осуществляют свою деятельность на территории ряда государств, порой располагая на ней достаточно развитой инфраструктурой (органы управления, лагеря для подготовки боевиков, лаборатории для изготовления средств террористической деятельности и т.п.).

Для политического противоборства различных сил на международной арене в современных условиях характерно обращение отдельных государств в борьбе с их внешнеполитическими противниками к использованию международных террористических организаций той или иной направленности. В тех случаях, когда такие факты существуют и доказаны, государство, поддерживающее или инспирирующее акции международного терроризма и его организации, в соответствии с международным правом подвергается осуждению мировым «сообществом за нарушение международной безопасности и к нему, как показывает практика последних лет, могут быть применены политические, экономические и иные санкции»

Террористическая деятельность в современных условиях характеризуется широким размахом, отсутствием явно выраженных государственных границ, наличием международных террористических центров и организаций, изощренностью и античеловечностью террористических актов.

Таким образом, международный терроризм сегодня превратился в глобальную проблему, от решения которой зависит дальнейшее существование человеческой цивилизации.

Список литературы:

1. Авдеев Ю. И Особенности современного международного терроризма и некоторые правовые проблемы борьбы с ним. М.: Век, 2008. С. 54.
2. Остроухов В.В. Актуальные вопросы борьбы с международным терроризмом на современном этапе // Право и безопасность. – 2008.- №3. С. 43.
3. Кольтюков А.А. Международный терроризм - угроза глобальной и региональной безопасности: особенности проявления и пути противодействия // Право и безопасность. 2007. - № 4. С. 54.
4. Парафенов Ф. Международный терроризм – угроза безопасности Центральной Азии. О книге Н. Назарбаева «Критическое десятилетие» // Новости недели. – 2003. – 12-18 февраля. – С. 13.
5. Международный терроризм – угроза безопасности мировому сообществу, Республике Казахстан // Часовой Родины. – 2012. – 25 февраля. – № 8. – С. 9.

Түйіндеме

Адамзат тарихында террор саяси күрес пен террористік әрекеттің құралы ретінде белгілі бір саяси мақсаттарға қол жеткізудің ықтимал нұсқалары ретінде бірнеше рет қолданылған, сонымен қатар олар жиі әлемдік саяси үдерістегі түбегейлі өзгерістерге себеп болды.

Summary

Throughout the history of mankind, terror as a means of political struggle and terrorist activity as one of the possible options for achieving certain political goals have been used many times, moreover, they often became the cause of radical changes in the course of the world political process.

УДК: 347.6 (076)574

Ахметова А.
Магистрант 2 курса
Евразийской юридической
Академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель
к.ю.н., доцент
Мауленова Б.Н.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОССТАНОВЛЕНИЯ СРОКОВ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ НАСЛЕДСТВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье исследуется вопрос принятия наследства. Несмотря на детальное регулирование вопросов приобретения наследства, в статье показано, что остались нерешенными некоторые вопросы, в частности вопрос о целесообразности сохранения различных сроков принятия наследства, предусмотренных Гражданским Кодексом Республики Казахстан. Дан анализ некоторых дискуссионных вопросов и представлены собственные позиции.

Ключевые слова: наследование, наследство, наследник, принятие, срок, суд, нотариус, право, защита.

Актуальность темы заключается в том, что институт наследования выступает не только в качестве одного из важнейших способов приобретения права собственности. Но и создает условия для защиты имущественных интересов семьи наследодателя.

Каждый гражданин рано или поздно сталкивается с неизбежностью оформления наследственных прав.

Наследование - это переход имущества, прав и обязанностей умершего гражданина к его наследникам в порядке универсального правопреемства. Под универсальным правопреемством понимается переход наследства как единого целого к наследникам.

Отличие универсального правопреемства от сингулярного заключается в том, что наследник практически принимает правовое положение наследодателя. И принимает все права, блага, а также обременения, обязанности на наследуемое

имущество. При сингулярном же правопреемстве к наследникам переходят отдельные права и обязанности по наследуемому имуществу

Под приобретением наследства понимается принятие наследником наследства. Принятие наследства - это волевые действия наследника, направленные на обладание наследством в двух выражениях. Посредством подачи заявления нотариусу о выдаче свидетельства о принятии наследства либо фактическим обладанием путем совершения действий, которые свидетельствуют о желании наследника обладать наследством

При открытии наследства права и обязанности наследодателя не переходят автоматически к наследникам. Для того, чтобы стать преемником прав и обязанностей наследодателя, связанных с наследством, наследник должен быть призванным к наследованию.

Также необходимо, чтобы наследник изъявил свою волю о согласии либо несогласии принять наследство в установленные сроки с момента открытия наследства (по общему правилу шесть месяцев). Если наследник не изъявит свою волю в течение установленного срока, он считается пропустившим срок и утрачивает право на принятие наследства [1, с.74].

В соответствии со ст. 1072-2 «Срок принятия наследства» Гражданского кодекса Республики Казахстан. Наследство может быть принято наследником в течение шести месяцев со дня открытия наследства.

В случае открытия наследства в день предполагаемой смерти гражданина или объявления его умершим, наследство может быть принято в течение шести месяцев со дня смерти наследодателя. А при объявлении его умершим - со дня вступления в законную силу решения суда [2, с.15].

Очень важно отметить, что срок начинает течь со дня вступления в законную силу непосредственно решения суда, а не со дня предполагаемой смерти наследодателя, указанного в решении.

В соответствии со ст. 31 «Объявление гражданина умершим» Гражданского кодекса РК, гражданин может быть объявлен судом умершим, если в месте его жительства нет сведений о нем в течение трех лет. А если он пропал без вести при обстоятельствах, угрожавших смертью или дающих основание предполагать его гибель от несчастного случая, в течение шести месяцев [3].

Под влиянием тех или иных обстоятельств возникают ситуации, когда наследники пропускают установленные законом сроки для принятия наследства. Пропуск срока на принятие наследства по общему правилу лишает права на наследование.

В таких случаях наследники могут подать иск о восстановлении срока для принятия наследства в суд с указанием причины пропуска. Многие ученые высказывают мнение о том, что этот срок схож с пресекательным сроком по своей юридической природе, пропуск которого влечет потерю права на осуществление какого-либо действия. Но это не так, потому что пропущенный срок для принятия наследства можно восстановить в судебном порядке.

Для восстановления срока на принятие наследства наследнику необходимо подать заявление в суд с указанием обстоятельств, которые препятствовали для принятия наследства в установленный срок. И требованием о восстановлении срока для принятия наследства и признании его принявшим наследство.

При этом очень важно, что наследник должен обратиться в суд не позднее шести месяцев, когда обстоятельства, препятствовавшие для реализации им права на наследство, отпали.

В соответствии со ст. 1072-3 «Принятие наследства по истечении установленного срока» ГК РК, суд может восстановить срок и признать наследника принявшим наследство при наличии следующей совокупности условий:

- Отсутствуют доказательства фактического принятия наследства.
- Срок пропущен по уважительной причине (болезнь наследника, а также обстоятельства, препятствующие подаче заявления о принятии наследства).
- Наследник обратился в суд не позже шести месяцев после того, как причины пропуска этого срока отпали.

Поскольку определение начала течения этого срока связано с моментом окончания обстоятельств, послуживших причиной пропуска срока принятия наследства. То исковое заявление о восстановлении срока для принятия наследства и признании наследника принявшим наследство принимается в производство суда независимо от истечения шестимесячного срока, установленного в ст. 1072-3 ГК РК [4].

Таким образом, если наследник пропустил срок для принятия наследства при наличии уважительных причин. Он может восстановить его путем подачи заявления в суд и восстановлении срока и признании его принявшим наследство.

В соответствии со ст. 150 «Форма и содержание искового заявления» Гражданского процессуального кодекса РК, наследник (истец), который пропустил срок для принятия наследства, должен доказать, что на момент открытия наследства имелись обстоятельства, которые по уважительным причинам не дали ему возможности воспользоваться своим правом на принятие наследства в срок, установленный законом [5].

Несовершеннолетние либо недееспособные наследники не способны самостоятельно совершать действия для реализации своих прав на наследство. Этот факт не должен лишать наследников прав на наследство.

В случае, если срок для принятия наследства пропущен наследниками в силу их несовершеннолетия и умышленного пропуска срока их законными представителями. То при достижении ими совершеннолетия и обращения в суд с иском о восстановлении срока для принятия наследства. Суд обязан признать причину пропуска срока уважительной и восстановить срок для принятия наследства, признать их принявшими наследство. Также принять меры к защите их законных прав.

Законодатель не указал перечень обстоятельств, которые можно признать уважительными при пропуске срока принятия наследства, отдав это полностью на решение судьям.

К сожалению, данный факт приводит к тому, что на практике не всегда правильно определяются уважительные причины пропуска срока для реализации права на принятие наследства. Нельзя признавать уважительной причиной пропуска срока незнание закона либо неграмотность наследника.

Момент, когда уважительные причины пропуска срока для принятия наследства, препятствовавшие реализации своего права наследнику, отпали, не всегда правильно определяются судом.

В соответствии с законодательством Республики Казахстан, именно с этого момента начинает исчисляться шестимесячный срок для обращения в суд с заявлением о восстановлении срока для принятия наследства.

Простым исчислением дать истечение шестимесячного срока для обращения в суд не может быть установлено.

Для того чтобы установить, когда началось течение этого срока (ст. 1072-3). То есть, когда отпали обстоятельства, являющиеся уважительными причинами пропуска срока на принятие наследства.

Необходимо на основании исследований доказательств уважительности пропуска срока для принятия наследства установить момент, когда такие обстоятельства отпали.

С этого момента и начинается течение срока для обращения в суд. В случае обращения наследника в суд уже по истечении шестимесячного срока после того, как отпали уважительные причины пропуска шестимесячного срока для принятия наследства ст. 1072-2 «Срок принятия наследства», ему в иске может быть отказано на основании ст. 1072-3 ГК РК [4].

По нашему мнению, данный пробел необходимо устранить дополнением пункта к ст. 1072-3 с указанием порядка и условий признания обстоятельств уважительными.

Анализ судебной практики показал, что в судах отсутствует единая практика по рассмотрению требований наследника о восстановлении срока для принятия наследства. Так, одни суды такие требования рассматривают в основном в порядке особого производства по правилам гл.гл. 30, 31 Гражданского процессуального кодекса РК. В свою очередь другие - в порядке искового производства. При этом, одни суды при рассмотрении требований о восстановлении срока для принятия наследства в порядке особого производства в качестве заинтересованного лица привлекают других наследников, вторые - местный исполнительный орган, третьи - нотариуса, хотя нотариус никакого отношения к пропуску наследником срока для принятия наследства не имеет [5].

В связи с тем, что восстановление срока для принятия наследства связано с признанием за наследником права на имущество. Дела этой категории подлежат рассмотрению в порядке искового производства.

В качестве сторон должны привлекаться наследники или их законные представители, представляющие интересы наследников. Участие законных представителей обосновано необходимостью защиты интересов наследника. В случае, если он сам не может осуществлять защиту своих прав в силу возраста либо недееспособности

При рассмотрении искового заявления наследника о восстановлении срока для принятия наследства и, признав указанные обстоятельства, препятствовавшими реализации права на наследство, уважительными.

Суд выносит решение о восстановлении срока принятия наследства, признании наследника принявшим наследство, отменяет выданные свидетельства на наследство других наследников, изменяет доли в наследстве. Также при необходимости принимает необходимые меры для защиты прав наследника.

В ст. 1072-3 Гражданского кодекса РК указан только судебный порядок восстановления срока для принятия наследником наследства в случае истечения соответствующего срока.

К примеру, в законодательстве Российской Федерации, регулирующем нормы наследственного права. Согласно статье 1155 Гражданского Кодекса Российской Федерации возможно, принятие наследства наследником по истечении срока, установленного для его принятия, без обращения в суд при условии согласия в письменной форме на это всех остальных наследников, принявших наследство, то есть во внесудебном порядке [6].

Важным отличием внесудебного порядка от судебного является то, что, во-первых, срок осуществления права на принятие наследства наследником не ограничен.

Наследник, пропустивший срок для принятия наследства, может быть включен в круг наследников в любое время с письменного согласия всех остальных наследников, принявших наследство.

Во-вторых, наличие уважительной причины пропуска срока для принятия наследства не требуется. Вышеперечисленные условия являются положительной стороной регулирования восстановления срока внесудебным порядком.

Невозможность же реализации наследником своего права на принятие наследства в случае несогласия хотя бы одного из наследников, принявших наследство, можно отнести к негативной стороне внесудебного регулирования. Положительной стороной во внесудебном регулировании является экономия процессуального времени [2].

По нашему мнению, дополнение нормой о внесудебном порядке восстановления срока для принятия наследства ст. 1072-3 ГК РК позволит эффективно в кратчайшие сроки реализовать право наследников, пропустивших установленный срок принятия наследства, на принятие наследства. Это дополнение также позволит снять большой объем нагрузки с судов.

О необходимости дальнейшего развития институтов внесудебного урегулирования споров с целью разгрузки судов сделал акцент Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» [7].

Таким образом, проведя анализ статей Гражданского кодекса РК, регулирующих нормы наследственного права, в частности, восстановления сроков для принятия наследства, мы пришли к выводу, что имеются пробелы, устранение которых позволит избежать спорных ситуаций.

Во-первых, не указаны порядок и условия признания уважительными обстоятельств, препятствовавших наследнику реализовать право на принятие наследства в установленный срок.

Во-вторых, законодательством не урегулирован внесудебный порядок восстановления срока для принятия наследства.

В-третьих, на практике аналогичные дела о восстановлении срока для принятия наследства могут рассматриваться судами, как в исковом, так и в особом производстве.

Список литературы:

1 Жабагибаева Инара Актуальные проблемы восстановления сроков для принятия наследства по законодательству Республики Казахстан // Закон и время, март 2013 г. - №3(147).С.74.

2 Алимбеков М.Т. Споры о наследстве. – Астана, 2010 г. С.15

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27.12.1994 г., с внесенными изменениями.

4 Гражданский кодекс (Особенная часть) Республики Казахстан, 01.07.1999.

5 Гражданский процессуальный Кодекс Республики Казахстана от 3 июля 1999 №412-1 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.07.2012 г.)
6 Гражданский кодекс Российской Федерации (часть третья) от 26.11.2001 N 146-ФЗ (ред. от 28.03.2017).

7 Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства», 14.12.2012.

Түйіндеме

Мақалада мұраны қабылдау сұрағы зерттеледі. Мұраны алу мәселелері егжей-тегжейлі реттелуіне қарамастан, мақалада кейбір шешілмеген сұрақтар қалғаны көрсетілген, атап айтқанда Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінде мұраны қабылдау мерзімін сақтаудың орындалуы бекітілгені туралы. Кейбір пікірталастық мәселелерге талдау берілді, және өз ұстанымыз ұсынылған.

Summary

The article is devoted to the question of succession acception. In spite of the particular regulation of succession acception questions some disputable problems are still unsolved for example, expediency of conservation of different terms which are stipulated in clauses the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. The analysis of some disputable questions is represented and the author/s own scientific positions are shown.

ОӘЖ: 343.1(574)

Бейсекеев Ж.Қ.
Еуразиялық заң академиясының
1 курс магистранты
ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Байсалов А.Д.

СОТ ШЕШІМДЕРІН ОРЫНДАУДЫҢ БАЛАМА ТҮРІ РЕТІНДЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ЖҮЙЕСІ

Атқарушылық іс жүргізу – бұл соттар мен басқа да органдардың қаулыларын орындау үшін сот орындаушыларының және сот приставтарының өзге де органдардан, ұйымдар мен лауазымды адамдардан және азаматтардан ақшалай сомалар мен мүліктерді өндіріп алу қызметін жүзеге асыруы.

Кілт сөздер: атқарушылық іс жүргізу, сот, бұзылған құқықтар, талап қоюшы, жауапкер, сот шешімдері, ұйғарымдар, қаулылар, атқару өндірісі.

Атқарушылық іс жүргізу – азаматтық іс жүргізудің соңғы, қорытынды сатысы болып саналады. Өйткені, Азаматтық іс жүргізуге қатысушылар мен сот, іс бойынша шешім шығып, ол заңды күшіне енгеннен кейін іс атқару өндірісіне келіп түседі. Атқару өндірісінде іс жүргізу органдары мен тараптарда өзгереді [1, Б.12].

Азаматтық іс жүргізу заңы бойынша атқару өндірісі соңғы тарау болып қарастырылады.

Азаматтардың бұзылған құқықтары мен даулы мәселелерін қалпына келтіру тек соттың шешім шығаруымен бітпейді.

Көптеген жағдайларда сот шығарған шешімдер нақты орындауды талап етеді. Орындалған шешімдер ғана азаматтар мен ұйымдардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қалпына келтірудің көрінісі. Сондықтан бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіру үшін атқару құжатын орындау – борышкерді мәжбүрлеп міндетін орындату болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2015 ж. Азаматтық процестік кодексінің 47-бабы бойынша «Талап қоюшы мен жауапкер азаматтық процессте тараптар болып табылса», олар атқару өндірісінде тараптар ретінде бірі өндіріп алушы болса, енді бірі борышкер

[1].

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері азаматтардың, мемлекеттің және ұйымдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау, заңдылық пен құқық тәртібін нығайту құқық бұзушылықтың алдын алу болып табылса, бұған тек қана сот шешімін уақтылы дер кезінде орындағанда ғана қол жеткізуге болады.

Сондықтан, атқарушылық іс жүргізу міндеттері де – азаматтық және шаруашылық істер жөніндегі сот шешімдерін, ұйғарымдары мен қаулыларын, мүлікті өндіріп алу бөлігінде қылмыстық істер жөніндегі үкімдер мен қаулыларды міндетті түрде және уақтылы орындау, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда өзге де органдардың шешімдері мен қаулыларын орындау болып табылады [2, Б.195].

Атқарушылық іс жүргізуді реттейтін нормативтік – құқықтық актілер, алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың нормаларына негізделеді. Сондай-ақ, атқарушылық іс жүргізудің құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық негіздерін белгілейтін және сот орындаушыларының құқықтық мәртебесін айқындайтын 2 сәуірдегі 2010 жылы қабылданған Қазақстан Республикасы Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы Заңнан және ҚР АІЖК, ҚР басқа да нормативтік құқықтық актілерінен тұрады.

Азаматтық іс жүргізу туралы әдебиеттерде борышкердің немесе оның мүлкінің орналасқан жерін анықтау мақсатында іздестіру қызметін жүзеге асыру, борышкердің тыйым салынған мүлкін күзету, борышкердің мүлкін сауда-саттық және комиссиялық негізде өткізу кезінде жекеше орындау элементтеріне жол беруге болатыны туралы пікірлер айтылып жүргенін атап өткен жөн [3, Б.61].

Осыған байланысты атқарушылық іс жүргізуді жекеменшік кәсіпкерлік қызмет түрінде ұйымдастыру тәжірибесін, басқа елдердегі соған ұқсас практиканы таяу арада республикамызда пайдалану мақсатында ескере отырып, оның барлық «оң» және «теріс» қырларын бағамдай келе, терең зерделеп, ойлануымыз қажет.

Қазақстанда соңғы кезде көптеген практик қызметкерлер сот орындаушыларының жекеше институтын енгізу қажет екенін айтып жүр. Мәселен, республика судьяларының IV-съезінде Қостанай облысы Жетіқара ауданының судьясы Светлана Ахмедова сот қаулыларының орындалмауы және уақтылы орындалмауы жүйеміздегі сот шешімдерін жоққа шығыратын дертке айналғанын атап көрсетті. Оның айтуынша, азаматтар сот пен сот орындаушылары департаментінің функциясын ажырата алмайды, оларды біртұтас жүйе ретінде түсінеді. Біздің заңнамамыздағы олқылықтар және соған сәйкес туындайтын құқықтық қайшылықтар азаматтарымызды алаңдатпауға тиіс, сол себепті «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңын түбірінен өзгерту қажеттілігі туындады. Нәтижесінде 2010 жылы сәуірде жаңа заң қабылданды. Осыған байланысты С.Ахмедова Қазақстанда сот орындаушының балама (жекеше) институтын енгізу мүмкіндігін көрсетеді. Осы орайда, бастапқы кезде сот шешімдерін жекеше орындауды мемлекеттік орындаумен қатар енгізіп, өтініш беруші субъектілерге атқарушылық түрін таңдау басымдығын қалдыру қажет. Сонымен бірге ол жекелеген субъектілерге (мемлекетке, әлеуметтік қорғалмаған адамдарға, кәмелетке толмағандарға және кейбір басқа адамдарға) қатысты шешімдерді орындауды мемлекеттік сот орындаушылары жүзеге асыруға тиіс деген пікір айтты. Бұл ретте, жекеше орындаушыларды бақылауды атқарушылық іс жүргізу жөніндегі судья, лицензия беретін орган жүзеге асыруға тиіс, дегенмен, оны негізінен атқарушылық тараптары, атап айтқанда, атқарушылықты қаржыландыратын өндіріп алушы, атқарушылық бойынша шығыстарды және тұрақсыздық айыбын өтегісі

келмейтін борышкер және тиісінше орындалмаған жағдайда лицензиядан айырылатын және оны қайтадан ала алмайтын сот орындаушысы бақылайды. Сот шешімдерін жекеше орындауды енгізу, – дейді судья, - шешімдердің орындалмағаны туралы өндіріп алушылардан түсетін шағымдар ағымын қысқартып, сот орындаушыларының жүктемесін азайтады, со орындаушылары жүйесін қаржыландырудың мемлекеттік шығыстары кемиді және ең бастысы, ол сот орындаушылары арасында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын түбірінен жоюдың бір буыны болады [4].

ТМД елдерінде, егер бізде сақталып қалған кеңестік менталитетті ескеретін болсақ, жекеше сот орындаушыларының институтын енгізу бастапқы кезде тосын боп көрінуі мүмкін. Әйтсе де, кешегі күннің тәжірибесіне қарасақ, жекеше нотариустар институты да көпшілік адамға қабылдауға болмайтындай болып көрінген. Ал қазір онсыз өмірді елестету қиын.

Б. Әбенов жекеше сот орындаушыларының жұмысында жүйелілік қалыптастыру мақсатында оларды сот орындаушыларының өңірлік принцип бойынша құрылатын, өзін-өзі қаржыландыратын, коммерциялық емес кәсіби палатаға біріктіруді ұсынады. Ол жекеше сот орындаушылары үшін – жоғары заң білімі болуын, арнайы аттестациялық комиссияда аттестаттаудан өтуді, ал бұрын атқарушылық іс жүргізу органдарында істемеген аламдар үшін кемінде бір жыл мерзіммен тиісті тәлімдемеден өтуді қамтитын неғұрлым қатаң талаптар белгілеген жөн дейді. Жекеше сот орындаушысының қызметі лицензиялануға тиіс. Осы орайда, жекеше және мемлекеттік сот орындаушылары атқарушылық іс жүргізу аясында бірдей құқықтар мен міндеттерге ие болуға тиіс. Жекеше сот орындаушысын жауаптылыққа тарту тәртібі де едәуір ерекше. Оған тәртіптік жаза қолдану мәселесін мемлекеттік органдармен қатар тиісті палата шешетін болады [5].

Осы мәселенің шешімі атқарушылық құжаттардың қай санатына сот қаулыларын орындаудың жекеше жүйесін жіберуге болады? – деген сұрақты күн тәртібіне қояды.

Б.Әбеновтың пікірінше, мемлекеттің материалдық мүдделерін қозғайтын немесе ерекше әлеуметтік мәні бар сипаттағы құжаттардың орындалуы мемлекеттік сот орындаушыларының айырықша құзыретіне («айырықша құзырет санаты») жатқызылуға тиіс. Жеке, заңды тұлғалар, әртүрлі меншік нысанындағы шаруашылық субъектілері тарап ретінде қатысатын өзге іс санаттары («балама санат») бойынша өндіріп алушылар, өз құқықтарын сот растағаннан кейін, оны тиісті мемлекеттік органдар арқылы не жекеше сот орындаушылары палатасы арқылы жүзеге асыру құқығын алады [5].

Мемлекеттік және жекеше сот орындаушылар функцияларының аражігін ажырату өлшемі заң тұрғысынан бекітілуге, атқарушылық іс жүргізудің мемлекеттік органдарының айырықша құзыретіне жататын іс санаттары айқындалуға тиіс. Атап айтқанда, «ерекше әлеуметтік сипаты бар» атқарушылық құжаттарға мүгедектердің, кәмелетке толмаған, әрекетке қабілетсіз, әрекет қабілеті шектеулі адамдардың, сондай-ақ, жасына, психикалық және бойының денсаулығына орай және басқа да себептер бойынша өз құқықтарын барлық уақытта қорғай алмайтын азаматтардың пайдасына шығарылған сот шешімдерін жатқызуға болады.

Сотта мемлекеттің және әлеуметтік әлсіз азаматтардың мүдделерін қорғауды прокурор немесе мемлекеттік органдардың өзге де дауазымды адамдарының жүзеге асыруы мемлекеттік және жекеше сот орындаушылар функцияларының аражігін ажырататын тағы бір өлшем болып табылады.

Мәселен, сот орындаушылары қызметінің мәжбүрлеуші-өкімшіл сипатына байланысты осы функцияларды жеке адамдарға беруге болмайды деген дәлелдер сын көтермейді. Біздің ойымызша, өндіріп алушының атқарушылық құжатты жекеше сот орындаушысына беруінің азаматтық-құқықтық мәміле сипаты бар. Оның тараптар

үшін туындайтын заңдық салдарлары болғандықтан, ол тиісті үлгі шартпен ресімделуге тиіс. Өндіріп алынған борыш сомасының белгілі бір процентін сот орындаушысына сыйақы ретінде белгілеуге болады. Ол процентті, айталық, 5-7% шегінде белгілеу жекеше сот орындаушы қызметінің өзін-өзі ақтауына мүмкіндік береді. Еңбекке ақы төлеудің осындай жүйесінде белгілі бір аударымдар есебінен атқарушылық іс жүргізуді дамытудың бюджеттен тыс арнайы қорын құруға болар еді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Ильясова Г.А. ҚР Азаматтық іс жүргізу құқығы (ерекше бөлімі). Оқу құралы. – Қарағанды, 2007.
- 2 Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право. Том 2. – Алматы, 2001.
- 3 Морозова И. Исполнительное производство. - М, 2000.
- 4 Введение института частных судебных исполнителей поможет в искоренении коррупции. Судья Светлана Ахмедова с.www.gazeta.kz/art.aspx?id=60431.
- 5 Б.Әбенев От частного нотариуса- к частному судебному исполнителю [//www.zakon.kz/our/news/news.aspx?id=38963](http://www.zakon.kz/our/news/news.aspx?id=38963)

Резюме

В данной статье рассматривается система исполнительного производства в качестве альтернативного исполнения. Следует отметить, что в гражданском процессе, с тем, чтобы определить местонахождение имущества должника или его поиска литературы деятельности, защита имущества должника запрещено на основании торгов имущества должника и комиссии о личности, с тем чтобы не допустить осуществления обратной связи.

Summary

This article discusses the system of enforcement proceedings as an alternative execution. It should be noted that in civil proceedings, in order to determine the location of the debtor's property or its literature search activities, the protection of the debtor's property is prohibited on the basis of trading property of the debtor and the Commission of the individual, in order to prevent the implementation of feedback.

Боранбаев А.Д.
магистрант второго курса
Академии правоохранительных органов
при Генеральной Прокуратуре
Республики Казахстан

ПОЖИЗНЕННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНЫЙ ВИД НАКАЗАНИЯ

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с назначением такого уголовного наказания как пожизненное лишение свободы. Поэтапное становление института пожизненного заключения свободы в Республике Казахстан, а также мотивированное предложение о выделении его в самостоятельный вид наказания.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, смертная казнь, кодекс, гуманизм, самостоятельный вид наказания.

Лишение свободы, как вид уголовного наказания, известен еще с древнейших времен. Помещение в тюрьму применялось в Древнем Вавилоне, Египте, Греции, Риме и Китае за много веков до нашей эры. В средневековой Европе тюрьмы устраивались в подземельях замков и башен.

По степени суровости пожизненное лишение свободы приближается к такому наказанию, как смертная казнь. Не случайно поэтому развитие института пожизненного заключения в Казахстане, как и в других странах, зависело от двух обстоятельств: от широты применения лишения свободы вообще и степени распространенности применения смертной казни.

Указанная мера наказания до определенного времени не была известна современному казахстанскому (а ранее – в период Казахского ханства, советского периода) уголовному законодательству.

В истории степного права ханского периода известно три законодательных памятника: «Касым ханның қасқа жолы» («Чистая дорога хана Касыма», «Светлый путь Касым хана»), «Есім ханның ескі жолы» или «Есім салған ескі жол» («Древняя дорога хана Есима», «Проторенный путь хана Есима», «Древняя дорога, проложенная Есимом») и «Тәуке ханның «Жеті Жарғысы» («Семь уложений Тауке-хана»). Именно их имеют в виду авторы, когда пишут о степных постулатах. Как известно, генезис законов в том виде, в котором их мы себе сегодня представляем, относится к европейской истории XVIII века. Ни один из вышеназванных сводов законов не дошел до наших дней в первоизданном виде. Есть отдельные фрагменты и копии, которые приводятся в трудах отдельных исследователей [1].

Согласно "Жеті Жарғы", уголовная ответственность обычно распространялась лишь на непосредственного виновника, вместе с тем широко был распространен принцип коллективной ответственности общины. Так, если ответчик на суд не являлся или не выплачивал положенного куна, то штраф взыскивался со всей общины. В таком случае членам общины предоставлялось право поступать с ответчиком по своему усмотрению.

Такая мера наказания, как лишение свободы у казахов не действовала, по причине отсутствия тюрем. В целом исследователи отмечают гуманность казахского уголовного права.

Никаких специальных органов для исполнения смертного приговора не существовало. Это право передавалось истцу.

Н.А. Назарбаев, характеризуя «Жеті-жарғы», наряду с «Қасым ханның қасқа жолы» и «Есім ханның ескі жолы» отмечал, что «эти правовые памятники отразили вековую мечту казахского народа о единении и обретении самостоятельной государственности». Великий Абай в третьем слове «Назиданий» сожалел о том, что «не каждый бий помнит сейчас “старые истины”, завещанные Есим ханом, или “светлый путь”, проторенный Касым ханом или “Семь сводов законов”, оставленных мудрым Тауке». Показывая свое отношение к «Жеті-жарғы», Абай одновременно демонстрирует свои правовые взгляды на современность, свое отношение к праву, как к испытанному веками надежному регулятору общественных отношений. Нельзя забывать, что он в первую очередь был правоведом. Сын известного бия XIX века Кунанбая, Абай и сам не раз выполнял эту юридическую функцию, о чем свидетельствует знаменитая эпопея Мухтара Ауэзова[2,с.173].

В Древнем Востоке еще раньше, в 26 веке до нашей эры законы царя Хаммурапи гласили: «Целью правителя является обеспечение в стране права, уничтожение дурного и злого, дабы сильный не вредил слабому». Китайский мыслитель Хан Фэй в 3 веке до нашей эры подчеркивал: «Законы, а не личные желания, не произвол правителя должны лежать в основе государственного устройства».

С вхождением в состав Русской империи, в период раннего феодализма появилась такая мера наказания, как лишение свободы, которое в свою очередь применялось крайне редко и в основном в отношении политических противников. инакомыслящих (еретиков), а также для разрешения династических конфликтов. В тот период доминировали телесные, позорящие наказания (четвертование, вырывание ноздрей и т.д.).

В Воинском Артикуле Петра I 1715 г. система пожизненного заключения трансформируется в направлении бессрочных каторжных работ (направление на галеры, в арестантские роты).

Со второй половины XVIII века русское самодержавие, как и Казахское ханство, так и правительства на Западе, перешли к более широкому применению лишения свободы в форме тюремного заключения, постепенно отказываясь от ранних форм борьбы с преступностью. Но и эта форма носила на себе черты беспощадно жестокой расправы с заключенными крепостей, острогов, монастырских и общеуголовных тюрем. Состояние всех этих мест лишения свободы и режим в них сохранили черты предшествующего XVII в. В 1813 г. был разработан проект Уголовного Уложения Российской Империи. Проектом было определено 7 родов наказаний, в том числе бессрочное лишение свободы. В 1825 году проект Уголовного Уложения был внесен на рассмотрение Государственного Совета Российской Империи, но так и не был принят.

После советское уголовное законодательство не знало ни пожизненного лишения свободы в его "классическом" варианте, ни бессрочной каторги.

В Уголовном кодексе Казахской ССР от 22 июля 1959 года, который действовал до 01 января 1998 года, было предусмотрено 25 составов преступлений, предусматривающих наказание в виде смертной казни.

Указом Президента от 17 декабря 2003 года за № 1251 «О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь», введенным в действие с 01 января 2004 года был объявлен бессрочный мораторий на исполнение смертной казни до решения вопроса о ее полной отмене.

С 01 января 2004 года в Казахстане введено пожизненное лишение свободы в качестве альтернативы смертной казни.

В рамках выбранного подхода к постепенному решению вопроса отмены смертной казни Казахстан присоединился к Заявлению Европейского Союза об отмене смертной казни, сделанному 19 декабря 2006 года.

На 61 сессии Генеральной Ассамблеи ООН Казахстан также поддержал Резолюцию 62-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН «Мораторий на высшую меру наказания с дальнейшим рассмотрением возможности отмены смертной казни», одобренную 18 декабря 2007 года[3].

Следующим шагом стало введение пожизненного лишения свободы, которое могло стать реальной альтернативой смертной казни. Уверенность в этом основывалась на материалах судебной практики. После того, как в новом Уголовном кодексе максимальный срок лишения свободы за преступления, за которые могла быть назначена смертная казнь, был увеличен с 15 лет до 20 лет, а по совокупности приговоров – до 30 лет, количество смертных приговоров уменьшилось вдвое. Как видите, судьи стали отдавать явное предпочтение новым, более длительным срокам лишения свободы. Исходя из этого, были все основания полагать, что появление института пожизненного заключения сведет случаи вынесения смертных приговоров до минимума, что и произошло впоследствии на практике.

К настоящему времени в стране наработан определенный практический опыт исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы, который показывает, что этот институт нуждается в совершенствовании.

По своей правовой природе пожизненное лишение свободы в Казахстане не является самостоятельным видом наказания. Это всего лишь разновидность лишения свободы, хотя и имеющая свои особенности.

Пожизненное лишение свободы можно определить как наказание, назначаемое на неопределенный законом срок лицу, признанному виновным в совершении особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь и общественную безопасность, и заключающееся в изоляции осужденного от общества путем направления его в колонию особого режима.

Пожизненное лишение свободы отвечает всем целям уголовного наказания. Восстановление социальной справедливости при пожизненном лишении свободы заключается в реализации его исполнения. Цель исправления осужденного в возможности условно-досрочного освобождения. Характеризуясь высоким устрашающим потенциалом, пожизненное лишение свободы служит целям общего и частного(специального) предупреждения преступлений.

Пожизненное лишение свободы сегодня реализует две противоположные тенденции: усиления карательной политики государства и гуманизации наказания. Государство проявляет снисхождение к преступнику, сохраняя ему жизнь. Более того, дает определенную надежду на освобождение при условии отбытия установленного законом обязательного срока наказания. В то же время, неблагоприятная криминогенная ситуация, в части совершения тяжких и особо тяжких преступлений, стимулирует государство к принятию жестких уголовно-правовых мер в борьбе с преступностью. В этой связи введение в систему уголовных наказаний пожизненного лишения свободы представляется вполне закономерным.

В зарубежных странах, опыт организации исполнения пожизненного лишения свободы которых нами был исследован, имеет место прогрессивная система отбывания наказания, предусматривающая возможность освобождения после отбытия, определенного законом обязательного срока. При этом особое внимание уделяется этапу подготовки к жизни на свободе, путем направления осужденных в специализированное учреждение, представляющее собой нечто среднее

между тюрьмой и нормальной жизнью в обществе. Как правило, за условно-досрочно (условно) освобожденными устанавливается специальный надзор.

Ряд санкций статей Особенной части УК РК за совершение особо тяжких преступлений предусматривает назначение наказания в виде пожизненного лишения свободы. Тогда как пожизненное лишение свободы в ч. 2 ст. 40 Общей части УК, которая предусматривает основные виды наказаний, назначаемых лицу, признанному виновным в совершении преступления, как самостоятельный вид наказания не указан.

Вместе с тем категории преступлений и порядок назначения наказания в виде пожизненного лишения свободы предусмотрены ч. 4 ст. 46 УК, которая регулирует вопросы назначения лишения свободы на определенный срок.

Таким образом, исходя из смысла закона, пожизненное лишение свободы относится к наказанию в виде лишения свободы. При этом оно не имеет определенного цифрового обозначения срока, но вместе с тем является в данном виде наказания максимальным.

В связи с чем представляется спорным применение к лицам, осужденным за совершение особо тяжких преступлений, санкции статей которых предусматривают в том числе пожизненное лишение свободы, положений п. 3 ч. 2 ст. 55 УК. Так, указанная норма гласит, что при наличии смягчающих обстоятельств и отсутствии отягчающих обстоятельств срок или размер наказания не может превышать при совершении особо тяжкого преступления трех четвертей максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьей Особенной части.

Вместе с тем согласно п. 7 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 4 от 25 июня 2015 года «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» при назначении наказания в виде лишения свободы с определенным сроком за особо тяжкое преступление, если санкция статьи предусматривает наряду с наказанием в виде лишения свободы смертную казнь или пожизненное лишение свободы, подлежат применению правила п. 3 ч. 2 ст. 55 УК. Тогда как в п. 2 указанного Нормативного постановления Верховный Суд обратил внимание судов на необходимость обязательного обсуждения и применения предусмотренных законом строгих мер наказания к лицам, признанным виновными в совершении уголовных правонарушений в составе преступных групп, коррупционных, террористических, экстремистских преступлений, а также преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, и ранее судимым, не желающим становиться на путь исправления.

В соответствии с ч. 8 ст. 72 УК к лицам, признанным виновными в совершении вышеуказанных уголовных правонарушений, также не применяется условно-досрочное освобождение.

К примеру, в России, сохранив за Президентом РФ право назначения пожизненного лишения свободы при помиловании осужденных к смертной казни, пожизненное лишение свободы введено в систему наказаний (п. «м» ст. 44 УК РФ), разрешив его применять судам в виде самостоятельного наказания за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь, когда суд сочтет возможным не применять смертную казнь (ч. 1 ст. 57 УК РФ). Данное наказание было предусмотрено только в тех статьях УК РФ, санкции которых предусматривали смертную казнь (убийство при отягчающих обстоятельствах, посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля, посягательство на жизнь лица, осуществляющего правосудие или предварительное расследование, посягательство на жизнь работника правоохранительных органов, геноцид).

Также законодатель РФ внес изменения в ряд статей УК РФ и исключил указание на то, что пожизненное лишение свободы может быть предусмотрено только как альтернатива смертной казни. Одновременно в санкцию ст. 205 УК РФ, предусматривающую ответственность за терроризм, было введено наказание в виде пожизненного лишения свободы. Однако принцип назначения пожизненного лишения свободы только за наиболее опасные преступления — особо тяжкие деяния, посягающие на жизнь человека — остался неизменным, ибо, хотя терроризм и находится во главе преступлений против общественной безопасности, но ясно, что его дополнительным объектом является жизнь человека. На практике же акты терроризма направлены на причинение смерти многим людям.

Таким образом, ныне пожизненное лишение свободы является полностью самостоятельным видом уголовного наказания. Его связь со смертной казнью проявляется лишь в том, что они предусматриваются только за самые опасные преступления.

Исходя из опыта соседнего государства, Российской Федерации, нам представляется, что было бы правильнее пожизненное лишение свободы выделить в самостоятельный вид наказания и в качестве такового включить в ч. 2 ст. 40 УК. В пользу этого довода свидетельствуют особенности назначения наказания в виде пожизненного лишения свободы, условно-досрочного освобождения, исполнения наказания.

Так, ч. 4 ст. 46 УК предусмотрено, что пожизненное лишение свободы не назначается лицам, совершившим преступление в возрасте до 18 лет, женщинам, мужчинам в возрасте до 63 и свыше лет.

Согласно ч. 6 ст. 72 УК лицо, отбывающее назначенное судом пожизненное лишение свободы, может быть освобождено условно-досрочно, если судом будет признано, что оно не нуждается в дальнейшем отбывании этого наказания и фактически отбыло не менее 25 лет лишения свободы.

В соответствии с ч. 5 ст. 88, ч. 2 ст. 96 УИК РК осужденные к пожизненному лишению свободы отбывают наказание в учреждении чрезвычайной безопасности; не подлежат переводу в учреждения минимальной безопасности. Кроме того, подобное решение вопроса приведет в соответствие нормы Общей и Особенной частей УК.

Список литературы

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК, ИПС "Әділет";
- 2 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан
- 3 Указ Президента Республики Казахстан от 17 декабря 2003 года № 1251 «О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь», ИПС "Әділет";
- 4 Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10.12.1948 г.) / Сборник международных документов по правам человека;
- 5 Е.М. Абенев, Е.М. Арынов и И.Н. Тасмагамбетов «О законах Тауке» //Қазақтың ата заңдары-Древний мир права казахов, в 10-т., IV т., с. 173.
- 6 Батракова Наталья «Степные конституции: экскурс в историю Казахстана», ktk.kz
- 7 Комментарий государственно-правового отдела Администрации Президента Республики Казахстан к Указу Президента Республики Казахстан от 17 декабря 2003 года N 1251 "О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь"
- 8 Кистяковский А.Ф. Исследование о смертной казни. Тула. «Автограф» 2000.
- 9 Международная тюремная реформа // Брифинг. 2007 (1). № 1. С. 2.

10 Минаков Ю., Тимошенко С. Пожизненное лишение свободы в законодательстве зарубежных стран. Правовое и методическое обеспечение наказаний М, ВНИИ МВД РФ. 1994. С. 62.

11 Посмаков П.Н. Право человека на жизнь и отмена смертной казни в Казахстане. // Фемида №11. 2002 С. 18-20.

12 Письмо КУИС МЮРК за № 14/7 - 1438 от 24.04.03. 10 листов.

13 Уткин В.А, Детков А.П. Пожизненное лишение свободы, Томск , 1997 г.

Түйіндеме

Бұл мақалада өмір бойы бас бостандығынан айыру сияқты қылмыстық жазаны тағайындаумен байланысты мәселелер қарастырылады. Қазақстан Республикасында өмірді бас бостандығынан айыру институтын біртіндеп қалыптастыру, сондай-ақ оны тәуелсіз жаза түріне беру туралы дәлелді ұсыныс.

Summary

This article deals with issues related to the appointment of such criminal punishment as life imprisonment. Gradual formation of the institute of life imprisonment of freedom in the Republic of Kazakhstan, as well as a motivated proposal to allocate it to an independent type of punishment.

УДК:343.22(574)

**Қажыкенов Е.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистранты
ғылыми жетекші
з.ғ.к., доцент Терликбаев Қ.Т.**

ҚЫЛМЫСТЫҢ СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРДЕГІ КІНӘНІҢ ОРНЫ МЕН НЫСАНЫ

Бұл мақалада заң әдебиеттерінде қылмыс жасаудағы ниет пен мақсаттың кінәдан айырмашылығы, олар бір құрамдар үшін міндетті болып табылса, екіншілері үшін – субъективтік жақтың факультативтік белгілері болып келетіндігі, сонымен бірге қылмыстың субъективтік жақтарын – кінәнің нысандарын, қылмыс жасаудағы ниет пен мақсатты дұрыс анықтаудың маңыздылығы қарастырылады.

Кілт сөздер: қылмыстық құқық; субъективтік жақ; кінә; қасақана; абайсыздық; ниет; мақсат.

Сыртқы көріністі білдіретін қылмыстың объективтік жағына қарағанда субъективтік жағы қылмыстың ішкі мәнін білдіреді. Қылмыстың субъективтік жақтары басқа белгілермен өзара тығыз байланыста болып, олар қандай да бір тұтастықты құрайды. Сондықтан да қылмыстың субъективтік жағын зерттеу қылмыстың тиісті құрамының объективтік жағына талдау жасаумен байланыста жүргізіледі. Қылмыстың субъективтік жағына мыналар жатады: кінә, қылмыс жасаудағы ниет (себеп) және мақсат. Бұл белгілердің барлығы өз жиынтығында қылмыс жасаған адамның психикасында пайда болатын ішкі процессті сипаттайды,

адамның санасы мен еркінің әрекетпен байланысын бейнелейді. Бұл белгілердің әрқайсысының мәні әртүрлі.

Кінә – қылмыстың кез келген құрамының субъективтік жағының міндетті белгісі болып табылады. Кінәсіз қылмыстың құрамы да болмайды, сәйкесінше қылмыстық жауапкершілікте орын алмайды.

Қылмыс жасаудағы ниет пен мақсаттың кінәдан айырмашылығы, олар бір құрамдар үшін міндетті болып табылса, екіншілері үшін – субъективтік жақтың факультативтік белгілері болып келеді. Қылмыстың субъективтік жақтарын – кінәнің нысандарын, қылмыс жасаудағы ниет пен мақсатты дұрыс анықтаудың маңызы зор; ол қылмыстық іс-әрекетті қылмыстық емес әрекеттен айырып алуға, қылмысты дәл саралауға, объективтік жағы бойынша өте ұқсас қылмыс құрамдарын бір-бірінен ажыратуға, қылмыстық іс-әрекет жасаған адамның қауіптілік дәрежесін анықтауға, жазаны жеке-даралауға мүмкіндік береді. Қылмыстың субъективтік жақ белгілері қылмыстық заңда әрқалай ашылып көрсетілген [1, 76-77 б.].

Қылмыстың субъективтік жағының күрделілігі қандай да бір қарапайымдандыруға, асығыс шешімдер қабылдауға көнбейді деп қорытындылауға болады. Мәселе оның қылмыстық құқық теориясындағы түсіндірілуі бір мағыналы емес екендігінде ғана емес, қылмыс құрамының субъективтік жақтарының белгілері психологиялық санаттарға негізделгенінде. Мұндай күрделілік қылмысты дұрыс саралауға әсер ететіні анық [2, 41 б.].

Бірінші көзқарасты П.С. Дагель қатты қолдап, барынша терең дәлелдеді. Ол: «Кінә қылмыстың ішкі, субъективтік жағы, субъекттің өзінің қылмыс түріндегі қоғамға қауіпті іс-әрекетіне және оның салдарларына психикалық тұрғыдан қарауы болып табылады», - дейді [3, 44-57 б.]. Бұл позиция негізделген болып көрінгеніне қарамастан теориялық жағынан жеткілікті түрде сенімді емес және іс жүзінде қабылдауға келмейді. Біріншіден, кінәні қылмыстың субъективтік жағына теңестіру оның заңнамалық анықтамасына сәйкес келмейді. Екіншіден, мұнда кінә заңнамалық сипаттамасы жағынан да, психологиялық мазмұны жағынан да жеткілікті түрдегі нақты ұғым болып табылмайды. Кінә нысаны кейбір жағдайларда қылмыстық және қылмыстық емес жүріс-тұрыстың ара-жігін ажыратуға мүмкіндік беретін өлшем болып табылады. Бұл қасақана жасалған қоғамға қауіпті іс-қимыл үшін заңмен қылмыстық жауапкершілік қарастырылған жағдайларға ғана тән. Кінә нысаны қылмысты саралау кезінде объективтік белгілері бойынша ұқсас, бірақ кінә нысаны бойынша айырмашылықтары бар қылмыс құрамдарының ара-жігін ажыратуға мүмкіндік береді. Мысалы, денсаулыққа ауыр және орташа зиян қасақана да, абайсыздықтан келтірілуі мүмкін, өзгенің мүлкін жою немесе оған зиян келтіру кінәнің қасақана да, абайсыздық та нысанымен жасалуы мүмкін. Осындай жағдайларда кінә нысанын дәл анықтау іс-қимылды дұрыс саралауға мүмкіндік береді.

Қылмыстың субъективтік жағының белгілерін талдау кезінде тұлғаның өзі жасаған іс-әрекеттің сипаты туралы қате түсінігі болуы мүмкін екенін айта кетпеуге болмайды. Іс-әрекеттің саралануы қателердің сипатына және түрлеріне байланысты әртүрлі болады. Заңдық қателік болған кезде тұлғаның өз жүріс-тұрысына психикалық тұрғыдан қарауы іс-әрекетті саралауға әсер етпейді. Ол заңсыздыққа, яғни іс-әрекеттің қылмыстық заңда бекітілуіне байланысты. Іс жүзіндегі қателік кезінде қылмысты саралау қасақаналықтың бағытына және қылмыстың мақсатына байланысты.

Қылмыспен күресудің тиімді жағын басқада шара қолдануына, жекеше алғанда қылмыстық іс-әрекеті үшін жазалау қылмыстық жауаптылықты дифференциациялау әрі әмбебап классификациясының негізінде ең қолайлы. Бұл тұлғаның кінәлілік дәрежесін нақты анықтап оған жасаған қылмысы үшін қатаң дифференциациялау және

жекешелік жаза түрін кінәнің нысанымен зардаптардың ауырлық дәрежесіне тәуелді мүмкіндікті туғызады.

Жалпы Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінде қылмыстарды бөліп әрі классификациялау анықтылығы олардың қоғамдық қауіптілік санатына тәуелді. Айта кетерлік жайт, заң қолданушыға оны ғылыми дәлелдеп өңдеу үлкен қиындық. Бастысы олар дәлелденген бе. Қылмысты санаты бойынша бөліп таңдау кезінде бірдей тәсілдің болмауы және осындай санатты қылмысты анықтау. Сондықтан нақты мәселе қылмыстық кодекстің қабылданған сәтінен бастап заң ғылымында талқылауға айналған пән болып қала береді, ғылыми зерттеулермен заң басылымдарға шығып тек Қазақстанда емес сонымен қатар басқа мемлекеттер мен тәуелсіз мемлекеттер достастық елдерінде қырынан тұрған сұрақ болуда [4, 42 б.].

Егер қылмыстың объективті жағы – қылмыстың сыртқы сипаты болса қоғамдық қауіпті әрекет немесе әрекетсіздік, қоғамдық қауіпті салдар, себепті байланыс, қылмыс жасау орны, уақыты, тәсілі, жағдайы, қару мен құралдары, субъективті жағы оның ішкі объективті жаққа қатыстылығы сипаты. Бұл қылмыскердің өзі жасаған қылмысқа ішкі, яғни кінәмен, ниетпен және мақсатпен сипатталатын адамның қылмыс жасау кезіндегі психикалық қатынасы. Қылмыстың субъективті жағын құрайтын белгілерге, атап өткендей қылмыстың кінәсі, себебі мен мақсаты, сонымен қатар, қылмыс жасау кезіндегі тұлғаның сезім-күйі жатады. Бұл белгілердің әртүрлі мазмұнына қарамастан олар субъективті жағын құрайтын бір топқа бірігеді, себебі олардың барлығы қылмыс жасаушы тұлғаның психикасында болатын процесстерді сипаттайды.

Психика адам өмірінің ішкі мазмұнын, оның ойын, сезімін, ниетін, еркін білдіреді. Психикалық процесстер әдетте интеллектуалдық, сезімдік және еркіне қарай болып бөлінеді. Сөйте тұра мұндай бөліну шартты түрде ғана болып, процесстер жекелеп өз бетімен өмір сүрмейтіндігін ескеру керек. Тек бірлікпен, интеллектуалдық таным, сезім мен еріктің тығыз бірлігімен ғана адамның психикасы тірі. Қылмыстың, тұтас алғанда, субъективті жағы сияқты, оны құрастырушы элементтерге көңіл аудару пайдалы ғана емес, қажет те.

Қылмыстың субъективті жағын құрайтын белгілердің әрқайсысы қылмыстың психикалық мазмұнын сипаттайды, бірақ әрқайсысы өзінше сипатталады. Мысалы, кінә - бұл тұлғаның өзі жасаған қоғамдық қауіпті іс-әрекетіне (әрекетіне немесе әрекетсіздігіне) және оның қасақаналық немесе абайсыздық нысанындағы салдарына психикалық қатынасы. Кінә - қылмыстың субъективті жағын толық қамтымаса да, негізгі белгісі іспеттес. Қасақана сияқты абайсыз кінәні де құрастыру кезінде заң шығарушы психиканың екі-ақ түрі интеллектуалдық және еркіне қарай элементтерін пайдаланады. Қасақаналық пен абайсыздықтың қылмыстық-құқықтық сипаты үшін психикалық процесстердің сезімдік мазмұны есепке алынбайды. Керісінше, қылмыстық іс-әрекеттің қоздырушы себебі және субъективті жағының белгісі болғандықтан қылмыстың сылтауында қылмыс жасаушы тұлғаның психикасында болып жатқан көбінесе, сезім процесстерінің таңбасы болады. Жеке жағдайларда қылмыс жасаушы тұлғаның сезім-күйі.

Кінә - қылмыстың субъективті жағының міндетті белгісі. Кінә болмаған күнде қылмыстың құрамы да болмайды және болуы да мүмкін емес. Бұл субъективті жақтың қылмысты істі қылмысты емес істен ажыратып, бөліп отыратын негізгі белгісі. Заң шығарушының кінәға маңызды мағына беретіндігі соншалықты, тіпті кінәлі жауаптылық қылмыстық кодекстің қағидасына дейін көтерген. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 19-бабының 1-бөлігіне сәйкес, «адам соларға қатысты өз кінәсі анықталған қоғамдық қауіпті әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі) және пайда болған қоғамдық қауіпті зардаптар үшін ғана қылмыстық жауапқа тартылуға тиіс. Осы баптың 2-ші бөлігінде объективті айып тағуға, яғни

кінәсіз зиян келтіргені үшін қылмыстық жауаптылыққа жол берілмейді» деп атап көрсетіледі. Кінәлік жауаптылық қағидасы – заң өкілдерінің ойлап шығарғаны емес, бұл – адам қылығын заңды және әлеуметтік адамгершілік тұрғыдан дұрыс бағалаудың қарапайым шарты.

Қылмыстың субъективті жағы қылмыс жасаған адамның айыптылығына байланысты мәселелермен ғана шектелмейді. Қылмыс жасағанға дейін, жасау кезінде және одан кейін айыпкердің психикасында кінәнің нысандарымен ғана шектелмейтін күрделі ішкі процесс жүреді. Осыған байланысты субъектінің өзі жасаған қылмысқа психикалық көзқарасының қалыптасу тетігін, сондай-ақ мазмұнын анықтап білу үшін оның қылмыс жасаудағы ниетінің, себебінің және мақсатының сипаттарын анықтау қажет [5, 286 б.].

Қылмыстық ниет – субъекті қылмыс жасаған кезде басшылыққа алатын ішкі қажеттілік, талап, мүдде, түрткі. Ниет әрқашанда қасақаналықтың алдында тұрады; бір немесе бірнеше ниеттің ықпалынан қасақаналық туындайды. Оны анықтау адамның қылмыс жасаған кезіндегі психикалық күйін бағалау үшін ғана емес, сонымен қатар айыпкерге мінездеме жасау және оның жеке басын моральдық тұрғыдан бағалау үшін де маңызды. Қылмыстық ниет жасалған әрекеттің зияндылық дәрежесін де сипаттайды. Ол, сонымен қатар қылмыс құрамының қажетті белгісі болып табылатын, жаза тағайындағанда жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлар ретінде сот ескеретін жағдайларда қылмысты саралау үшін де маңызды.

Қылмыстық ниеттер әртүрлі болуы мүмкін. Қылмыстық заңда және сот тергеу тәжірибесінде неғұрлым жиі кездесетін ниеттерді мына топтарға бөлуге болады:

1) Саяси сипаттағы ниеттер; олар біздің мемлекетімізге, оның егемендігіне немесе аумақтық тұтастығына қастандық көзқарастан туындайды. Шетелдік барлау агенттері, сондай-ақ біздің мемлекетімізге дұшпандық пиғылдағы адамдар осы ниетті себепті басшылыққа алады.

2) Өзімшілдіктің әртүрлі нысаны болып келетін опасыз ниеттер. Мысалы, пайдақорлық, бауды көксеу, ашкөздік, қызғаншақтық. Бұларға тағы да мансапқорлық, кек, ашу, өшпенділік, қорқақтық, жігерсіздік, жауапкершіліктен қашу сияқты адамның опасыз қасиеттері де жатады.

3) Саяси және опасыздық сипаты жоқ ниеттер. Оларға жеке басындағы және отбасындағы ауыр жағдайларға, материалдық, қызметтік және басқа тәуелділікке байланысты, қорқыту, мәжбүрлеу және жәбірленушінің жөнсіз әрекеттерінен қатты жан күйзелісі себепті. Мемлекеттік және қоғамдық мүдделерді қорғағанда қажетті қорғану шегінен асып қылмыстар жасау жатады. Ниеттердің бұл тобы заңда қылмыстардың нақты құрамдарының міндетті белгілері ретінде көрсетіледі, сондай-ақ жаза тағайындағанда жауаптылықты жеңілдететін мән-жайлар ретінде ескеріледі.

Ниет қылмыстық заңның диспозициясында белгілі бір қылмыстың белгісі ретінде тікелей көрсетілген жағдайда ол қылмыс құрамының субъективтік жағының қажетті белгісі болып табылады.

Абайсызда жасалған қылмыс та белгілі бір ниеттер итермелеген еріктік акт болып табылады. Бірақ қасақана жасалған қылмысқа қарағанда абайсызда жасалған қылмыста ниет зардаптарға емес, іс-әрекетке немесе әрекетсіздікке жатады. Абайсызда жасалған әрекетте ниет қылмыс құрамының қажетті немесе саралаушы белгісі болып табылмайды, сондықтан әрекетті саралауға ықпал жасамайды, бірақ жаза тағайындаған кезде сот оны ескереді.

Қылмыстық мақсат – зиянды әрекет жасағанда субъектінің қол жеткізуге ұмтылатын нәрсесі. Қылмыстық ниет сияқты қылмыстың мақсаты да адамның қылмыс жасалуына байланысты оның санасында болатын субъективтік процесті сипаттайды.

Яғни, мақсат қылмыстың қоғамға қауіптілік өлшемін көрсетеді, бұл жазаға міндетті түрде ықпал жасауға тиіс.

Ниет пен мақсат – өзара шарттас, үйлесімді ұғымдар. Адамның өз мақсатын қалай қалыптастыратындығы ниетке байланысты. Мақсат – қандай да бір іс-әрекетті жасауда адамды алға жетелейтін күш. Мақсат бір немесе бірнеше ниеттерсіз туындамайды, ал, басқа жағынан алып қарасақ ниеттің мазмұны мақсаттың арқасында ғана болып тұрады.

Қылмыстың мақсаты, себебі мен қылмыс жасау кезіндегі тұлғаның сезім күйінің кінәдан айырмашылығы – олар қылмыс құрамының қажетті белгілері болып табылмайды. Заң шығарушы оларды барлығына емес, тек кейбір қылмыстардың ғана құрамының белгілерінің қатарына қосады және бұл жағдайларды оларда қылмыстық жауаптылықтың негізіне айналады. Қылмыс құрамының белгілері болмаған күйде де олар жеңілдетуші не ауырлатушы жағдай ретінде, жазаның тағайындалуына айтарлықтай ықпал жасайды. Тіпті, бұл белгілердің қылмыстық жауаптылықпен жаза үшін жеке мағынасы болмаған жағдайда да, олардың қылмысты анықтаудағы, қасақана кінә мен абайсыздықты ажырату мағынасының маңыздылығы сирек емес. Сондықтан қылмыстық құқық кінәлі жауаптылық қағидасымен ғана шектеліп қоймайды, бірақ субъективті жүктеу көзқарасын ұстайды.

Орыстың көрнекті әдебиет сыншысы В.Г. Белинскийдің әртүрлі адамдардың қылығын бағалау үшін бірдей тәсіл қолдануға қарсы: «Тұлғалар сансыз және алуан түрлі, адам рухының әртүрлі жағы сияқты, оның барлық жағынан да жасап келе жатқандығы – оның қажеттілігінен. Сондықтан, біреудің тұлғасын басқаның тұлғасына шақтаудан асқан әділетсіздік жоқ ол, бәрібір ешқашан дәл келмейді, бәрібір одан өзгешелігі болады» [6, 47 б.]. Сондықтан да, қылмыстың субъективті жағын бағалауға біркелкі (жеке басқа бейімделмеген) келу, қылмыстық заңды, одан келіп қылмыстық істер бойынша әділ сот аясындағы адам құқығын пайдалануда өте өрескел қателерге соқтыруы мүмкін.

Бұған дейін айтылғандай, кінә - бұл тұлғаның өзі жасаған қоғамдық қауіпті іс-әрекеті мен оның қасақаналық және абайсыздық түріндегі салдарына психикалық қатынасы. Қылмыстық заңға сәйкес, кінә - бұл әрқашан не қасақаналық, не абайсыздық болып қарастырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 19-бабының 3-бөлігі бойынша «қасақана немесе абайсызда іс-әрекет жасаған адам ғана қылмысқа кінәлі деп танылады». Қасақаналық та, абайсыздық та жасалған адам іс-әрекет пен оның салдарына кінәлі психикалық қатынастың нысандары болып табылады. Бұл – олардың ұқсастығы. Ал, айырмашылығы – қасақана және абайсыз кінәні құрайтын интеллектуалдық және еркіне қарай сәттердің ерекше, өзіне ғана тән мазмұны мен ара қатынасында.

Қылмыстың жасалуына байланысты кінә қасақаналық та, абайсыздық та заң қолданушының сот, тергеуші санасынан тыс орын алады. Ол – алдын ала тергеу жұмысын жүргізу мен сотта істі қарау кезінде дәлелденетін затқа жатады. Ол – іс бойынша анықталған дәлелдерді саралау кезінде жүзеге асады. Осыған орай, кінә тек заңдық-психологиялық қана емес, саралаушы да категория екендігін мойындау керек. 40 жыл бойы кеңестік заң әдебиетінде кінәлінің өзі жасаған қоғамдық қауіпті іс-әрекеті мен оның қасақаналық және абайсыздық түріндегі салдарына, соттың санасынан тыс орын алатын психикалық қатынас ретінде кінә түсінігін, оның кінәнің саралаушы деген түсінігімен теңестіруге әрекет жасалды.

Жоғарыда айтылғандай қылмыстық заң, іс-әрекетпен оның салдарына кінәлі психикалық қатынасқа еркіне қарай және интеллектуалдық сәттерді қосады. Дәл осы сәттердің жиынтығы кінәнің мазмұнын құрайды. Аталған сәттердің нақты мазмұны мен ара қатынасы бойынша қасақана және абайсызда жасалған қылмыстардың бір-

бірінен айырмашылығы қандай болса, олардың қылмыстық заңда анықталатын түрлері де тап солай ажыратылады. Ақыл және еркіне қарай сәттердің мазмұнымен арақатынасының бұл ерекшеліктері кінәнің түрлерін құрайды. Қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінде кінәнің қасақаналық және абайсыздық сияқты екі нысандарын қарастырады (ҚР ҚК 19-бап, 3-тармағы). Қасақаналық, өз кезегінде, тікелей және жанамалық, ал абайсыздық – менемендік және немқұрайлылық болып бөлінеді.

Кейбір қылмыстарға байланысты, заң шығарушы оларды тікелей қасақана жасады деп анық көрсетеді. Мысалы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 107-ші бабы денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтіргені үшін жауаптылық қарастырылған. Қасақана жасалатын қылмыстардың басқа құрамдарын жасағанда, заң шығарушы оларға қасақана деп анықтама бермейді. Мысалы, ҚК 109, 110-ші баптарында ұрып-соғу, қинау кездерінде кінәнің түрін атап көрсетпейді. Мұндай жағдайларда кінәнің түрін анықтау үшін ҚК 19-шы бабының 3-ін бөлігін басшылыққа алу керек. Абайсызда жасалған іс-әрекет ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тиісті бабы арқылы арнайы қарастырылған жағдайда ғана қылмыс деп саналады. Тұжырым бойынша Ерекше бөлім бабының диспозициясы кінәнің түрін нақты көрсетпесе, осы бапта қарастырылған қылмыс тек қасақана болады.

Кінә осылайша зияткерлік жағынан құқық бұзушы өзінің іс-әрекет жасауының барлық жай-жапсарын сезінуі мен және оның мүмкін салдарларын алдын-ала көре білуімен сипатталады. Кінәнің зияткерлік жағы оның еріктік жағымен тығыз байланысты. Тұлғаның іс-қимылын ерікті сипатта реттеуі қандай да бір белсенді, мақсатты іс-қимылынан немесе оларды жасаудан аяқ тартуынан ғана емес, теріс салдарлардың алдына алу үшін өзінің күш-жігерін толық пайдаланбауы түрінде де көрінуі мүмкін. Кінәнің сипаты субъектінің өз жүріс-тұрысына және оның нәтижелеріне психикалық тұрғыдан қаруына байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности. – М.: Юрид.лит., 2015. – 230 с.
- 2 Дурманов Н.Д. Уголовный закон. – М., 2007. – 319 с.
- 3 Дагель П.С. Теоретические основы установления вины. – Владивосток: Б/и, 2005. – 167 с.
- 4 Бұғыбай Д.Б. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: лекциялар курсы Қайнар уни-т. – Алматы, 2003. – 252 б.
- 5 Рахметов С.М., Кулмуханбетова Б.А. Наказание: понятие, цели, виды, порядок и назначение. – Алматы, 2000. – 130 с.
- 6 Уголовное право Казахстана (Общая часть): Учебник для ВУЗов / Под ред. проф. И.И.Рогов, доц. С.М.Рахметов; Алматинс. Юрид. ин-т.– Алматы: ТОО «Баспа», 1998. – 228 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются место и формы вины в субъективных признаках уголовных правонарушений.

Summary

In this article, the place and forms of guilt in subjective signs of criminal offenses are considered.

Казалиева Ж.Д.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
З.Ғ.К., доцент
Ильясова Б.К.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛДІҢ РОЛІ

Бұл мақалада автор Омбудсмен институты демократиялық, құқықтық мемлекеттегі адам құқықтарын іске асыру мен қамтамасыз етудің тетіктері ретінде қарастырған.

Кілт сөздер: Уәкіл, Омбудсмен, халық еркін білдіруші, құқықтары мен бостандықтары, билік аппараты, өкілеттілік,

Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты шет мемлекеттердің конституциялық заңнамасы арқылы жақсы таныс. Қазіргі кезде дүние жүзінің түрлі елдерінде жүзден аса омбудсмен бар. Бір мемлекеттерде бұл лауазымды тұлға (омбудсмен), екіншілерінде – медиатор, үшіншілерінде – парламенттік уәкіл, ал төртіншілерінде – азамат құқықтары жөніндегі уәкіл деп аталады. Терминдердің бұл тізімін одан әрі жалғастыруға болады. Омбудсмен билік органы немесе мемлекеттік басқару органы да, сот органы да емес. Бұл лауазым парламентаризм шеңберінде әрекет етеді және оның әрекеті мемлекеттік органдардың қызметін бақылауға бағытталған. Оның қызметі азамат құқықтарын іске асырушы басқа органдармен салыстырғанда қарапайым әрі азаматтарға түсінікті.

Бүкіл дүние жүзінде ол адам құқықтары мен бостандықтарын әсерлі қорғайтын органдар жүйесінде маңызды орын алды. Әрбір елдің жағдайының ерекшелігі, оның мемлекеттік құрылысы омбудсмен институтының белгілі бір үлгісін қалыптастырды. Заңгерлердің Халықаралық ассоциациясы омбудсмен терминінің мынандай анықтамасын қабылдады: «Конституцияда немесе заң шығарушы биліктің актісімен қарастырылған, заң шығарушы билік алдында жауапты, жәбір көрген адамдардан мемлекеттік органдарға, қызметкерлерге, жалдаушыларға шағымдар қабылдайтын немесе өз қалауынша әрекет ететін және тексеру жүргізуге, түзетуші әрекеттер ұсынуға, баяндамалар тапсыруға өкілеттілік берілген жоғарғы мәртебелі тәуелсіз жария лауазымдық тұлға басқаратын қызмет» [1, 381 б].

Қазақстанда заңды жасаушылар омбудсмен институты адам құқықтары жөніндегі құрылып жатқан ұлттық мекемелер қызметінің тиімділігін бағалау өлшемдері болып саналатын Париж қағидаларына барынша сәйкес немесе басқа заңмен құрылуы, тәуелсіз анық тұжырымдалған заңды құзіреті мен өкілеттігі бар, ашық, басқа үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтас, оралымды және есеп беретін болуы керек».

Уәкілдің негізгі мақсаты – адам құқықтарына байланысты халық еркін білдіруші болу. «Омбудсмен үлгісіне жүгіну азаматтардың құқықтарын мемлекеттік органдар тарапынан қорғауды күшейту, бюрократия жүйесінің алдына дәрменсіздік сезімін жеңілдету, басқару сапасын жақсарту және «тұлға – мемлекет қарым-қатынастарын ізгіліктендіру ықыласына байланысты» [2, 5 б].

Ж.Д. Бусурманов: "Уәкілдің негізгі мақсаты – адам құқықтарын сақтауға байланысты халық еркін білдіруші болу деп санайды. Ол билік пен қоғам арасында оларды екіжақты қисынсыз және әділетсіз әрекеттерінің тігісін жатқызатын және сақтандыратын буфер ролін атқаруға тиіс. Нақ осы делдалдық қызмет бұл институттың ең тартымы ерекшелігі болып табылады. Бір жағынан, Уәкіл билік аппараты ретіндегі атқарушы органдардың алдында азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау қызметінде болса, екінші жағынан, ол азаматтарға биліктің олардың мүдделеріне қажетті әрекеттерін түсіндіруге, осылайша азамат пен мемлекет араларындағы сенімнің артуына жәрдемдесуі керек", - деп санайды [3, 345 б]. Омбудсмен институты демократияның өздігінен бекіген белгілерінің еркін нарықтық дамыған елдер ғасырлық тарихы бар адам құқықтарын іске асыру мен қамтамасыз етудің тетіктері мен механизмдерінің назарынан тыс қала алмады. Омбудсмен институтының құрылуы мен қызметі мемлекет пен азамат, жария билік өкілдері мен азаматтар араларындағы қарым-қатынастардың жаңа тарауын ашты. «Мемлекет – азамат» өзара қарым-қатынастарындағы шиеленістің бәсеңдеуіне тек азаматтар ғана емес, мемлекеттің өзі де мүдделі. Дәстүрлі юстицияның барлық артықшылықтарына қарамастан, оның рәсімдерінің қолайсыздығы, күрделілігі мен ұзақтығы, сонымен бірге процестердің аса қымбатшылығы секілді кемшіліктері бар. Заңнама омбудсменнің бар құқықтық механизмдерге қосымша құқық қорғау құралы екендігін мойындайды. Омбудсмен институты заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің ешқайсысына жатпайды, олардың орынына жүрмейді. Сонымен бірге оның ведомствосы елдегі биліктің жоғарғы органдарына жатады. Омбудсмен азаматтар араларындағы қарым-қатынастарды қарастырмайды, оның қызмет аясы азамат пен мемлекеттік орган, ұйым немесе мекеме араларынағы қарым-қатынастар. Омбудсмен институты формалдық процессуальдық талаптардан тәуелсіз және катал құқықтық (заңдық) шеңбермен шектелмеген, барынша жекедараландырылған көмек көрсетеді. Адамның әдетте өз мүдделерін құқықтық қорғаудың биресми жолдарын артық көретіндігі белгілі. Омбудсмен БАҚ-пен белсенді байланысты әрекет етеді, оны бәрінен бұрын «иландыру магистратурасы» деп атауға болады, өйткені ол жариялылық, сынау және иландыру «қаруын» қолданады. Ол адам құқықтарын бұзушылықтың барлық жағымсыз фактілерін жария етеді. Ол әртүрлі елдерде ұқсас міндеттерді шешеді: құқықтық жүйені жандандырады. Оны ізгіліктендіреді және ондағы қарама-қайшылықтарды жұмсартады.

Омбудсмен институтының дүние жүзіне осылайша тез жайылуын әлемдік қауымдастықтың екінші дүниежүзілік соғыстан соң мемлекетте азамат құқықтарын қорғаудың әрекетті жолдары неғұрлым көп болған сайын, бұл қоғамның соншалықты ізгілікті, ал осының барлығы адам игілігі үшін, сондықтан да оны қолдау қажет деген түсінігімен байланысты. Омбудсмен институтының құрылуы қоғамның мемлекеттің әкімшілік қызметтерінің артуы мен әкімшілік жүйесінің кемшіліктеріне жауабы болды.

Париж қағидалары мемлекеттерде құрылып жатқан адам құқықтары жөніндегі ұлттық мекемелерің халықаралық қауымдастықтың жергілікті сеніміне ие болған тәуелсіздігі, демократиялылығы тұрғыларынан қызметтерінің тиімділігін бағалаудың өлшемдері қызметін атқара бастады. Бұл қағидалар омбудсмен институты конституцияға немесе заңға сәйкес құрылуы, тәуелсіз, анық тұжырымдалынған күзиретті және өкілетті, ашық, басқа органдармен, үкіметтік емес құқық қорғау ұйымдарымен ынтымақтас, жинақы, жедел және есеп беретін болуы керек деген тұжырымдарды басшылыққа алған болатын. Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес омбудсмен қызметке тізімін Президент белгілейтін Парламент Палаталарының комитеттерімен консультациядан кейін Қазақстан Республикасының Президенті

тағайындайды жән қызметтен босатады. Біз М.С. Башимовтың Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің жоғарғы соттың немесе конституциялық соттың судьясы сияқты жоғарырақ мәртебесі болуы қажет, өйткені ол ең жоғарғы деңгейдегі үкіметтің лауазымды тұлғаларына, ұсыныс береді деген пікірімен келісеміз [4, 254 б]. Омбудсменнің қызметін жетілдіру туралы басқа да ұсыныстар бар. Халықтың тығыздығы мен түсетін өтініш-арыздардың санын ескеріп, аймақтық өкілдіктер ашу қажет. Омбудсменге арызды тараптардың бітімдесуі жолымен қанағаттандыруға рұқсат ету керек. Оның есебі жеткілікті мөлшерде жариялануға тиіс, қоғамдағы адам құқықтарының жағдайын бейнелейді. Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл аппаратының адам құқықтары саласындағы құқықтық ағарту жөніндегі жұмыстардың белсенділігінің жетіспейтіндігіне назар аударғымыз келеді. 1993 жылы Юнеско Адам құқықтары мен демократия саласында білім беру мәселелері жөніндегі әрекеттердің бүкіл дүниежүзілік жоспары қабылданған болатын. Бұл жоспар (1955-2004) құқықтарын пайдалануға мүмкіндік бермеуге алып келетін оқиғалардың сипатын өзгерту, барлық құқықтардың сақталуын және азаматтық қоғам өміріне оның барлық мүшелері қатысатын бейбіт қоғамға айналдыру үшін жеке адамдар мен топтарға адам құқықтарының мәселелері туралы білім беру үшін отбасы деңгейінен бастап БҰҰ дейін жігер мен ресурстарды жаппай жұмылдыруға шақырған болатын. Білім өзінен-өзі көзделген мақсат емес, бұл бәрінен бұрын адамның құқықтарын бұзушылықты болдырмау және демократияға, дамуға, төзімділік пен өзара сыпайылыққа негізделген бейбітшілік мәдениетін жасаудың құралы.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Комиссиясының адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласында іс жүзінде тәжірибесі болмады. Байқап көру мен қателесу, әртүрлі елдер мен саяси-құқықтық жүйелердегі осындай мекемелердің қызметінде ең тартымды үлгілерін қабылдау жолымен, баяғы 1994-1995 жылдардың өзіне-ақ ол ел басшылығына Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру мәселесі бойынша ұсыныс жасады. Комиссия дайындаған «Адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы кешенді мемлекеттік бағдарламаның» жобасында мұндай мекемені құрудың өзектілігі, орны, ролі, сонымен бірге оның құрылуына байланысты құрылымдық-ұйымық проблемаларды шешудің жолдары туралы алдын ала түсінік белгіленген болатын. Мұнда бұл жаңа құқық қорғаушы ұлттық институттың өкілеттіліктерінің шеңбері де белгіленген болатын.

Жалпы алғанда аталған құжаттың дайындалуы, оның ішінде омбудсмен институтын құру туралы идея да жоғарыда аталған мемлекеттердегі адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету ісіндегі жаңалықтарды өте ыждағатпен, зер салып ойластырып зерттеудің және оларды біздің, қазақстандық шындығымызға өлшестірудің нәтижесі екендігін атап көрсету керек. Оның үстіне бұл шетел тәжірибесіне құр құлдықпен бас ию емес, керісінше, проблеманы өзіндік көру мен оған өзіндік көзқарастың ерекшеліктері мен өзгешелігінің барынша көрініс табуы болды.

Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институты, сол кездегі жобаға сай, құқықтар мен бостандықтардың аяқасты болу фактілері туралы жеке де, ұжымдық та арыздар мен шағымдарды қарау үшін қажет болды, ал бұл үшін оның жеткілікті мөлшерде өкілеттіліктері болуға тиіс еді. Бұл бұрыннан келе жатқан дәстүрлі мемлекеттік институттарға – заңдылық пен адам құқықтарын сақтау күзетінде тұрған сот төрелігіне, прокурорлық қадағалауға, тергеу және анықтауға қосымша орган. Жаңа құқық қорғау мекемесінің сотқа дейінгі және сотта қорғау тәсілдерінің ерекшеліктерінде болды. Бірінші тәсіл - Уәкілдің кез келген органға, кез келген лауазымды тұлғаларға адам құқықтарының бұзылу фактілері бойынша өзінің өтініштерін, ұсыныстарын білдіруге, не дербес тексеру мен қарау барысында істі даулаушы тараптардың бітімге келулерімен аяқтауға құқығы бар. Екінші тәсіл –

уәкілдің сот талқылауына сот процесінің толық құқылы субъекті құқығында қорғаушы ретінде қатысуы. Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің жоғарғы лауазымдық мәртебесі мен оның жеткілікті түрде тәуелсіздігіне қатысты түйінді мәселені уәкілдің кандидатурасы мемлекет басшысының ұсынуымен Парламенттің бекітуі арқылы шешу ұсынылған болатын. Бұл үшін құқықтық негіздер тиісті конституциялық ережелер мен осы орган туралы заң болулары тиіс. Адам құқықтары саласындағы кешенді мемлекеттік бағдарламаның авторлары Қазақстанның 1995 жылғы Конституциясының жобасын дайындаушы жұмыс тобына елдің Президенті мен Парламентінің өкілеттіліктері туралы бөлімдерде олардың адам құқықтарын қорғау жөніндегі осы сияқты ұлттық институттар құру құқығы туралы тармақ енгізуді ұсынған болатын. Бұл жақын немесе алдағы уақытта, мемлекетке қолайлы кез келген тарихи сәтте, тиісті жағайлар мен материалдық мүмкіншіліктерге қол жеткізген кезде демократияның саяси маңызды құқық қорғау институтын құруға мүмкіндік берген болар еді.

Дүниежүзілік тәжірибе құқықтарды негізінен өздігінен өздері қорғайтын сот және құқыққорғаушы ұйымдардан өзгешелігі – Уәкіл тек адамдардың жеке құқықтары мен мүдделерін қорғай отырып, оларда үлкен сенімге ие болды, ал бұл сенім өз кезегінде мемлекетке деген сенімді нығайта түсуге жәрдемдесті.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Бойцова В.В. Служба защиты прав человека и гражданина. Мировой опыт. - М.:БЕК, 1996. – С.381
- 2 Хаманева Ю. Уполномоченный по правам человека – защитник прав граждан». - М., 1998. – С.67
- 3 Бусурманов Ж.Д. Евразийская концепция прав человека: Монография. – Алматы: КазГЮУ, - С.2006. – 481
- 4 Башимов М.С. Система юридических механизмов защиты прав и свобод человека. Конституционный контроль // Правовое обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина в Республике Казахстан. - Астана, 2005. - С.260-268

Резюме

В этой статье автор рассматривает Институт омбудсмена как механизм реализации и поддержания прав человека в демократическом правовом государстве.

Summary

In this article, the author views the Ombudsman Institute as a mechanism for the implementation and maintenance of human rights in a democratic rule-of-law state.

Көптілеуов Е.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., аға оқытушысы
Ибраева Қ.Б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫДАҒЫ СОТ БИЛІГІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасындағы сот билігін ұйымдастырудың, жетілдірудің тәжірибесі мен мәселелерін қарастырған.

Кілт сөздер: сот билігі, судьялар тәуелсіздігі, Конституциялық бақылау, сот жүйесі, судьялар мәртебесі.

XX ғасырдың соңғы 10 жылдығында тарихта және саясатта елеулі өзгерістер болғанына куәгерміз. Демек, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің қаулысымен мемлекеттің егемендігі туралы Декларациясы 1990 жылы 25 қазанда қабылданды. Мұнда "Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Жоғарғы Советі Қазақстан халқының еркін білдіре отырып, Республиканың барлық азаматтары үшін лайықты және тең тұрмыс жағдайын жасауға ұмтыла отырып, Республикада тұратын халықтарды топтастыру мен олардың достығын нығайтуды бірінші дәрежелі міндет деп санай отырып, жалпыға бірдей адам құқықтары декларациясын және ұлттардың өзін-өзі еркін билеу құқығын тани отырып, қазақ ұлтының тағдыры үшін жауапкершілікті ұғына отырып, ізгілікті демократиялық құқықтық мемлекетті құруға бел байлауды негізге ала отырып, Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының мемлекеттік егемендігін жариялайды және осы Декларацияны қабылдайды" - деп көрсетті.

Артғынша 1 жылдан кейін 1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі "Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" ҚР Конституциялық заңы қабылданып, Қазақстан мемлекеті өз тәуелсіздігін жария етті. Онда былай деп жазылды: Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет ретінде күллі аумақта бүкіл өкімет билігіне ие болады, өзінің ішкі және сыртқы саясатын дербес анықтап, өзі жүзеге асырады. Дербес мемлекет ретінде Қазақстан Республикасы халықаралық аренаға шығады, өзінің басқа мемлекеттермен қатынасын халықаралық құқық нормалары негізінде құрады. Бұрынғы Қазақ ССР-інің аумағы тәуелсіз жаңа мемлекеттің аумағы деп танылады. Бұл аумақ бөлінбейді және оған ешкім қол сұға алмайды деп жариялайды. Ұлттардың аза-маттары енді біртұтас Қазақстан халқы болып танылады. Мемлекеттік өкімет Қазақстан халқының еркін білдіреді. Мемлекеттің өкімет билігінің заң шығарушылық, атқарушылық және сот тармақтарына бөліну қағидасы тұңғыш рет танылады деп бекітілді.

1993 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің он екінші сайланған тоғызыншы сессиясында дербес, тәуелсіз мемлекеттің тұңғыш Конституциясын қабылдады. Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін нығайтуда, халыққа қызмет ететін, азаматтардың кең келемді құқықтары мен бостандықтарын тағы басқа жариялаудағы халықтың еркін білдіретін мемлекеттік жаңа органдар құруда бұл Конституцияның зор маңызы болды. Сонымен бірге Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясы жаңа мемлекетте пайда болған

проблемаларды білдіре алмады. Ондайлар қатарына мемлекеттік, экономикалық өмірдің, адам құқығы мен бостандықтарының мәселелері және тағы басқалары жататын еді. Басқару жүйесі туралы мәселе де тиянақты шешілген жоқ. Жоғарғы Кеңестің өкілдігіне шек қойылмады. Ал мұның өзі оны Президенттің Үкіметтің істеріне араласуына әкеліп соқты. Президенттің құқықтары шектеулі болып, соның салдарынан ол реформаны жүзеге асыру жөнінде өз бетінше дербес саясат жүргізе алмады. Конституция экономикалық реформаны жүргізу жөніндегі тағы басқа жұмыстарда кідіріс туғызды. Сондықтан қоғамдық өмірдің өзі Конституцияны қайта қарау туралы мәселені алға тартты. Президент Н.Ә.Назарбаевтың басшылығымен жаңа Конституцияның жобасы әзірленіп бүкіл халықтық талқылауға салу үшін баспасөзде жарияланды. Талқылау барысында жоба бойынша көптеген ескертулер айтылды. Олардың ең елеулі дегендері ескеріліп, жоба тағдырын шешу үшін халыққа ұсынылды. Бүкілхалықтық дауыс берудің (референдум) нәтижесінде 1995 жылы 30 тамызда Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы қабылданды [1].

Қазіргі кездегі мемлекеттің маңызды ерекшелігі азаматтарды мемлекеттік және қоғамдық істерге тартуды қамтамасыз ететін, шын мәніндегі, демократиялық қоғам құру болып табылады. Бірақ оған жетудің өзі оңай емес. Британия 1640 жылы демократиялық жолға түсуді бастап 1918 жылы аяқтады, Швеция 1890 жылы бастап 1920 жылы аяқтады, ал Түркияда 1945 жылы басталып осы күнге дейін ол процесс жалғасуда [2, 35 б.].

1993 жылғы 28 қаңтарда Жоғарғы Кеңестің он екінші сайланған тоғызыншы сессиясында қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясында мемлекеттік биліктің бір тармағы ретінде тұңғыш рет 16-тарауда "сот" деген атаумен "сот билігі Конституциялық сотқа, Жоғарғы Сотқа, Жоғарғы Төрелік Сотқа және заң бойынша құрылатын төменгі соттарға тиесілі деп белгіленді.

Конституциялық сот Қазақстан Республикасы Конституциясын қорғау жөнінде сот билігінің Жоғарғы органы болып табылды және Жоғарғы Кеңес қабылдаған заңдардың, Қазақстан Республикасы Президентінің және Министрлер Кабинетінің шығарған жарлықтары мен қаулыларын және басқа да министрліктері мен ведомстволардың қабылдаған құжаттарының Конституцияға сәйкестігін қадағалап отыратын сот билігі болып табылды. Арнайы Конституциялық сот жүйесін Еуропа мен Азия елдерінің конституциясынан көруге болады. Мәселен, Ресей Федерациясында - Конституциялық сот (РФ Конституциясының 125-бабында), Румынияда - Конституциялық сот (Румыния Конституциясының 140-145-баптарында), Испанияда - Конституциялық сот (Испания Конституциясының 159-165-баптарында), ФРГ-де Федералдық Конституциялық сот (ФРГ-нің негізгі заңы 93-94-баптарында) көрсетілген [2, 43 б.].

Конституциялық соттардың негізгі құзыретін үш топқа бөліп қарауға болады-дейді Ресей Федерациясының заңгерлері Гаджиев Г.А., Кряжков В.А

Бірінші топқа, конституциялық актілердің конституцияға сәйкес екендігін тексеруді жатқызады. Яғни, Федеративтік мемлекеттерде және штаттарда заңдардың және басқа да нормативтік құқықтық актілердің конституцияға сай екенін бақылау.

Екінші топқа, лауазымды адамдардың әрекеттерінің конституцияға сай екенін бақылау. Яғни, конституциялық бақылаумен қоса олар қосымша мынадай міндеттерді атқарады:

мемлекеттің жоғарғы органдарының таластарын, жанжалдарын қарайды және шешім шығарады.

Республика Президентінің және Парламент депутаттарының сайлауын өткізу туралы референдумды белгілейді.

Халық заседательдері сот әділдігін жүзеге асыру көзінде судьяның барлық

құқықтарын пайдаланды.

1990 жылдың басында елімізде үлкен өзгеріс бодды. Яғни, 1990 жылдың 24 сәуірінде Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің Төрағасы Н.Назарбаевты "Қазақ ССР Президенті қызметіне тағайындап, Қазақ ССР Конституциясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы" №6 - XII заңы шықты.

1991 жылы тамыз төңкерісінен (августовское событие) кейін, біріккен мемлекеттер ыдырап КСРО құрамынан шыға бастады. Сөйтіп, 1991 жылдың 16 желтоқсанында Қазақстан Республикасы өзін тәуелсіз мемлекет екендігі жөнінде дүние жүзіне жарияланды.

Сөйтіп, 1993 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Конституциясын қабылдады. Бұл Конституция өтпелі кезеңге тән, бұрынғы шыққан Конституциялық заңдар мен ережелерді жинақтай келе Қазақ ССР-індегі мемлекеттік өкімет пен басқарудың құрылымын жетілдіру барысында жаңа қоғамға лайықты Конституция еді.

1993 жылғы Конституциядағы 16-тарау сот билігіне арналды. Осы Конституцияның 95-бабында Қазақстандағы сот билігі Конституциялық Сотқа, Жоғарғы Сотқа және Жоғарғы Төрелік сотқа, сондай-ақ заң бойынша құрылатын төменгі соттарға тиесілі екендігін атап көрсетті. Онда: "Ешқандай өзге органның, лауазымды немесе өзге адамның сот билігі міндеттерін өз мойнына алуға қақысы жоқ",— деп белгіленді.

Еліміздің қазіргі уақытта қолданып жүрген Конституциясы 1995 жылғы тамыздың 30-ында, бүкілхалықтық референдумда қабылданды. Бұл Конституцияның қабылдану себебі дейді, Конституциялық Кеңес мүшесі Николай Акуев "...Конституциялық реформаның аяқталмағандығы". Соны-мен қатар Н. Акуев, 1993 жылғы Конституцияға енгізілген сот жүйесі бұрынғы Кеңестік "Конституцияда... калыптасқандығын және оның сот-құқықтық реформасына жол ашқызбағандығын" атап көрсетеді.

1995 жылғы қабылданған Конституцияға түбегейлі өзгерістер енгізілді. Демек, Конституциялық және төрелік соттар таратылып, соттарды қалыптастырудың жаңа тәртібі белгіленді. Судьялар мәртебесі жаңартылып, халық заседательдерінің институты жойылды.

Сөйтіп, 1995 жылы 20 желтоқсанда сот құрылымының құқықтық реформасы негізінде, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың "Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы" Жарлығы шықты. 84-баптан тұратын бұл Жарлық республикадағы тәуелсіз сот билігі мен судьялардың мәртебесі туралы әлемдік өркениеттегі құқықтық нормаларға сай келетін жаңаша заңдар ережесі жасалып бекітілді.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Президентінің аталған Жарлығы жойылып, 2000 жылы 25 желтоқсанда №132-11 "Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судья-ларының мәртебесі туралы" Конституциялық Заңы қабылдан-ды. Бұл Конституциялық заң бойынша көптеген өзгерістер енгізілді.

Қазақстан Республикасының Конституциялық соты он бір мүшеден тұрады: соттың Төрағасы, оның орынбасарлары және мүшелері Конституциялық сот Төрағасын, оның орынбасарларын және мүшелерін Республика Президентінің ұсынуы бойынша Жоғарғы Кеңес он жыл мерзімге сайлайды. Демек осыған ұқсас негізде шетел конституцияларына көз жүгіртетін болсақ, Испания конституциясында Конституциялық [4, 18 б.]. сот он екі мүшеден тұрады және оларды король тағайындайды,-деген. Олардың ішінде төрт мүшесін бестен үш көпшілік дауыспен Конгресс ұсынса, екі мүшесін Үкімет және екі мүшесін сот билігінің Жоғарғы Кеңесі ұсынады –деп белгілеген. Демек бұл Қазақстан Республикасының даму тарихында бұрын соңды болмаған, Конституциялық бақылауларды жүзеге асыратын сайлау

негізінде құрылған арнайы орган болып табылды. Осы жерде тағы бір айта кететін мәселе Қазақстан Республикасы Конституциялық сотының Төрағасы мен оның орынбасарлары Қазақстан Республикасы Президентінің ұсынуымен Жоғарғы Кеңес Комитеттерінің мәжілісінде талқылану арқылы сайланады. Демек заң шығарушы билігі мен атқарушы билігінің Конституциялық сот жүйесінің ішкі әкімшілігіне араласқанын көріп отырмыз. Яғни оған мысал есебінде кейбір шет елдердегі Конституциялық соттың тәжірибелерін алып қарайтын болсақ, мәселен, Испания сот пленумының мәжілісінде жасырын дауыс беру арқылы Конституциялық сот Төрағасын сайлайды. Ал оның орынбасарын осы Конституциялық сот құрамы Төрағасының төрағалық ету мерзімі негізінде сайланатынын көрсетеді.

1992-жылы 5-маусымда Қазақстан Республикасының Конституциялық сот туралы және Қазақстан Республикасының Конституциялық сот істерін жүргізу жөніндегі заңы қабылданғаннан кейін, осы жылдың екінші шілдесінде Республикамыздың бірінші Конституциялық сотының құрамы сайланды және бұл Қазақстан Республикасы Конституциялық соты судьяларының қызметіне араласуға және оған бөгет жасауға жол берілмейтіні жөнінде заңда белгіленді.

Алқа билер институтын елімізде қалыптастыруда классикалық үлгі болып саналатын ағылшын-саксон, (Англия, АҚШ) және континенттік (күрлықтық) модель ұсынылып отыр. Қалай десек те бұл шаралардың көсіби судьялардың қатысуынсыз атқарылмасы анық. Дегенмен, менің ойымша біздің қоғамымыздың өсуінің бүгінгі сатысында континенттік модель көңілге қонымдырақ. Себебі сот билігі өзінің беделін және кәсіби сапасын сақтап калады [5, 48 б.].

Аттестация өткізу - судьялардың енді ғана қол жеткізіп келе жатқан тәуелсіздігіне қол сұғудың әдісі емес деп кім айта алады. Біле-білсек, судьялар тәуелсіздігі — бұл оларға берілген артықшылық емес, қоғам мен азаматтар алдындағы үлкен жауапкершілік. (Бұл түсінік БҰҰ-ның 1985 жылғы өткен 7-ші конгресінде қабылданған "Судьялар тәуелсіздігінің негізгі принциптерінде" қалыптасқан қағида).

Қазақстан Республикасындағы сот реформасы келе-келе мынандай жетістіктерге жетіп отыр, атап айтқанда:

- сот жүйесін жетілдіру және нығайту,
- сот тәуелсіздігі кепілін қамтамасыз ету,
- сот ісін жүргізу және судьялар мәртебесінің принциптік мәселелерін шешу,
- Конституциямен бекітілген судьялар тәуелсіздігінің, оған ешкімнің тиіспеушілік принциптері,
- судьялардың мерзімсіз негізге тағайындалуы, оларды материалдық қамтамасыз ету деңгейінің көтерілуі.

Өзіміз көріп отырғандай, аз уақыт ішінде қомақты жетістіктерге қол жетті, дегенмен масштабы мұндай тарихи реформалар өзекті мәселелерді қамтымай шешілуі мүмкін емес екенін бәріміз де білеміз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995-жыл 30-тамыз// ЮРИСТ - справочная правовая система». – www.zakon.kz
- 2 Қаржаубаев Е.Қ. Сот және сот төрелігі. Алматы 2004-жыл.- 237 б.
- 3 Сулейменова Г Ж Суд и Судебная власть в Республике Казахстан.-Алматы 1994, - 217 с.
- 4 Қаржаубаев Е.Қ.. “Қазақстан Республикасы сот билігінің құқықтық мәртебесі” Алматы, 2006. – 245 б.
- 5 Байшев Ж.Я Судебная защита Конституций. Алматы Жеті жарғы,-1994. – 167 с.

Резюме

В этой статье автор рассмотрел опыт и вопросы организации и совершенствования судебной системы в Республике Казахстан.

Summary

In this article, the author examined the experience and issues of organizing and improving the judicial system in the Republic of Kazakhstan.

УДК:314.122

Кульчиев А.Н.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., доцент Абдрахманов С.Т.

ПОНЯТИЕ ЭКСТРЕМИСТСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ НА РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЧВЕ

В этой статье рассматриваются разнообразные преступления совершаемые на религиозной почве. В число которых входит экстремизм. Здесь рассматриваются основные причины совершения данного преступления. На основе анализа совершения данного преступления дается определения экстремистских преступлений.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, религиозный экстремизм.

Отечественное законодательство и международные нормативно-правовые акты, ратифицированные Республикой Казахстан - это полноценный инструмент для противостояния ксенофобии, национальной вражде, религиозной и расовой нетерпимости.

Так, п. 3 и п. 6 ч. ст. 54 УК Республики Казахстан предусматривает общее правило, что совершение уголовного правонарушения в составе преступной группы и по мотиву религиозной ненависти (вражды) являются одними из обстоятельств, отягчающих уголовную ответственность и наказание.

Совершение преступления по мотиву религиозной ненависти или вражды является квалифицирующим обстоятельством при назначении наказания по семи статьям уголовного закона:

- 1) ст. 99. Убийство;
- 2) ст. 106. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью;
- 3) ст.107. Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью;
- 4) ст. 110. Истязание;
- 5) ст.202. Умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества;

б) ст. 203. Умышленное уничтожение или повреждение предметов, имеющих особую ценность;

7) ст. 314. Надругательство над телами умерших и местами их захоронения.

В свою очередь, к категории «экстремистских» относятся двенадцать видов преступлений:

1) ст. 174. Возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни;

2) ст. 179. Пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан;

3) ст. 180. Сепаратистская деятельность;

4) ст. 181. Вооруженный мятеж;

5) ст. 182. Создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности;

6) ст. 184. Диверсия;

7) ст. 258. Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму;

8) ст. 259. Вербовка или подготовка либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности;

9) ст. 260. Прохождение террористической или экстремистской подготовки;

10) ст. 267. Организация незаконного военизированного формирования;

11) ч.ч. 2-3 ст. 404. Создание, руководство и участие в деятельности незаконных общественных и других объединений;

12) ст. 405. Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма.

Отдельная статья УК (ст. 174) помещена в Главу 4 «Преступления против мира и безопасности человечества», которая предусматривает уголовную ответственность за возбуждение ... религиозной розни. В ч. 1 ст. 174 УК Республики Казахстан зафиксировано, что преследуются по закону «умышленные действия, направленные на возбуждение ... религиозной розни, на оскорбление ... религиозных чувств граждан, а равно пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии..., если эти деяния совершены публично или с использованием средств массовой информации или информационно-коммуникационных сетей, а равно путем изготовления или распространения литературы или иных носителей информации, пропагандирующих ...религиозную рознь» [1, с. 28].

Соответствующие статьи, запрещающие пропаганду религиозной ненависти или вражды, закреплены в ЗРК № 451-І «О средствах массовой информации» от 23.07.1999 года (ст. 13 и ст. 25) [2] и ЗРК № 3-І «Об общественных объединениях» от 31.05.1996 года (ст. 5) [3], Трудовом кодексе Республики Казахстан (ст. 7, ст. 25) [4] и др.

В Казахстане особая озабоченность проблемами религиозного экстремизма выражается, в частности, в принятии планов мероприятий и программах Правительства Республики Казахстан (*прим. авт.* - постановления Правительства Республики Казахстан № 1185 «Об утверждении Программы по обеспечению свободы вероисповедания и совершенствованию государственно-конфессиональных отношений в Республике Казахстан на 2007-2009 г.г.» от 05.12.2007 года, № 576 «Об утверждении Плана мероприятий по реализации Доктрины национального единства

Казахстана на 2011–2014 г.г.» от 25.05.2011 года и др.), в принятии ЗРК № 31-III «О противодействии экстремизму» от 18.02.2005 года и т.д.

Однако, основы казахстанской толерантности и межнационального согласия находятся под угрозой дискредитации по причине резкого роста совершения преступлений, как возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни (ст. 174 УК Республики Казахстан). В период 2010-2012 г.г. ни одно такого факта не было зарегистрировано, однако, данные 2013-2014 г.г. опровергли все оптимистические прогнозы и подтвердили 83 факта совершения данного вида преступления.

Как показывает судебная практика, уголовные дела, возбужденные и находившиеся в производстве по ст. 169 УК (*прим. авт.* – ст. 174 УК Республики Казахстан), либо не были рассмотрены в суде, либо в отношении виновных ограничивались амнистией или же условным наказанием. Если же в действиях подсудимых присутствовали признаки других составов преступлений, то они, чаще всего, квалифицировались по статьям, предусматривающим уголовную ответственность за совершение этих деяний.

В то же время соответствующие статьи уголовного закона оказываются, по крайней мере, неэффективными. Обобщение правоприменительной практики показало, что органы уголовного преследования испытывают трудности при определении смысловой направленности текстов публикаций, кино-, фото, аудио- и видеоматериалов, приобщенных к материалам уголовных дел по факту совершения «этнических» и «религиозных» преступлений.

Фактор религиозной принадлежности активно используется для усиления социальной корпоративности «своей» группы или обозначения особой корпоративности иной конфессиональной группы. Причиной усиления корпоративности собственной религиозной группы, как правило, выступает социальный кризис, воспринимаемый, как кризис культурной системы, или же реальный кризис конкретной этнокультурной системы в условиях смены одних культурных норм другими, что, например, происходит в условиях интенсификации ассимиляционных тенденций с сопутствующим осознанием носителями особой культуры утраты национально-культурной специфики, своей национальной идентичности.

Естественной реакцией в этом случае может стать стремление защиты религиозной самобытности путем трансформации национальной общности (мнимого сообщества) в некоторую реальную социальную группу, социальную общность, т.к. сохранение культурных форм действительно возможно только при условии их воспроизводства в единой социальной общности. Всплеск национального и религиозного самосознания, чаще всего, происходит в период глубоких социальных потрясений (катаклизмов) [5, с. 1].

Мотивация национального и религиозного самосохранения лежит в основе образования национально-культурных и религиозных объединений, национальных обществ и общин в рамках многонациональной социальной среды, мегаполиса, государства. Их организация и государственная поддержка - естественный и единственный способ поддержания культурного многообразия при сохранении социальной стабильности. Крайнее выражение этой же тенденции – политизация национальных различий, последующий политический экстремизм и национальный сепаратизм, ведущий к разрушению целостности общественной системы.

Природа межнациональных (межэтнических) и религиозных конфликтов имеет сложную структуру. Такие конфликты обуславливаются комплексом

взаимосвязанных причин, и, прежде всего, политическими, социально-экономическими, правовыми и иными разногласиями.

По мнению И.П. Давыдова[6, с. 15], религиозным экстремизм делает:

1) религиозное общественное (реже индивидуальное) сознание, если и только если ему присущи признаки тоталитаризации и гиперболизации ценности определенного конгломерата религиозных идей в ущерб всем остальным религиозным и светским идеям (например, нигилизм и фанатизм);

2) религиозная идеология, характеризующаяся произвольным провозглашением «абсолютной истины», сопровождающееся игнорированием или пренебрежением значимости альтернативных точек зрения. При этом аксиологически мир окрашивается монохромно, с резким отграничением своего («белого») от всего остального «черного»;

3) религиозная деятельность, направленная на воплощение в жизнь провозглашенной идеологии с использованием методов физического и психического насилия;

4) религиозные организации, подпадающие под легальное определение «экстремистской организации» (например, тоталитарные секты, деструктивные культы).

Причинами религиозного экстремизма в обществе являются:

1) социально-экономические кризисы;

2) деформация политических структур;

3) падение жизненного уровня значительной части населения;

4) подавление властями инакомыслия и оппозиции;

5) национальный гнет;

6) амбиции лидеров политических партий и религиозных групп, стремящихся ускорить реализацию выдвигаемых ими задач;

7) «нарушения прав религиозных и этнических меньшинств, допускаемые должностными лицами, а также деятельность зарубежных религиозных миссионеров, нацеленная на разжигание межконфессиональных противоречий» [7, с. 26].

При изучении генезиса экстремистских умонастроений и действий И.Н. Яблоков считает целесообразным выделять причины и по таким основаниям: *экономические, политико-правовые, брачно-семейные, этические (моральные), духовные и др. факторы*, детерминирующие экстремизм [8, с. 24-25]:

1) *экономические причины:*

а) имущественное неравенство, отсюда - неудовлетворенность жизнью обездоленных слоев населения;

б) неравномерное экономическое (индустриальное/ постиндустриальное) развитие, в результате которого одни регионы - «прогрессивные», совершив качественный скачок в развитии от индустриального к постиндустриальному (информационному) обществу, лидируют в экономике и уровне жизнеобеспечения своего населения, пропагандируя ценности «золотого миллиарда» и патернализм. А другие - «депрессивные», маргинализируются, как бесперспективные, нежизнеспособные без финансовых дотаций и гуманитарной помощи (речь идет как о целых государствах, так и об административно-территориальных единицах внутри одной страны). Выходцы из них стигматизируются общественным мнением «стран первого и второго мира», а их попытки выйти на равные с остальными стартовые позиции вертикальной социальной мобильности зачастую искусственно затрудняются или пресекаются;

в) объективная глобализация экономики с претензией транснациональных корпораций на всевластие.

-
- 2) *политико-правовые причины:*
- а) активная социальная экспансия государства и права, т. е. стремление внедриться во все сферы социальной жизни и под лозунгом урегулирования подчинить их себе;
 - б) наличие у государства и права силовых инструментов принуждения (вооруженные силы, судебная и пенитенциарная система и проч.), далеко не всегда применяемых с равной степенью справедливости ко всем категориям правонарушителей;
 - в) отчуждение подавляющего большинства населения от прямого участия в реализации государственных функций и управления материальными ресурсами, находящимися де-юре в государственной или коллективной собственности;
 - г) предрасположенность государств к межгосударственным союзам и военно-политическим альянсам исключительно в прагматических целях, без учета культурного и духовного родства населения объединяющихся государств.
- 3) *брачно-семейные причины:*
- а) несовпадение части семейных, национальных и общечеловеческих ценностей с навязыванием некритически транслируемых патриархальных устоев, т.н. «принудительная ретрадиционализация»;
 - б) имущественная зависимость от старших членов семьи;
 - в) попытки тотального родительского контроля (или же «клановая геронтократия», когда старейшине рода подотчетны все его родственники по прямой нисходящей, а иногда и по боковым ветвям родства вплоть до 3-4 колена);
 - г) нестабильность брачно-семейных уз, побуждающая молодежь к поиску более прочного жизненного фундамента.
- 4) *этические факторы:*
- а) превалирующая роль общественного мнения;
 - б) наличие малопонятных архаичных запретов и ограничений, продиктованных местными обычаями;
 - в) дуализм нравственных норм «верхов» и «низов» (двойной стандарт этических предписаний).
- 5) *духовные причины:*
- а) духовный плюрализм человечества, гетерогенность (неоднородность по составу) духовной сферы;
 - б) принципиальная неверифицируемость (невозможность установления истинности) и нефальсифицируемость (невозможность подделывания) индивидуального духовного опыта, отсутствие иных общепризнанных критериев истинности духовных ценностей помимо веры (фидеизм).
- В каждой из выделенных областей социальной жизни факторы религиозного экстремизма своеобразны:*
- 1) *в хозяйственной сфере:* искусственная минимализация экономических потребностей рядовых верующих и сосредоточение финансового капитала (а иногда и торгового, и промышленного) в руках харизматических лидеров и церковных иерархов, что может сопровождаться показным аскетизмом последних (религиозная олигархия).
- 2) *в политико-правовой сфере:*
- а) нерезультативность правовых методов обеспечения тождественности светских и религиозных норм;
 - б) бюрократизация религиозных институтов;

в) объективный переход церкви к сотрудничеству с государственным аппаратом в целях взаимовыгодной эксплуатации религиозных потребностей (как культовых, так и внекультовых) населения.

3) *в брачно-семейной сфере*: объективная неспособность главы семьи обеспечить во всех случаях адекватность формального и духовно-религиозного лидерства; доминирование материальных семейных забот над всеми остальными, в т.ч. обрядово-религиозными.

4) *в этической сфере*: несовпадение нравственных и религиозных норм (профессиональная врачебная этика может допустить, например, эвтаназию или аборт, а религиозная будет этому категорически противиться).

5) *в духовной сфере*:

а) исторически обусловленная скомпрометированность церкви или священнослужителей, как посредника между человеком и богом;

б) низкий порог терпимости к соединению духовных ценностей, культивируемых различными религиями;

в) приоритет формы исповедания над его содержанием, обрядоверие.

Интеграция нашей страны в международные политико-правовые и социально-экономические процессы, вхождение в ООН, ОБСЕ, Всемирная торговая организация, Организацию исламского сотрудничества и т.д., предопределила необходимость приведения национальных стандартов в соответствие с международными требованиями по вопросам национальной политики.

Нельзя не согласиться с мнением некоторых ученых-юристов, что, в связи с демократизацией и деятельностью правозащитных движений, вопрос о правах граждан разных национальностей и религий для многих стал уже не декларативным, а вполне реальным [9, с. 62-63].

Межнациональные и межконфессиональные отношения в каждой стране имеют свою специфику и представляют собой весьма подвижную сферу общественных отношений, поэтому их урегулирование требует разработки такого инструментария, который бы позволял оперативно реагировать на изменение ситуации и применять необходимые и подходящие ситуации средства [10, с. 37].

Ни один конфликт не возникает беспочвенно. Ему обычно предшествуют определенные разногласия, которые развились и обострились до крайней степени. Способы предупреждения, в данном случае, это, прежде всего, способы оказания воздействия на противостоящие стороны либо на одну из сторон в целях предотвращения перерастания существующих разногласий в конфликт.

Конституция Республики Казахстан гарантирует равные права гражданам вне зависимости от национальной, религиозной или расовой принадлежности. Более того, ч. 3 ст. 5 Конституции Республики Казахстан прямо регламентирует недопустимость разжигания социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни. Включение последнего положения в число конституционных обуславливает необходимость повышенного внимания к защите прав и законных интересов лиц всех национальностей, народностей (этносов) и религий.

Анализируя характер «экстремистских» преступлений и преступных деяний на почве религиозной вражды, в комплексе *религиозный экстремизм* представляется, как отрицание системы традиционных для общества религиозных ценностей и догматических устоев, а также агрессивная пропаганда деструктивных идей, т.е. радикальный подход к разрешению проблемы. Основная цель религиозного экстремизма – это признание своей религии ведущей и подавление других религиозных конфессий через их принуждение к своей системе религиозной веры. Наиболее радикальные экстремисты ставят своей задачей создание отдельного

государства, правовые нормы которого будут заменены нормами общей для всего населения религии (в данном случае, речь уже идет о сепаратизме). Религиозный экстремизм часто смыкается с религиозным фундаментализмом, суть которого заключена в стремлении воссоздать фундаментальные основы собственной цивилизации, очистив ее от чуждых новаций и заимствований, вернуть ей первозданный и истинный облик.

Список литературы:

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: НОРМА-К, 2016. С. 28.
- 2 Закон Республики Казахстан № 451-І «О средствах массовой информации» от 23.07.1999 года. – Астана.
- 3 Закон Республики Казахстан № 3-І «Об общественных объединениях» от 31.05.1996 года. – Астана.
- 4 Трудовой кодекс Республики Казахстан. – Алматы: НОРМА-К, 2017. – 355 с.
- 5 Тишков В.А. Этничность, национализм и государство в посткоммунистическом обществе // Вопросы социологии. – М., 1993. № 1-2.
- 6 Давыдов И.П. Проблемы категориального описания и квалификации религиозного экстремизма (религиоведческий и правоведческий аспекты) // Религиозный экстремизм и фундаментализм: справочное издание. - М., 2008.
- 7 Шаракшанэ С. Ислам и политический экстремизм // Религия и право. 1999. № 4-5.
- 8 Яблоков И.Н. Религиозный экстремизм: причины и предпосылки // Религиозный экстремизм: история и современность / И.П. Давыдов, И.Н. Яблоков; под ред. В.В. Миронова, И.Н. Яблокова; Сост. П.Н. Костылев. - М., 2008.
- 9 Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология: Учебное пособие. - М.: Аспект-Пресс, 1999.
- 10 Давитадзе М.Д. Зарубежный опыт урегулирования межнациональных отношений. - М.: ВНИИ МВД РФ 2000.

Түйіндеме

Осы мақалада дін негізінде жасалатын әр түрлі қылмыстар қарастырылады. Оған экстремизм жатады. Мұнда осы қылмыстың жасалауың негізгі себептері қарастырылады. Осы қылмыстың жасалуды талдау негізінде экстремистік қылмыстардың түсінігі беріледі.

Summary

This article discusses a variety of crimes committed on religious grounds. These include extremism. Here the main reasons of Commission of this crime are considered. On the basis of the analysis of Commission of this crime definitions of extremist crimes are given

Ли Светлана
магистрант 2 курса
Евразийской юридической
академии имени Д.А. Кунаева
научный руководитель
к.ю.н., ассоц. профессор
Вареникова С.П.

МЕДИАТИВНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ В ЮВЕНАЛЬНОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье анализируются вопросы применения медиативных процедур по уголовным делам в отношении несовершеннолетних правонарушителей.

Ключевые слова: медиация, медиативные процедуры, несовершеннолетние правонарушители, ювенальная юстиция, уголовное судопроизводство.

Согласно Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года одним из основных направлений совершенствования уголовно-процессуального права является постепенное введение новых институтов восстановительного правосудия, основанных на примирении сторон и возмещении причиненного вреда [1]. Таким новым институтом в уголовном судопроизводстве является медиация.

Медиация (от лат. *mediare* посредничать) – процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон [2]. В самом широком смысле это умение договариваться, приходить в спорах и конфликтах к консенсусу, решению, выгодному обеим сторонам.

Медиативные процедуры в Казахстане обрели официальный статус в связи с принятием Закона Республики Казахстан «О медиации» в 2011 году, хотя на практике в ограниченном объёме они применялись в течение нескольких лет до того. Процедура медиативного разрешения конфликтной ситуации в уголовно-правовой сфере нашла своё дальнейшее развитие в новом Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, введенном в действие с 1 января 2015 года.

В западноевропейских странах и США медиация уже добилась больших успехов. Использование медиации в специализированных ювенальных судах Казахстана началось относительно недавно, и полученный опыт может уже помочь совершенствованию её применения. Укрепление данного института в Республике Казахстан отвечает интересам, целям и задачам ювенального судопроизводства и позволит сделать суды для несовершеннолетних соответствующими запросам XXI века.

В уголовном законодательстве Казахстана давно прописаны медиативные нормы в отношении малолетних нарушителей закона. Например, статья 83 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее УК РК) позволяет за преступления небольшой тяжести и впервые совершенные уголовные проступки средней тяжести применить к несовершеннолетним принудительные меры воспитательного воздействия, указанные в статье 84 УК РК, без привлечения к уголовной ответственности. Конечно, в этом случае суд тщательно проверяет, насколько целесообразна такая гуманная мера [3].

Возникает вопрос: как может соотноситься институт медиации по уголовным делам в отношении несовершеннолетних с ювенальной юстицией? Однако думается,

что на поставленный вопрос можно дать утвердительный ответ: медиацию по уголовным делам в отношении несовершеннолетних и ювенальную юстицию необходимо рассматривать как часть и целое, то есть институт медиации гармонично впишется в казахстанскую модель ювенальной юстиции [4].

Проведение процедуры медиации по уголовным делам в отношении несовершеннолетнего обеспечивает более глубокое понимание несовершеннолетним последствий совершения противоправных действий, и, как следствие, осознание своей ответственности, что способствует не допущению повторного совершения уголовных правонарушений. Также применение медиации по конфликтам, связанным с уголовным правонарушением несовершеннолетних, снижает конфликтность между родителями вступивших в конфликт детей.

При принятии решения о передаче дела на медиацию необходимо учитывать обстоятельства, ставящие стороны в особенное положение. Это может происходить из-за явного несоответствия возраста, зрелости и интеллектуальных способностей несовершеннолетнего. В этом случае медиатору необходимо создать все условия для полноценного участия в медиации данных лиц. При проведении медиации по уголовным делам с участием несовершеннолетних особо важными являются вопросы о воспитательном эффекте, о том, «что нужно сделать, чтобы подобного не повторилось». Медиаторы должны заниматься родительским образованием, проводить семинары, лекции в учебных заведениях о методах разрешения конфликтов.

По делам в отношении несовершеннолетних подсудимых, совершивших преступления небольшой тяжести и впервые совершивших преступления средней тяжести, суд обязан тщательно проверить, имеется ли возможность исправления несовершеннолетнего без привлечения его к уголовной ответственности с применением принудительных мер воспитательного воздействия, предусмотренных статьей 84 https://online.zakon.kz/Document/?link_id=1000032032 УК РК. Если такая возможность имеется, то суд может при предварительном слушании дела освободить несовершеннолетнего от уголовной ответственности с прекращением производства по делу и применить к нему принудительные меры воспитательного характера.

Также суду необходимо особо обратить внимание на выяснение вопроса о возможности применения ст.68 УК РК (освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением).

Суду следует разъяснить сторонам, участвующим в деле, что примирение имеет ряд следующих преимуществ:

- потерпевший получает возможность быстрого возмещения ущерба;
- несовершеннолетний правонарушитель получает возможность избежать традиционного суда, а также понять последствия своего неправомерного поведения и загладить их.

В ювенальном суде в порядке медиации также рассматриваются и гражданские дела об определении места жительства ребенка, о лишении (ограничении) и восстановлении родительских прав; об усыновлении (удочерении) ребенка; по спорам, возникающим из опеки и попечительства (патроната) над несовершеннолетними детьми.

Это именно те категории дел, которые требуют тщательного и серьезного подхода, потому что решается судьба ребенка, являющегося порой беспомощным предметом регулирования внутренних конфликтных отношений родителей, родственников. И именно здесь необходимо участие медиатора, который должен разобраться в сложной, порой критической ситуации. Поэтому при поступлении в суд по делам несовершеннолетних заявлений по спорам о детях проводится тщательная

досудебная подготовка, проводятся беседы со сторонами, если ребенку более 10 лет, при возможности, с согласия психолога производится беседа с ребенком, выясняется его мнение и отношение к вопросу, касающегося именно его воспитания [4 с.7–9].

Необходимо подчеркнуть и воспитательную ценность примирения: обе стороны могут непосредственно влиять на дело, получая шанс на расширение конфликта, возникшего в результате неправомерного поведения. Это дает возможность эмоционального осознания, взаимопонимания опыта и причин действий каждой из сторон; система правосудия получает положительный экономический и организационный эффект, поскольку примирение позволяет прекратить дело, экономит время и средства; общество снижает судебные издержки системы правосудия, связанные с судопроизводством.

Как показывает статистика в ювенальном суде Алматы в 2017 году 147 подростков привлечено к уголовной ответственности, 90 дел завершено, окончено 1270 дел, так или иначе, задевают интересы подростков. В прошлом году число осужденных подростков составило 179. Все признают, что даже для Алматы это слишком тревожные цифры [5 с.39–42].

Как считает Судья специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г.Алматы Баймурзина А.А.: «Ювенальный суд создан для рассмотрения дел в интересах несовершеннолетних. Но многие судьи считают, что вопросы, связанные с несовершеннолетними, надо разрешать мирным путем. Медиативное соглашение в отличие от судебного решения позволяет более детально разработать вопросы по воспитанию ребенка. В медиативном соглашении суд может выйти за пределы заявленных требований и решить все вопросы касательно ребенка. Мы в суде часто вынуждены рассказывать людям о медиации, и люди не знают о такой возможности»[6].

Одной из главных проблем применения института медиации в ювенальных судах Казахстана является ее малый спрос у сторон при разбирательстве в суде. Причина заключается в том, что медиация не пользуется доверием граждан. Разумеется, была проведена активная информационно-разъяснительная работа по внедрению медиации с областными Управлениями образования и здравоохранения, непосредственно с учебно-преподавательским составом, студентами, но для появления доверия этого мало. В нашем консервативном обществе все новшества в сфере управления и судопроизводства принимаются с некоторой настороженностью, и чтобы преодолеть её, медиация должна стать чем-то обыденным.

В этих целях упор стоит сделать в двух направлениях:

- 1) популяризация такого альтернативного средства разрешения конфликта, как медиация, через СМИ;
- 2) внедрение изучения медиации в школьное и послешкольное образование, в соответствующие предметы и дисциплины. Данные мероприятия должны способствовать повышению престижа и уровня доверия к медиации;
- 3) медиаторы должны заниматься родительским образованием, проводить семинары, лекции в учебных заведениях о методах разрешения конфликтов.

Следующей проблемой применения медиации, является слишком узкая сфера её применения в ювенальных судах Казахстана. Согласно Закону РК «О медиации»: «...медиация применяется в спорах (конфликтах) рассматриваемых в ходе уголовного судопроизводства по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести» [7]. Также медиацию не применяют в ювенальных судах при разрешении споров об определении места жительства ребенка. Считаю, что в этих вопросах потенциал медиации недооценен законодателем. Сферу применение медиации вполне можно расширить на часть дел о тяжких преступлениях, совершенных несовершеннолетними. Примером

могут являться преступления по части 2 статьи 191 УК РК (грабеж), где вполне приемлемо применение медиации. Кроме части дел о тяжких преступлениях, применение медиации может проводиться и при разрешении споров (конфликтов) об определении места жительства ребенка. В данном случае медиатор может найти причины спора (конфликта) и помочь прийти к соглашению, которое устраивало бы обе стороны, чего не всегда может добиться суд.

С этой целью считаю целесообразным введение изменений и дополнений в Закон «О медиации» в целях расширения сферы его применения, что в целом бы отвечало запросам о гуманизации разрешения споров (конфликтов) с участием несовершеннолетних. Применение медиации в ювенальных судах Казахстана, работа с несовершеннолетними подразумевает под собой и особые требования к профессиональным качествам медиатора. С этой целью, а также с целью повышение общей эффективности работы медиаторов, считаю актуальным вопрос о допуске к работе с несовершеннолетними только тех медиаторов, которые прошли соответствующую специализацию. Также необходимо внести изменения и дополнения в Закон «О медиации» для ужесточения требований к медиаторам в сфере ювенального судопроизводства. В заключение стоит отметить, что развитие и внедрение медиации в качестве альтернативного способа разрешения споров (конфликтов) является общемировой тенденцией.

На основании вышеизложенного хотелось бы сделать некоторые выводы. Так, мы полагаем, что институт медиации в Республике Казахстан будет развиваться, а практика его использования совершенствоваться. Видится перспективным расширение пределов возможного применения медиации в Республике Казахстан на некоторые сферы публично-правовых отношений, в частности, разрешение с помощью медиации юридических конфликтов, одной из сторон которых выступают несовершеннолетние.

Список литературы:

1 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» // «Казахстанская правда» от 27.08.2009 г., № 205 (25949);

2 Сайт Центра медиации и права <http://www.mediacia.com/usfulfaq/php?pid=15&id=18>

3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 1994 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.)

4 Медведева И. Я. Ювенальная юстиция как угроза семье, обществу и государству // Философия права. 2010. № 2.

5 Давыденко А.В. Институт медиации в отношении несовершеннолетних правонарушителей // Законодательство и экономика. — 2014. — № 9.

6 Интернет – ресурс <http://infozakon.kz/gov/2697-spory-svyazannye-s-vozpitanie-detey.html>.

7 Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015 г.).

Түйіндеме

Мақалада қылмыстық істердегі кәмелеткетолмаған құқықбұзушыларға қатысты медиациялық әдістерді қолдану мәселелері сараланады.

Summary

The article deals with the problems of mediation correlation in criminal cases of juveniles and juvenile justice of infancy.

Махмутова А.Т.
магистрант ВШП «Әділет»
научный руководитель:
к.ю.н., ассоц. проф.
Каспийского университета
Нестерова Е.В.

СДЕЛКИ СЛИЯНИЯ И ПОГЛОЩЕНИЯ

В данной статье рассматриваются правовые аспекты слияния и поглощения. Выделяются и описываются характерные особенности и различия между формами реорганизации и сделками слияния, поглощения (иначе сделки M&A). Рассматриваются особенности сделок M&A в США. Раскрывается содержание терминов «рейдерства» и «враждебных поглощений».

Ключевые слова: Слияние и Поглощение, сделки M&A, реорганизация, враждебное поглощение, рейдерство.

В Республике Казахстан не существует отдельного законодательного акта, который регулировал бы процессы слияния и поглощения юридических лиц, однако, несмотря на прямое отсутствие в казахстанском законодательстве понятия «слияние и поглощение», эти процессы в той или иной мере регулируются следующими нормативными правовыми актами:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан;
2. Предпринимательский кодекс РК;
3. Закон Республики Казахстан «Об акционерных обществах» от 13 мая 2003 г.;
4. Закон Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» от 22 апреля 1998 г.;
5. Приказ Председателя Комитета по защите конкуренции Министерства индустрии и торговли Республики Казахстан от 21 мая 2007 года № 174-ОД «Об утверждении Правил представления антимонопольному органу ходатайств о разрешении на экономическую концентрацию и их рассмотрения»;
6. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 3 «Объединение бизнеса».

Слияние и поглощение («Merger&Acquisition») - это англоязычный термин, пришедший к нам из англосаксонской системы права и являющийся его дословным переводом, коротко сделки M&A. Сделки M&A означают реструктуризацию юридического лица, процесс консолидации двух или более юридических лиц для роста эффективности, получения преимущества благодаря более полному использованию имеющихся у них возможностей, достижения синергии.

Таковыми преимуществами, на которые нацелены стороны сделок слияния и поглощения могут быть:

- сокращение расходов на общие операции;
- улучшение общей эффективности бизнеса;
- оптимизация налогов;
- эффект от увеличения масштабов бизнеса путем увеличения закупки материалов для производства, что приводит к снижению себестоимости одной единицы выпускаемой продукции;

-
- увеличение рынка сбыта, когда обе компании относятся к одному и тому же сегменту рынка;
 - увеличение возможностей распределяющей сети, расширяясь территориально;
 - повышение производительности, за счет найма новых сотрудников в связи с увеличением финансового состояния новой организации;
 - увеличение финансового состояния за счет объединения средств [1].

Несмотря на то, что значения понятий слияния и поглощения очень близки, они не являются идентичными и **опосредуют разные понятия**. Слияние - это процесс объединения двух или более юридических лиц, в результате которого появляется новое юридическое лицо, которое будет вести контроль за активами и пассивами уже прекративших свое существование юридических лиц.

А под поглощением, в свою очередь, понимается выкуп поглощаемой компании (так же называют «целевая компания») компанией-поглотителем, в результате чего последний берет под свое управление поглощаемую компанию. При этом процессе целевая компания прекращает свое существование, став одним из структурных подразделений компании-поглотителя, либо становится его дочерней компанией. **Поглощение** совершается с целью установить контроль над целевой компанией. Так, А.Жуков А. в качестве основной цели сделок М&А усматривает корпоративный контроль, полагая, что такие сделки неизбежно приводят к смене корпоративного контроля, т.е. смене собственника приобретаемой компании [2, с. 8]. Аналогичным образом «поглощение» (acquisition) описывается у Р. Брейли, С. Майерса: взятие под контроль организации с помощью скупки большей части ее акций без изменения числа организаций до и после процесса [3, с. 15].

Относительно изменения корпоративного контроля стоит упомянуть о специфической особенности казахстанского антимонопольного регулирования. Если в Казахстане получение разрешения антимонопольного органа для проведения сделок слияния и поглощения нужно при объединении компаний в определенной сфере, что составляет 25 и более % рыночной доли, то в других странах, сделки слияния и поглощения, не превышающие в совокупном объеме объединяемых компаний 25% рыночной доли вовсе не рассматриваются как сделки слияния и поглощения.

Категория «Слияния и Поглощения» не является юридическим термином. Это некие собирательные понятия, которые включают в себя разнообразные юридические способы приобретения контроля, и ни в коем случае не должны быть сведены лишь к совершению отдельных сделок или юридически значимых действий: к купле-продаже, слиянию, присоединению и т. д." [4, с. 56].

Можно ли сделки слияния и поглощения отнести к формам реорганизации, предусмотренных в законодательстве Казахстана?

В целом, из пяти форм реорганизации, урегулированных в Гражданском кодексе РК, к сделкам слияния и поглощения можно отнести слияние и присоединение, которые раскрывают слияние в сделках «М&А». Однако термин поглощение, как мы указали ранее, не имеет своего аналога в нормативно закрепленных формах реорганизации.

Исследуя вопросы сделок М&А, можно утверждать, что не все слияния и присоединения, как виды реорганизации, предусмотренные казахстанским законодательством, можно отнести к сделкам М&А, равно как и не все сделки М&А подпадают под понятие «реорганизация». Так, реорганизация некоммерческих организаций в виде слияния или присоединения не относится к сделке М&А, поскольку в данном случае не происходит объединения бизнеса, следовательно, сделки слияний и поглощений относятся только к тем отношениям, в которых присутствует коммерческий интерес [5, с. 11].

Реорганизация представляет собой прекращение или иное изменение правового положения юридического лица, влекущее отношения правопреемства. Как было оговорено выше, поглощение может представлять собой приобретение компании без присоединения к покупателю, т.е. когда целевая компания сохраняет свой правовой статус, став только дочерней организацией компании-поглотителя. К этому можно добавить и такую форму реорганизации как «преобразование», которое представляет собой лишь изменение организационно-правовой формы компании без присутствия второго юридического лица. Но поглощающие компании могут не изменять организационно-правовую форму целевой компании, позволяя ей продолжать свое существование в первоначальном виде, изменив только состав учредителей. Поэтому поглощение нельзя рассматривать как вид реорганизации, поскольку изменения правового положения, которое влекло бы прекращение компании либо правопреемства не происходит, и согласно подп.3) п.6 ст. 42 Гражданского Кодекса РК изменение состава учредителей является лишь основанием для государственной перерегистрации компании, но никак не реорганизации юридического лица [6].

Сделки слияния и поглощения в разных юрисдикциях возникали не одновременно. Во всем мире нет единого механизма проведения процедуры таких сделок. В качестве наиболее яркого сравнения остановимся на основных отличиях сделок слияния и поглощения по законодательству США и казахстанскому законодательству.

Первая особенность состоит в том, что в США сделки слияния и поглощения осуществляются через фондовые биржи, в Казахстане же фондовый рынок не достаточно развит. В США имеются базы данных обо всех компаниях, которая разбита по сферам деятельности и доступна для общего пользования, что очень облегчает процедуру сделок слияния и поглощения.

Вторая особенность состоит в составлении соглашения об эксклюзивности. Соглашение об эксклюзивности - это некий договор с условием о запрете стороне совершать действия, предусмотренные договором, в отношении третьих лиц. В США применительно к слияниям и поглощениям соглашение об эксклюзивности представляет собой требование к сторонам вести переговоры только друг с другом и не реагировать на предложения третьих лиц.

Следующая особенность касается проведения оценки стоимости компаний. В США оценка стоимости компании может производиться по следующим методам:

1) оценка по восстановительной стоимости (выясняются все затраты для создания с нуля точно такой же компании как целевая фирма, и не учитываются расчеты прошлой и будущей прибыли);

2) инвестиционный метод или метод средней доходности (заключается в сравнении прогнозируемого среднего дохода);

3) оценка на основе периода окупаемости (суть этого метода в том, что покупатель может установить период времени, через который инвестированный им капитал должен быть возвращен или окуплен);

4) метод рыночной стоимости (поиск на рынке аналогичных компаний);

5) метод дисконтирования будущей прибыли (окончательная цена целевой компании должна зависеть от ожидаемых покупателем денежных потоков в будущем) [5, с. 51].

В Казахстане же устоявшимся является разграничение следующих вариантов определения стоимости компании:

- экономическая стоимость;
- рыночная стоимость;
- балансовая стоимость;

-
- разделительная стоимость;
 - ликвидационная стоимость [7].

Четвертая особенность заключается в сторонах, между кем налаживаются переговоры. Если в Казахстане предложение о заключении сделки делается собственникам или директорам компании, то в США с предложением о заключении сделки, в основном, обращаются к менеджменту компании. А если предложение направляется напрямую собственникам или директорам, то это будет считаться «враждебным поглощением».

«Враждебное поглощение» предполагает, что потенциальный инвестор делает акционерам/учредителям компании публичную оферту (предложение) по покупке акций/долей без получения предварительного одобрения топ-менеджмента компании. Однако сама продажа акций/долей акционерами/участниками происходит исключительно добровольно, в рамках процедуры, установленной законодательством, без применения физического или психологического давления и отсутствия криминальных схем [5, с.95].

В постсоветских странах наряду с понятием «враждебное поглощение» используется понятие «рейдерство». Главное отличие «враждебного поглощения» от «рейдерства» состоит в том, что «враждебное поглощение» осуществляется на фоне законности действий сторон, т.е. с соблюдением всех условий законодательства, используя, так называемые, лазейки законов. В свою очередь, «рейдерство», как правило, реализуется на почве коррупции, подкупа и физической силы и, соответственно, регулируется уголовным законодательством, а «враждебное поглощение» - гражданским законодательством.

К причинам, способствующим «рейдерству» относятся:

- политическая нестабильность;
- коррупция;
- возможность установления связей с должностными лицами государственных органов, с их дальнейшим «способствованием» для заключения сделки;
- формирование теневого сектора экономики;
- несовершенство законодательства.

Рейдерство - это недружественное поглощение имущества и прав собственности, которое осуществляется с использованием недостаточности правовой базы и с коррупционным использованием государственных, административных и силовых ресурсов.

11 января 2011 года был принят закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия неправомерному захвату бизнеса и собственности (рейдерству)». Тогда впервые «рейдерство» было закреплено как юридический термин (в ст.249 Уголовного кодекса РК).

Согласно ст.249 Уголовного кодекса РК рейдерство – это незаконное приобретение права собственности на долю участия в юридическом лице, а равно имущества и ценных бумаг юридического лица или установление контроля над юридическим лицом в результате умышленного искажения результатов голосования либо воспрепятствования свободной реализации права при принятии решения высшим органом путем внесения в протоколы собрания, заседания, в выписки из них заведомо недостоверных сведений о количестве голосовавших, кворуме или результатах голосования либо составления заведомо недостоверного подсчета голосов или учета бюллетеней для голосования, блокирования или ограничения фактического доступа акционера, участника, члена органа управления или члена исполнительного органа к голосованию, несообщения сведений о проведении собрания, заседания либо

сообщения недостоверных сведений о времени и месте проведения собрания, заседания, голосования от имени акционера, участника или члена органа управления по заведомо подложной доверенности, путем нарушения, ограничения или ущемления права преимущественной покупки ценных бумаг, а равно умышленное создание препятствий при реализации права преимущественной покупки ценных бумаг либо иные незаконные способы, повлекшие причинение существенного вреда правам или охраняемым законом интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства [8].

Это явление, происходящее, в основном, в развивающихся странах с недостаточно развитой экономикой, несовершенным законодательством и где присутствует высокий уровень коррупции.

Таким образом, законом в Уголовный кодекс Республики Казахстан была введена ответственность за рейдерство, органы финансовой полиции были наделены правом проведения предварительного расследования по указанным преступлениям, а также в Гражданском процессуальном кодексе РК стало рассматриваться расширенное понятие "корпоративного спора", которое охватывает, в том числе, «враждебное поглощение». К корпоративным спорам относятся споры, стороной которых являются коммерческая организация, ассоциация (союз) коммерческих организаций, ассоциация (союз) коммерческих организаций и (или) индивидуальных предпринимателей, некоммерческая организация, имеющая статус саморегулируемой организации в соответствии с законами Республики Казахстан, и (или) его акционеры (участники, члены):

- 1) связанные с созданием, реорганизацией и ликвидацией юридического лица;
- 2) связанные с принадлежностью акций акционерных обществ, долей участия в уставном капитале хозяйственных товариществ, паев членов кооперативов, установлением их обременении и реализацией вытекающих из них прав, за исключением споров, возникающих в связи с разделом наследственного имущества или разделом общего имущества супругов, включающего в себя акции акционерного общества, доли участия в уставном капитале хозяйственных товариществ, паи членов кооперативов;
- 3) по требованиям учредителей, акционеров, участников, членов юридического лица (далее – участники юридического лица) о возмещении убытков, причиненных юридическому лицу, признании недействительными сделок, совершенных юридическим лицом, и (или) применении последствий недействительности таких сделок;
- 4) связанные с назначением или избранием, прекращением, приостановлением полномочий и ответственностью лиц, входящих или входивших в состав органов управления юридического лица, а также споры, возникающие из гражданских правоотношений между такими лицами и юридическим лицом в связи с осуществлением, прекращением, приостановлением их полномочий;
- 5) связанные с эмиссией ценных бумаг;
- 6) возникающие в связи с ведением системы реестров держателей ценных бумаг, с учетом прав на акции и иные ценные бумаги, а также споры, связанные с размещением и (или) обращением ценных бумаг;
- 7) связанные с признанием недействительной государственной регистрации выпуска акций;
- 8) о созыве общего собрания участников юридического лица;
- 9) об оспаривании решений, действий (бездействия) органов управления юридического лица [9].

Таким образом, с введением понятия «рейдерства» и расширением перечня «корпоративных споров» была предпринята попытка противодействовать неправомерному захвату бизнеса и собственности. Однако, практика Казахстана показывает, что в случаях рейдерства при присутствии кого-либо из высокопоставленных чиновников, не все факты рейдерства, совершаемые в стране, квалифицируются как уголовно наказуемые и даже не подпадают под название «рейдерство», а просто и непринужденно именуется как «поглощение».

В качестве итога можно сказать, что, к сожалению, на скорое изменение ситуации надеяться не приходится, так как «рейдерство» связано с системными проблемами нашего государства, которые сопряжены с высокой коррумпированностью. Поэтому считаем, что для ограничения рейдерских захватов следовало бы внести изменения и дополнения в законодательные акты для более эффективного обеспечения интересов предпринимателей. А также создать независимые структуры, которые переняли бы часть функции государственных органов, тем самым минимизируя вмешательство государственных структур.

Список литературы:

1 Слияния и поглощения (M&A). - URL: <https://digistr.ru/whatis/sliyaniya-i-pogloshheniya> (дата обращения: 15.03.2018).

2 Жуков А. Понятие «поглощение юридических лиц» в российской корпоративной практике // Право и экономика.-2006.-№ 9

3 Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс. – М.: Олимп-Бизнес, 1997. – 1120 с.

4 Гомцяи С. В. Правила поглощения акционерных обществ: сравнительно-правовой анализ. М.: Волтерс Клувер, 2010.

5 Алдабергенова Б. Правовое регулирование сделок слияний и поглощений: Автореферат дисс...док.юрид.наук: Евраз.нац.универ. Астана, 2010.-149с.

6 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.) – URL: <https://online.zakon.kz> (дата обращения: 20.03.2018).

7 Оценка и переоценка бизнеса, оценка компании. – URL: http://npv.kz/ocenka_biznesa (дата обращения: 20.03.2018).

8 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.). – URL: <https://online.zakon.kz> (дата обращения: 21.03.2018).

9 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.12.2017 г.) – URL: <https://online.zakon.kz> (дата обращения: 21.03.2018).

Түйіндеме

Біріктіру және қосып алу (жұтылуы)- бізге англо-саксон құқық жүйесінен енген ағылшын тілді термин. M&A дегеніміз заңды тұлғаның қайта құрылуы, екі, немесе одан да көп заңды тұлғалардың тиімділікті ұлғайту мақсатында бірігу үрдісі және де синергияға қол жеткізу мақсатында өздерінде барлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, өз үстемшілігін арттыру.

Біріктіру және қосып алу үрдісі корпоративтік бақылауды қажет етеді. Бұл жерде корпоративтік бақылау деп сатып алушының компанияны басқару құқығына ие болу мақсатымен бақылау пакетін, акциясын сатып алуды түсінеміз. Барлық біріктіру мен қосылулар қайта құрылудың түрі бола тура, M&A-дің мәмілеріне жата бермейді, оған

қоса бар М&А-дің мәмілері де қайта құрылу түсінігін білдіре бермейді. Қайта құрылу дегеніміз заңды тұлғаны тарату немесе соған ұқсас заңды жағдайының өзгеруі, және де өзгеру иегерлік қатынасты туындатады. Бірақ қосып алу барысында тек оның негізін қалаушы иесі ғана ауыстырылуы мүмкін, ол болса Қазақстандық заң бойынша қайты құрылу болып табылмайды, тек мемлекеттік қайта тіркелу болады.

АҚШ-тың тәжіребесінде біріктіру мен қосып алу бойынша мәмілеге келу, заңды тұлғалардың мәлімет базасының бар болуы және қалыптасқан тәжірибе бойынша эксклюзивтік мәмілеге келу жолдары Қазақстандағы бірігу мен қосып алу мәмілесін дамыту мақсатына бейімделінеді.

Егер де қандай да бір компанияны күшпен иемдену АҚШ-та кешегі күннің еншесінде қалды десек, және «дұшпандықпен қосып алу» термині компанияның үлесін/акциясын екі жақты заңды түрде жасалатын шара болса, яғни заңның барлық бөлігі орындалу арқылы жүргізілсе, Қазақстан үшін «рейдерлік» шешілмес проблема болып табылады, және де біздің заңнамамызға жеке кәсіпкерлер үшін әлі де өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет.

Summary

Merger and acquisition is an English - language term that has come to us from the Anglo-Saxon system of law. M&A transactions mean the restructuring of a legal entity, the process of consolidating two or more legal entities to increase efficiency, gain advantage through better use of their opportunities, achieve synergy. Mergers and acquisitions involve corporate control. In this case, corporate control is understood as the acquisition by the buyer of control shares in the company that grants the right to manage the company.

Not all mergers and acquisitions as types of reorganization are M&A transactions, nor are all M&A transactions subject to the notion of "reorganization". Reorganization is a termination or other change in the legal status of a legal entity that entails the relationship of legal succession, but only the change of founders can be taken during the takeover, which, in accordance with Kazakhstan's legislation, entails not a reorganization but only a state re-registration.

The U.S. experience regarding the issues of conclusion of transactions of mergers and acquisitions, the availability of an open database of legal entities and the practice of making agreements about exclusivity that limit the conclusion of mergers and acquisitions with third parties would be useful for its adaptation in Kazakhstan in development of mergers and acquisitions.

If the forceful seizure of companies for the United States has long been in the past, and the term "hostile takeover" means the purchase of shares/shares of companies with the legality of the actions of the parties in compliance with all the conditions of the law, for Kazakhstan "raiding" remains an unresolved problem, and our legislation has yet to make changes and additions for more effective maintenance of interests of businessmen.

Мухаметжанов М.Қ.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының
магистранты
ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор Жайлин Ғ.А.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ МӘМІЛЕ ИНСТИТУТЫНА ҚАТЫСТЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ-ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Бұл мақалада мәміле институтына қатысты кейбір өзекті құқықтық-теориялық мәселелер қарастырылған.

Кілт сөздер: мәміле, мәміле институты, құқық, заң.

Мәміле институты азаматтық құқықтағы ең маңызды институттардың бірі болып саналады. Себебі, азаматтық-құқықтық мәмілелер жасау арқылы азаматтарда азаматтық құқықтар мен міндеттер пайда болады, өзгереді немесе тоқтатылады. Сонымен қатар, мәміленің тараптары болып Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде көрсетілген барлық субъектілер танылады. Атап айтқанда: азаматтар мен заңды тұлғалар, мемлекет және әкімшілік-аумақтық бөліністер.

Еліміз нарықтық-экономикалық қарым-қатынастарға белсенді түрде көшкелі бері азаматтық құқықтағы мәміле институтының алатын орны ерекше болып тұр. Азаматтық құқықтық қатынастардың басым көпшілігі мәмілелер арқылы туындайды. Мәміле қоғамдық қарым-қатынастарды реттеуде және олардың тұрақты сипатта болуына үлкен ықпал етеді. Мәміле жасау бұл өмірдегі күнделікті орын алып жатқан үрдіс. Сонымен қатар, мәміле сыртқы- экономикалық сауда саласында да кеңінен қолданылады. Мәміле жасау арқылы оның тараптары өз мүдделеріне сай қандай да бір құқықтық маңызы бар нәтижеге жетеді. Мәміле арқылы оның тараптарының көздеген мақсатын айқын білуге болады. Осы айтылғандардың нәтижесінде мәмілелерді азаматтық айналым қатысушыларының арасындағы қатынастың ең негізгі құқықтық нысанасы деп айтуға болады.

Бірақ, елімізде мәміле институтын жан-жақты зерттелген, біржақты тұжырым деп айтуға болмайды. Бұл тақырыпта зерттеу жүргізілген ғылыми еңбектер өте аз десекте болады. Сондықтан, нарықтық-экономикалық қарым-қатынастар жаңа серпіліс алып, дамып жатқан кезде, мәміле институтындағы кейбір өзекті мәселелерге жаңаша қарау қажеттілігі туындап отыр.

Мәмілелерді құқықтық реттеу мәселесін ең алғашқылардың бірі болып ежелгі Рим заңгерлері көтерген болатын [1, 280 б]. Демек, бұл мәміле институтының өте ежелден бері дамып келе жатқан құқық институттарының бірі екендігін білдіреді. Бірақ ежелгі Рим құқығында мәміле туралы қандай да бір жалпы ұғым қарастырылмаған болатын.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 147-ші бабына сәйкес: азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері мәмілелер деп танылады [2].

Мәмілелерге мынадай белгілер тән:

1) Мәміле бұл әрқашанда адамдардың ерікті, ықтиярлы актісі болып саналады. Мәміленің ерікті сипаты оның тиісті құқықтар мен міндеттер туғызуға, оларды өзгерту және тоқтатуға бағытталуымен айқындалады.

2) Мәміле бұл заңды әрекет. Ол құқыққа қарсы, азаматтық құқықтар мен міндеттерді туғызатын әрекеттерден осымен ерекшеленеді.

3) Мәміле арнайы азаматтық құқықтық қатынастардың пайда болуына, өзгертілуіне немесе тоқтатылуына бағытталған.

4) Мәміле әрқашанда құқықтық салдар туғызады.

Мәміленің белгілерін қарастыра келгенде, оның мәні тараптардың еркі мен ерік білдіруінен тұратынын атап өту қажет. Ерік дегеніміз- адамның мәміле жасауға деген тілегі, ниеті, яғни оның психикалық жай-күйі [3, 226 б].

Ерік ауызша немесе жазбаша, ым жасау арқылы және үндемеу арқылы жасалуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 151-ші бабының 4-ші тармағына сәйкес Үндемей қалу заңдарда немесе тараптардың келісімінде көзделген реттерде мәмілеге ерік білдіру деп танылады. Бұл жерде үндемей қалу мәміле жасауға екінші тараптың қарсы емес екендігі ретінде қабылдау барлық кезде құқықтық тұрғыдан дұрыс шешім деп айтуға келмейді. Себебі, мәмілелердің өзіндік ішкі мазмұнына байланысты акцептің бұл түрін қолдану кез-келген жағдайда дұрыс деп бағалауға негіз бермейді. Бұл жағдайды мәміле институтындағы өзекті проблемалардың бірі ретінде қарастырып кетуге болады.

Мәміле бұл қашанда ерік білдіру болғандықтан, оны еркіне заңдық маңыз бере алатын тұлғалар ғана жасай алады. Әрекетке қабілетсіз азаматтар мәмілелер жасай алмайды, ал әрекет қабілеттілігі шектеулі адамдар оларға заңмен рұқсат етілген мәмілелерді ғана жасай алады [4, 302-303 бб].

Мәміле заңда белгіленген нысанда жасалғаннан кейін ғана заңдық негізге ие болады, ал ол арқылы мәмілеге қатысушы өзінің еркін білдіреді. Мәмілелер ауызша немесе жазбаша түрде жасалады. Жазбаша мәмілелердің өзі жай немесе нотариалдық болып екіге бөлінеді.

Заңдарда немесе тараптардың келісімінде өзгеше көзделмесе, мәміле ауызша жасалуы мүмкін. Яғни, ауызша мәмілелер олар жасалған кезде атқарылатын мәмілелер. Мұндай мәмілелер мәміле жасаушы субъектінің мінез-құлқынан, яғни мәміле жасау еркі айқын көрініп тұрған ретте жасалған деп саналады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексіне сәйкес жетон, билет, немесе әдеттегідей қабылданған өзге де растайтын белгі арқылы расталған мәміле, егер заңда өзгеше белгіленбесе, ауызша жасалған мәмілелерге теңестіріледі.

Мәмілелердің жай жазбаша нысаны белгілі бір құжаттарды жасау жолымен көрініс табады. Мысалы: хатты, хаттаманы, шарт мәтінін. Бұл жерде тараптар қол жеткізген келісімнің ережелері сипатталады.

Мәміленің ауызша нысанына қарағанда, жазбаша нысанның өзіндік артықшылықтары бар. Бұл, жасалған мәмілеге қатысты дау туындаған жағдайда тараптардың мәміленің жасалғанын, мазмұнын немесе орындалғанын куәгерлік айғақтармен растау құқығынан айырылуымен сипатталады. Бірақ, заңнамамыз оны куәгерлік айғақтардан басқа дәлелдермен растау құқығынан айырмаған. Заңдарда немесе тараптардың келісімінде тікелей көрсетілген жағдайларда мәміленің жай жазбаша нысаны сақталмауы мәміленің маңызсыздығына әкеліп соқтырады.

Жазбаша түрде жасалған мәмілелерге тараптар немесе олардың өкілдері қол қоюы тиіс. Хат, жеделхат, телефонжазба, телетайпжазба, факс, электрондық құжаттар, электрондық хабарлар немесе субъектілерді және олардың ерік білдіруінің мазмұнын айқындайтын өзге де құжаттар алмасу, егер заңдармен немесе тараптардың келісімімен өзгеше белгіленбесе, жазбаша түрде жасалған мәмілеге теңестіріледі. Мәміле жасау кезінде қол қоюдың факсимилелік көшірмесін, электрондық цифрлық қолтаңба құралдарын пайдалануға жол беріледі. Осыған қатысты Ресей Федерациясының Азаматтық Кодексінің 160-шы бабы құқықтық актілерде немесе тараптардың келісімінде көзделген жағдайларда ғана мәтін мен қойылған қолдың факсимилелік көшірмесін пайдалануға рұқсат етеді. Демек, Ресей заңдары жалпы

ереже ретінде аталған құралдарды пайдалануға құқықтық маңыз бермейді. Бұл жерде біздің заңнамамыздың ұстанғаны дұрыс деп ойлаймын. Себебі, факсимилелік көшірме ұйымдардағы құжат айналымын жеңілдетсе, ал электрондық қолтаңба, әсіресе қазіргі кездегі электрондық құжаттардың кеңінен қолданылуына байланысты өте қажет және ыңғайлы.

Заңда немесе тараптардың келісімінде мәміленің нысанын күрделендіре түсетін арнайы ережелер қарастырылуы мүмкін (арнайы бланк, мөр).

Мәмілелерді нотариалды куәландыруды мемлекеттік, жеке нотариустар, қызмет ету аймағында нотариалды кеңсе жоқ болған ретте атқарушы органдардың лауазымды тұлғалары, шетелдегі Қ.Р. консулдық мекемелері және уәкілеттілік берілген өзге де тұлғалар жүзеге асырады [5]. Мәмілені нотариалды куәландыру оның тек қана кейбір түрлеріне ғана қажетті болады. Мәміленің міндетті нотариалды куәландыру ережесін сақтамау оның жарамсыздығына әкеп соқтырады.

Заң бірқатар жағдайларда жасалған мәмілелерді тіркеуді талап етеді. Егер заңнамалық актілерде өзгеше көзделмесе, заңнамалық актілерге сәйкес міндетті мемлекеттік немесе өзге де тіркелуге тиіс мәмілелер тіркелген кезден бастап жасалған болып есептеледі. Бұл ереже Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 155-ші бабында көзделген. Мәмілелерді тіркеу келесідей бірқатар мәселелерді шешеді: 1) мәміле толық заңды күшіне енеді; 2) тіркеу туралы құжат субъектінің мәміле бойынша иеленген құқықтарын растайды; 3) бірінғай тіркеу жүйесі оларды жасау жеке емес, жария мүддені білдіретін мәміленің толық есебін жолға қоюға мүмкіндік береді; 4) мәмілені тіркеу, егер заңмен тыйым салынбаса, мүдделі тұлғаларға белгілі бір мәмілемен және олардан туындайтын құқықтармен танысуға мүмкіндік береді.

Мәміле өзінің жасалу ерекшеліктеріне қарай бірнеше түрлерге бөлінеді: 1) бір жақты және екі немесе көп жақты (шарттар); 2) ақылы және ақысыз; 3) нақты және консенсуалды; 4) каузалды және абстрактілі; 5) шартпен жасалған мәмілелер; 6) биржалық.

Біржақты мәміледе оның жасалуы үшін тек қана бір тараптың ерік білдіруі қажет болады. Оған мысал ретінде өсиет қалдыруды айтсақ болады. Ал екі немесе көп жақты шарттарда екі немесе одан да көп тараптардың келісілген ерік білдіруі қажет. Әдетте біржақты мәмілелер көп бола бермейді. Азаматтық айналым көбінесе өзара мәмілелерден құралады.

Егер бір тарап өз міндеттемелерін орындағаны үшін ақы алатын болса немесе өтеуіне өзге де нәрсе алуға тиіс болса, ол ақылы мәміле болып есептеледі. Ал, бір тарап екінші тарапқа одан ақы алмай немесе ешнәрсе бермей бір нәрсені ұсынуды міндетіне алса, онда бұл мәміле ақысыз болады. Оған мысал ретінде мүлікті тегін пайдалану шартын келтіруге болады.

Консенсуалды мәмілелер (латынша consensus – келісім) – келісімге келген сәттен бастап азаматтардың құқықтары мен міндеттері туындайтын мәмілелер. Нақты мәмілені жүзеге асыру үшін келісімнің бір өзі ғана жеткіліксіз, оған қоса затты тапсыру қажет.

Мәмілелердің каузалдық және абстрактілі болып бөлінуі оның жарамдылығы үшін аса маңызды болып табылады. Каузалдық мәміленің тағдыры оның жасалуының негіздемесіне түгелдей байланысты болады. Негіздеменің болмауы жасалып қойған біржақты мәміленің заңдық күшін жояды. Ал абстрактілі мәмілелер керісінше оның жасалу негізіне байланысты болмайды.

Азаматтық Кодекстің 156-шы бабында биржалық мәмілелер қаралған. Биржада айналымға жіберілген тауарларға, бағалы қағаздар мен басқа мүлікке қатысты құқықтары мен міндеттемелерді өзара беру туралы келісімдерді (биржалық мәмілелер) биржадағы қатысушылар тауар, қор және басқа биржалар туралы заңдарда

және биржа жарғыларында белгіленген тәртіп бойынша жасасады. Биржалық мәмілелер делдалдық жазбалармен рәсімделуі мүмкін және биржада тіркелуі тиіс. Биржалық мәмілелерге қатысты туындаған даулар тиісті биржа жанындағы биржа төрелігінде қаралады, оның шешіміне қатысты сотта дау айтылуы мүмкін.

Мәміле жасау үшін мемлекеттің келісімін алу міндетті емес, бірақ мәміле заң талаптарын бұзбауға тиіс, яғни мәміленің құқыққа қайшы болмауы шарт. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының заңнамасы мәміле жарамдылығына үлкен талаптар қояды.

Мәміленің жарамдылық шарттарына мыналарды жатқызуға болады: мәміле мазмұнының заң талаптарына сәйкестігі, мәмілеге қатысушы тұлғалардың әрекет қабілеттілігі, тұлғаның еркі мен ерік білдіруінің сәйкестігі, мәміленің нысанының сақталуы.

Мәміленің мазмұны заңға қайшы келмеуі тиіс, яғни ол нормативтік құқықтық құжаттарға сай келуі қажет. Бұл жерде тек қана Азаматтық заңдардың ғана емес, сонымен қатар өзге де нормативтік құқықтық актілердің талаптары бұзылмауы тиіс.

Мәміле бұл қашанда ерікті әрекет болғандықтан, оны тек қана әрекетке қабілетті азаматтар ғана жасай алады. Әрекет қабілеттілігі шектеулі азаматтар тек заңмен көзделген реттерде ғана мәміле жасай алады. Заңды тұлғалардың әрекет қабілеттілігі заңды тұлғаның қызметінің, құрылтай құжаттарында көрсетілген мақсаттары және заңды тұлғаның атынан мәміле жасауға құқығы бар заңды тұлға өкілдігімен сипатталады.

Мәміленің жарамды болуы үшін ерік және ерік білдіру бір-бірімен сәйкес келуі керек. Ондай сәйкестіктің жоқ болуы мәміленің жарамсыздығына әкеліп соқтырады.

Мәміле оның нысаны сақталған жағдайда ғана құқықтар мен міндеттер туғызады. Мәміленің нысаны тұлғалардың ерік білдіру әдісі болып есептеледі. Жоғарыда атап өткендей, мәміленің нысаны ауызша немесе жазбаша түрде болуы мүмкін.

Мәміленің жарамдылық шарттары бұзылған жағдайда, ол оның жарамсыздығына әкеліп соқтырады. Азаматтық құқық теориясында жарамсыз мәмілелер мынадай түрлерге бөлінген: а) субъектілік құрамының ақауы бар мәміле; ә) ерікке қатысты ақауы бар мәміле; б) нысанның ақауы бар мәміле; в) мазмұнында ақауы бар мәміле.

Субъектілік құрамының ақауы бар мәмілені екі топқа бөліп қарастырса болады. Оның біріншісі азаматтардың әрекет қабілетсіздігімен, екіншісі- заңды тұлғалардың арнайы құқық қабілеттілігімен немесе олардың органдарының мәртебесімен байланысты болады.

Қатысушылардың жасы мен психикалық жағдайынан туындаған әрекеттер мәміленің жарамсыз болуына басты негіз болып есептеледі. Ондай жарамсыз мәмілелерге Азаматтық Кодекстің 159-шы бабының 3,4,5,6,7-ші тармақтарында көрсетілген мәмілелерді жатқызуға болады.

Азаматтық кодекстің 159-шы бабында заңды тұлғалардың жасаған мәмілесін сот арқылы жарамсыз деп танудың мынадай негіздері қарастырылған: а) заңды тұлғаның заң актілерінде немесе құрылтай құжаттарында нақты шектелген қызмет мақсаттарына қайшы келетін етіп не оның органының жарғылық құзыретін бұза отырып жасалған мәміленің жасалуы; ә) қажетті рұқсатты алмай, не рұқсаттың қолданылу күші біткеннен кейін жасалған мәміле; б) жозықсыз бәсеке мақсатын көздейтін немесе іскерлік әдеп талаптарын бұзған мәміле.

Еріктің ақауы бар мәмілелер екі топқа бөлінеді: 1) мәміле жасауға іштей келіспей жасалған мәміле; 2) ішкі еріктің дұрыс қалыптаспауы салдарынан жасалған мәміле. Бірінші топқа бір тараптың екіншісін алдау, зорлық, қорқыту ықпалымен, бір тараптың екінші тараппен зұлымдық ниетте келісуі нәтижесінде жасалған мәмілелер жатады. Еркінде ақауы бар мәмілелер адамның мәміле жасауға еркінің болмауы салдарынан

жарамсыз деп танылады, ал орын алған ерік білдіру мәмілеге қатысушының еркін емес, мәмілеге қатысушыға ықпал ететін өзге адамның ықпалын білдіреді.

Жарамсыз мәміленің тағы бір түрі ол кіріптарлық мәміле. Кіріптарлық мәміленің өзіндік үш белгісі бар. Олар: а) мүлде тиімсіз шарттармен жасалуы; ә) ауыр мән-жайлардың тоғысуынан жасалуы; б) тұлғаның еркінен тыс жасалуы. Бұл жағдайларда сот жәбірленушінің талабы бойынша ондай мәмілені жарамсыз деп тануы мүмкін.

Жарамсыз мәміленің келесі бір түрі нысанының ақауы бар мәміле. Бұл мәміленің жазбаша нысанының сақталмауына байланысты болып келеді. Азаматтық Кодекстің 153-ші бабының 2-ші тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында немесе тараптардың келісінде тікелей көрсетілген жағдайларда мәміленің жай жазбаша нысаны сақталмаған кезде мәміле маңызсыз болып саналады және ол оның жарамсыздығына әкеліп соқтыруы мүмкін.

Енді мазмұнында ақауы бар мәмілелерге келетін болсақ. Мұндай мәмілелердің екі түрі болады: а) құқықтық тәртіп негіздеріне немесе адамгершілікке көрінеу қайшы келетін мәміле, ә) жалған немесе қулықпен жасалған мәмілелер. Аталған мәмілелер Азаматтық кодекстің 158-ші, 160-шы баптарында көрсетілген. Мұндай мәмілелерге мемлекеттің белгілі бір қызмет түріне монополиялық құқықты бұзатын, азаматтардың құқық қабілеттілігін шектейтін немесе мүліктің жекелеген түріне меншік құқығын шектейтін мәмілелер жатады.

Бұл орайда жалған және қулықпен жасалған мәмілелерді бір-бірінен ажырата білу шарт. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 160-шы бабында олардың қандай болатындарына анықтама берілген. Оған құқықтық салдар туғызу ниетінсіз, тек алдау үшін ғана жасалған мәмілелер жалған мәмілелер болып есептеледі және олар жарамсыз болып табылады. Егер мәміле екінші бір мәмілені бүркемелеу мақсатымен жасалса, онда ол қулықпен жасалған мәмілелер болып есептеледі. Бұл жерде, тараптар шын мәнінде ойлаған мәмілеге қатысты ережелер қолданылады.

Азаматтық Кодексімізге енгізілген соңғы өзгерістерге байланысты жарамсыз мәмілелердің тағы бір екі түрін атап кетсек. Олар дауланатын және маңызсыз мәмілелер. Дауланатын және маңызсыз мәмілелер жайында Азаматтық Кодексіміздің 157-ші бабында былай айтылған: «Мәміле сот оны осындай деп (дауланатын мәміле) тануына байланысты осы Кодексте немесе өзге де заңнамалық актілерде белгіленген негіздер бойынша не осылай тануына (маңызсыз мәміле) қарамастан, заңнамалық актілерде тікелей көзделген негіздер бойынша жарамсыз болады». Яғни, дауланатын мәміле тек қана соттың шешімімен жарамсыз деп танылады, ал маңызсыз мәмілелердің жарамсыздығы заңнамалық актілерде тікелей көзделген негіздерде автоматты түрде жарамсыз болады, яғни бұл жерде соттың шешімі қажет емес. Бірақ, мәміленің маңызсыздығына байланысты дау туындайтын болса, онда мәміленің жарамсыздығын сот белгілейді.

Жарамсыз мәмілелердің дауланатын және маңызсыз болып бөлінуі көптеген шетел мемлекеттерінің азаматтық құқығында орын алып келген. Жарамсыз мәмілелерді дауланатын және маңызсыз деп бөлуге қатысты ғалымдардың пікірі әр түрлі болып келеді. Олардың кейбіреулері жарамсыз мәмілелерді дауланатын және маңызсыз деп бөлудің қажет еместігін айтып, оларды абсолютті жарамсыз және салыстырмалы түрде жарамсыз деп бөлудің тиімдірек екенін айтады. Себебі, даулы мәміле оны даулау процесінің қорытындысында маңызсыз болып танылуы мүмкін. Сонымен қатар, жарамсыз мәмілелердің бұл классификациясына өзінің оң пікірін білдіргендер де бар. Мысалы, профессор Диденко жарамсыз мәмілелерді бұлай бөлудің теориялық және практикалық маңызы өте зор екендегін айтып, мынадай мысал келтіреді: «қылмыстық ниетке жету мақсатында мәміле жасалды делік, бұл мәміленің сот оны жарамсыз деп таныған уақытқа дейін жарамды болып есептелуі,

құқықтың гуманистік мақсаттарына сәйкес келмейді » [6 , 321 б]. Жарамсыз мәмілелерді дауланатын және маңызсыз болып екі түрге бөлу дұрыс деп ойлаймын. Себебі, ол келесідей мәселелерді шешуде өз ықпалын тигізеді : 1) айқын құқық бұзушылықтардың жолын кесу; 2) соттың артық әуре-сарсаңынан арылу; 3) мәмілені жарамсыз деп тануда сот рәсімдерінің қажеттілігіне қатысты айқындық; 4) маңызсыз мәміленің тікелей заңдық нұсқаулары; 5) оларды сот арқылы алдын ала танымай-ақ, маңызсыз мәмілені қолдану салдарының мүмкіндігінің соңы; 6) мәміле тараптарының уақытша және материалдық шығындарын қысқарту.

Жоғарыда аталған мәміленің жарамдылық шарттары бұзылып, мәміле жарамсыз болып танылған жағдайда, тараптардың әрқайсысы екінші тарапқа мәміле бойынша алынғанның барлығын қайтарып беруге, ал заттай қайтарып беру мүмкін болмаған жағдайда, оның құнын ақшалай өтеуге міндетті. Аталған мәміле жарамсыздығының салдары Азаматтық кодекстің 157-1-ші бабында қарастырылған.

Әдебиеттер тізімі:

1 Кротов М.В. гл. 10. Сделки. Гражданское право: учеб.. в 3 т. Т. 1.6- Е изд., перераб. И доп./ Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и д.р.; отв. Ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. М: ТК Велби, изд. Проспект, 2005.-604 стр.

2 Қ.Р. Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ.

3 Жайлин Ғ. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы. Оқу құралы. (Жалпы бөлім)- Алматы: Жеті жарғы, 2012- 304 бет.

4 Басин Ю.Г. 11 тарау. Мәмілелер. Азаматтық құқық 1 том. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. Өңделген және толықтырылған 2-басылымы. Жауапты ред.. М.К. Сулейменов, Ю.К. Басин- Алматы, 2003.- 736 б.

5 Нотариат туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 шілдедегі N 155 Заңы.

6 Гражданское право. Общая часть. Курс лекций / Под ред. А.Г. Диденко. - «Нур-пресс» - Алматы, 2006.- С. 321.

Резюме

В статье рассмотрены некоторые актуальные теоретико-правовые вопросы института сделки.

Summary

In the article some actual theoretical and legal issues of the transaction institute are considered.

**Мұрат Ж.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1 – ші курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
З.Ғ.Д., профессор
Ж.С. Алдибеков**

БИЛІК ТАРМАҚТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІ

Автор бұл мақалада билік тармақтарының өзара әрекеттестігі мен билік тармақтарының қазіргі кездегі жағдайын анықтауға тырысады.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Мемлекеттік, заң, билік, парламенттік бақылау, нормативтік құқықтық акті, институт, заң шығару.

Мемлекеттік билік тармақтарының өзара әрекеттестік тетіктерін жеткілікті дәрежеде және тиімді қамтамасыз етуді зерделеуге болады.

Тетік билік тармақтарының және билік тармақтарына кірмейтін өзге де мемлекеттік органдардың заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілеріне парламенттік бақылау мен қадағалауды күшейту арқылы жүзеге асырылады. Ғ. Сапарғалиевтің пайымдауынша, әлі күнге дейін Парламенттің жанынан парламентаризм мәселелерімен шұғылданатын арнайы ғылыми мекеме құрылған жоқ. Парламент өзінің назарын ғылыми мәселелерге, оларды зерттеуге, заңдарға мониторинг жүргізуге, олардың өмірде қалай жүзеге асып жатқанына көңіл аударғаны абзал [1]. Шындығында заң шығарушы орган өзінің қабылдаған заңдарының қандай деңгейде орындалып жатқанын және оның негізінде қабылданып жатқан заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілердің қандай мақсатқа бағытталғанына, оның заңға сәйкестігіне және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қайшы келмейтіндігіне көз жеткізуі керек. Бұл мәселе бойынша О. Сәбден де парламентаризмді дамыту жөніндегі институтты, заң шығаруды және құқық қолдану тәжірибесін мониторингтеу орталығын құру қажеттілігін айтады. Онда ғалымның пікірінше, заңнамалық актілерге тәуелсіз ғылыми және арнайы сараптама жүргізу, заң шығармашылық қызметтің негізгі бағыттарына болжам жасау, депутаттармен ұсынылған заң жобалары бойынша ғылыми дәйектер мен дәлелдеме дайындау, халықаралық парламенттік ұйымдармен бірлесе отырып, үлгі іспеттес заңдарды әзірлеу мен ұсыныстар енгізу және т.б. жұмыстар жүргізілуі тиіс [2, 84-85 б.]. Дегенмен, жоғарыда аталған парламентаризм институты «Нұр Отан» ХДП жанынан құрылған болатын. Бірақ бұл институт Парламенттің жанынан құрылмағандықтан, ол Парламент жұмысының қыр-сырын біле бермейді. Сондықтан біздің пікірімізше, мұндай бақылау мен қадағалауды Парламенттің тиісті саладағы комитеттері мен палата аппараттарының тиісті комитетпен өзара байланыс жасау жөніндегі бөлімдері жүзеге асыра алады. Үкіметтің шығарған актілерін бақылау мен қадағалау үшін, сонымен қатар Парламент депутаттарының заң жобасын әзірлеуге бастамасын жүзеге асыру үшін, сондай-ақ Парламенттің кез келген сатыда заң жобасына қатысты өзіндік сараптама жүргізу үшін, біздің пікірімізше Парламент жанынан Сараптама және салыстырмалы талдау институтын құру қажет.

Мемлекеттік билік тармақтарының өзара әрекеттестігі – өзіндік мақсат емес, біздіңше ол Қазақстанның ХХІ ғасырда әлеуметтік-экономикалық, мәдени, құқықтық және өркениеттік жолмен даму бағытына түсу үшін алға қойған міндеттері. Қазіргі

таңдағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесіндегі проблема – билік тармақтарының өзара әрекеттестігінің қалыпты жағдайда болмауы және оны реттейтін нормативтік құқықтық құжаттардың әлсіздігі. Бұл өз кезегінде билік тармақтарының мемлекетті басқарудағы әлсіздігіне алып келеді.

Парламент жариялы орган болғандықтан, біздіңше оның кітап, журнал, газет қорына мол кітапханасы да жариялы болуы тиіс. Оның игілігін тек депутаттар мен аппарат қызметкерлері ғана емес, шығармашылық пен ғылымға сусындап жүрген халық көруі керек. Аталған кітапхананы пайдалану жас ғалымдар мен студенттер үшін қолайлы болуы шарт.

Қазақстан Республикасының заңдарында, Президенттің актілерінде және өзге де заңнамада оған жүктелген өзге де функцияларды жүзеге асырады [3]. Байқап тұрғанымыздай, Парламент ең жоғарғы заң шығарушы және өкілді орган бола тұра қаржылық, ақпараттық, қызмет көрсету персоналдарымен (адами капиталмен) тікелей қамтамасыз етілмеген. Оны қамтамасыз етуді Парламенттің Шаруашылық басқармасы жүзеге асырады. Шаруашылық басқарма сонымен бірге Парламентті қаржыландыруда бюджеттік бағдарламаның әкімшісі болып табылады. Демек Парламентті қаржыландыру тікелей емес, оның шаруашылық басқармасы арқылы іске асырылады, ал бұл мекеме өз кезегінде Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасына қарасты және оның құрылымдық бөлімшесі болып табылады.

Біздің пікірімізше, мемлекеттік басқару жүйесінде маңызды рөл атқаратын заң шығарушы билік өзінің қарамағында Шаруашылық басқармасын иеленуі керек. Парламент қабылдаған заңдарының (басқарушылық шешімдердің) сапалы болып шығуы үшін, заң жобасын талқылау мен қабылдау барысында қаржылық (қосымша сараптама жүргізу үшін), ақпараттық, адами және т.с.с. ресурстар қажет етіледі. Сондықтан, заң шығарушы билік өзінің өкілеттігін жүзеге асыруға көзделген қаражатты өзі игеруі керек және қаражатты мақсатты игеру бойынша жауапкершілікті сезініп, басқа билік тармақтары мен мемлекеттік органдарға үлгі бола білуі тиіс. Онымен қоса, 2010 жылғы 19 наурыздағы №954 «Орталық мемлекеттік органдар мен облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін жыл сайынғы бағалау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығына сәйкес, орталық мемлекеттік органдар тиімділігі бағаланатын мемлекеттік органдар қатарына жатады. Демек, Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасының қызметі де тиімділігі жөнінен бағаланады. Бұл мемлекеттік орган қызметінің тиімділігін бағалау заң шығарушы органның қызметіне тікелей болмаса да, жанама түрде қатысты болып тұр. Себебі, Парламенттің Шаруашылық басқармасының қызметі, ол Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын мемлекеттік органның құрамында болғандықтан бағалаудың 7 бағыты бойынша жыл сайын бағалануы тиіс. Ал Парламенттің қызметі және оның қабылдаған заңдары Президенттің жарлығы бойынша тиімділігін тексерудің объектісі болып табылмайды және болуға тиіс емес. Керісінше, жарлықта көрсетілген мемлекеттік органдардың іс-әрекеттері мен нормативтік құқықтық актілері заңдарға қайшы келмеуі тиіс және оның шеңберінен шығып кетпеуі керек. Біздіңше, Парламенттің қызметін қамтамасыз ететін құрылымдар мен бөлімшелер, Парламенттің қарамағында болуы шарт. Біздіңше билік тармақтары теңдей өкілеттіктері мен функциялары бойынша ғана емес, сонымен қатар материалдық-техникалық қамтамасыз ету, қаржылай қамсыздандыру және қызмет көрсету персоналдарын басқару жағынан да тәуелсіз болуы шарт. Біз мұнда Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасы тиімсіз жұмыс жасауда дегеннен аулақпыз. Қазіргі таңда Парламенттің Шаруашылық басқармасы Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасының құрылымдық мекемесі бола тұра,

Парламентке, оның аппаратына қажетті деңгейде қызмет көрсетуде. Дегенмен, біздің жобамыз бойынша Парламенттің жанынан ашылатын ғылыми-зерттеу институтының жұмысын қамтамасыз ету (депутаттардың бастамалары бойынша заң жобаларын әзірлеу, қабылданған заңдарға және оның негізінде қабылданған нормативтік құқықтық актілерге мониторинг жүргізу) біршама қаржылық ресурсты талап ететіні анық. Осы тұрғыдан алғанда Парламенттің ең жоғарғы өкілді және заң шығарушылық қызметін қамтамасыз ету мақсатында Парламенттің Шаруашылық басқармасының Парламенттің құрамынан табылуы оң өзгерістерге алып келетіндігіне сенімдіміз. Бұл тек заң шығарушы биліктің өкілеттігін кеңейтіп қана қоймайды, ол сонымен қатар билік тармақтарының арасындағы қақтығыстар мен келіспеушіліктерді алдын алуға көмектеседі.

Біз Конституциялық Кеңестің қызметін саралаған кезде және ондағы сот билігінің басқа билік тармақтарымен өзара әрекеттестік тетіктерін қарастырғанда, Конституциялық Кеңеске өтінішпен жүгінетін субъект ретінде өзінің өндірісіндегі нақты істі қарастырып жатқан судья болуы керектігі жайында айтқан болатынбыз. Ал қазіргі таңда заң бойынша субъект ретінде тиісті сот және оның төрағасы танылуда. Бұл ереже сот корпусының тәуелсіздігіне нұқсан келтіреді деп санаймыз.

Біріншіден, 2000 жылғы 25 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 1 бабының 3 тармағына сәйкес, «судьялар сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және тек Конституция мен заңға ғана бағынады». Жалпы заң бойынша сот төрелігін іске асыруда соттың қызметіне қандай да бір араласуға жол берілмейді және заң бойынша жауапкершілікке әкеп соғады. Нақты істер бойынша судьялар есеп бермейді. Егер де сот төрағасы ешбір себепсіз қол қоюдан бас тартса, өтініш қозғалыссыз қалып, Конституциялық Кеңеске жіберілмейтінін тағы да байқауға болады.

Екіншіден, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 23 бабының 1 тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының барлық соттары судьяларының мәртебесі бірдей болады және бір-бірінен тек өкілеттіліктерімен ерекшеленеді. Алайда дәл осы Конституциялық заңда қарастырылған аудандық сот төрағасының өкілеттігін қарастыратын 9 бапта, облыстық сот төрағасының өкілеттігін қарастыратын 14 бапта, сондай-ақ Жоғарғы Сот төрағасының өкілеттігін қарастыратын 20 бапта Конституциялық Кеңеске берілетін өтінішке тиісті соттың қол қоюы сияқты өкілеттіліктер, өкінішке орай, қарастырылмаған.

Біздің пікірімізше, Конституциялық Кеңеске заңды немесе өзге де нормативтік құқықтық актілерді конституциялық емес деп тану жөніндегі өтінішпен жүгіну кезінде субъект ретінде нақты істі өз өндірісінде қарастырушы, сонымен қатар нақты істі шешу үшін қолдануға тиісті заңның немесе өзге де нормативтік құқықтық актілердің адамның және азаматтың Конституциямен баянды етілген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіреді деп тапқан жекелеген судья немесе тиісті сот құрамы (сот алқасындағы тиісті сот құрамының мүшелері) танылуы тиіс. Сонымен қатар, соттың өтінішпен жүгінудің объектісі болып кез келген нормативтік құқықтық актілер танылмауы тиіс. Объект ретінде тек Президент пен билік тармақтарының қабылдаған нормативтік құқықтық актілері танылуы қажет. Өзге мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілері сот тәртібімен де жойылуда.

Сот билігіне заң шығару бастамасы құқығын беру қажет. Бұл біраз жылдан бері заңгер-ғалымдармен және саясаткерлермен көтеріліп келе жатқан мәселе. Текке көтеріліп жүрмесе керек. Себебі, Жоғарғы Сот заң шығару бастамасын заңнамалық тұрғыдан иеленбесе де заң жобаларын әзірлеумен шұғылданып жүргенін

тәжірибеден көруге болады. Жоғарғы Соттың төрағасы Б. Бекназаровтың баяндамасына сәйкес «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы заң жобалық жұмыстарының жоспарына сәйкес, Жоғарғы Сот төрт заң жобасын дайындау жұмыстарын жүргізуде... Бұдан тыс, Жоғарғы Сот Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы, Қылмыстық және Қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің жобаларын дайындауға белсенді түрде қатысуда. Сонымен бірге, Жоғарғы Соттың өкілдері өзге мемлекеттік органдар дайындаған, Парламент Мәжілісі мен Сенатының қарауындағы бірқатар заң жобаларының жұмыс тобының мүшелері» [4, 19-20 б.].

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес прокуратураның да заң шығару бастамасы құқығы жоқ, ол құқықты Бас прокуратура өзі бағынатын және есеп беретін Қазақстан Республикасының Президенті арқылы жүзеге асыруына болады. Бірақ тәжірибеде прокуратура органдарының сот билігі сияқты заң жобалары бойынша әзірлеуші мемлекеттік орган болып табылатын жағдайлар кездеседі. Мәселен, Қазақстан Республикасы Бас прокурорының орынбасары Ж. Асановтың пайымдауынша, 2013 жылы Бас прокуратураға жеті заң жобасын әзірлеу тапсырылған, оның ішінде жаңа Қылмыстық және Қылмыстық іс жүргізу кодекстері және оларға ілеспелі жобалар [5, 80 б.].

Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы Конституциялық заңының 40 бабында «егер Конституциялық Кеңестің шешімі мемлекеттік шығыстарды ұлғайтуды немесе мемлекеттік кірістерді қысқартуды талап еткен жағдайда, Конституциялық Кеңес өзі қабылдаған шешімдердің орындалу мерзімдерін Қазақстан Республикасының Үкіметімен келісім бойынша белгілейді» - дейтін ереже бар [6]. Біздің пікірімізше, бұл норма Конституцияның талаптарына сәйкес келмейді, Конституциялық Кеңес мүшелерінің тәуелсіздігіне нұқсан келтіреді және Конституциялық Кеңестің жалпы құқықтық табиғатына қайшы келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Сапарғалиев Г.С. Предпарламентаризм в Казахстане и его влияние на формирование парламентаризма в Республике Казахстан // Парламентаризм в Казахстане: состояние и перспективы развития. – Астана, 2008.- 288 с.

2 Сабден О. Развитие парламентаризма в Республике Казахстан. Парламентаризм в Казахстане: состояние и перспективы развития. – Астана, 2008. - С. 81-86.

3 «Қазақстан Республикасы Президентінің Іс Басқармасының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 21 сәуірдегі № 378 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 18 қаңтардағы № 480 Жарлығы. Әділет - Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000480>

4 Бекназаров Б.Ә. Парламентаризм және сот билігі: олардың өзара байланысының бағыттары // Қазіргі заманғы парламентаризм: қалыптасуы, дамуы және заң шығару процесінде билік тармақтарының арасындағы өзара іс-қимылды жетілдіру тақырыбы бойынша арналған халықаралық конференциясының материалдар жинағы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Сенаты. - Астана, 2013, сәуір - 19. - Б. 14-20.

5 Асанов Ж.К. Некоторые аспекты взаимодействия органов прокуратуры и Парламента Республики Казахстан в законотворческом процессе // Қазіргі заманғы парламентаризм: қалыптасуы, дамуы және заң шығару процесінде билік тармақтарының арасындағы өзара іс-қимылды жетілдіру тақырыбы бойынша арналған

халықаралық конференциясының материалдар жинағы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Сенаты. - Астана, 2013, сәуір - 19. - Б. 79-87.

6 Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 29 желтоқсандағы №2737 Конституциялық заңы // Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. – 1995. - №24. – 173-құжат; // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2004. - №22. – 129- құжат; «Егемен Қазақстан» 2008 жылғы 20 маусым, №182-183 (25154) // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2008. - №10-11. - 34- құжат.

Резюме

В этой статье автор рассматривает взаимодействие между ветвями власти и текущее состояние ветвей власти.

Summary

The author of this article tries to clarify the interaction of the mechanism in the modern state between the branches of power.

УДК: 343.611.2 (574)

Нам В. И.
магистрант Евразийской юридической
академия им. Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор Абдрашев Р.М.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УБИЙСТВ ПО МОТИВАМ И ЦЕЛЯМ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы квалификации убийств в зависимости от мотивов и целей по законодательству Республики Казахстан. Исходя из тенденций развития общества и возникающих конфликтов социумов основанных на разных представлениях о жизни и смерти, возможны убийства по мотиву сострадания. На основе проведенных исследований автор предлагает включить в действующий Уголовный кодекс РК нормы об ответственности за незаконную эвтаназию.

Ключевые слова: убийство, мотив, квалификация убийств, статистика, сострадание, эвтаназия.

Убийство по мотиву сострадания. В ст. 1 Конституции РК записано, что в Республике Казахстан высшей ценностью является «человек, его жизнь, права и свободы», а ст. 15 Конституции провозглашает о том, что «каждый имеет право на жизнь» и «никто не вправе произвольно лишать человека жизни». Право на жизнь «принадлежит каждому от рождения» (п. 2 ст. 12 Конституции РК). Данные положения Конституции РК соответствуют положениям ст. 3 Всеобщей декларации прав человека ООН принятой 10 декабря 1948 г. в которой закреплено за каждым человеком право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность. У любого человека есть данные права, без какого бы то ни было различия, несмотря на цвет кожи, пол, отношение к религии, политические убеждения, социальное и имущественное положение и пр. В

соответствии с этим, на государстве лежит обязанность защитить человека от преступных посягательств, охранять его права и свободы.

Однако официальное провозглашение жизни важнейшей ценностью, не обеспечено в Казахстане социальными, правовыми, нравственными и организационными средствами ее фактической защиты.

Как показывает статистика, по стране довольно много преступлений, в том числе и убийств. Согласно глобальному отчету бюро ООН по борьбе с наркотиками и преступностью (UNODC) по данным 2008 года в Казахстане зарегистрировано 1680 убийств, что составляло 10,7 убийств на 100 тысяч населения. На декабрь 2014 г. количество убийств на 100 тысяч человек в Казахстане снизилось и составило 8,8 убийств. По этим показателям Казахстан опережала только Россия, где на 100 тысяч населения убийств составило 9,7 и Мексика, где убийств было 23,7 [1].

Согласно исследованиям казахстанских криминологов, с тех пор идет снижение и сокращение преступлений, в том числе и по убийствам. Связывают они это с ростом уровня жизни и в частности, с ростом внутреннего валового продукта (ВВП). За 25 лет в стране произошли серьезные позитивные изменения. К примеру, ВВП на душу населения вырос в 15 раз, с 696 долларов США в 1993 г. до 10,5 тысяч долларов США в 2015 г., среднемесячный размер пенсии вырос в 200 раз с 187 тенге в 1991 г. до 38933 тенге в 2015 г., социальные пособия в 6 раз с 3441 тенге в 1999 г. до 21674 тенге в 2015 г., прожиточный минимум увеличен в 5 раз с 3505 тенге в 1997 г. до 19647 тенге в 2015 г.

Улучшение социально-экономических показателей положительно отразилось на сфере безопасности наших граждан.

За последние 5 лет убийств стало меньше почти в 1,5 раза. В 2012 г. было 1267 преступлений, в 2013 г. – 1120, в 2014 г. – 904, в 2015 г. – 862, в 2016 г. – 863, за 6 месяцев 2017 г. – 447 [2].

Одним из факторов, оказывающих отрицательное влияние на эффективность борьбы с этим видом преступления, являются ошибки при квалификации преступлений, когда по фактам насильственного причинения смерти дела регистрируются по признакам умышленного убийства с соответствующими квалифицирующими признаками и затем передаются в суды.

Жизнь показывает, что такие виды преступления не уменьшаются. А по мере развития науки, медицины, биологии, генетики, техники и технологии, в том числе и увеличения продолжительности жизни, такие виды преступления против личности как убийства, будут расти. При этом, одним из видов убийств возможно будет убийство по мотиву сострадания.

Законодательство, в силу того что оно консервативно, не поспевает за всеми этими изменениями жизни и жизнедеятельности человека. Тем не менее, оно должно чутко реагировать на все эти изменения и регламентировать новые отношения путем принятия новых законов либо внесения дополнений в старые. А с учетом прогностической функции науки, на несколько шагов идти впереди.

Сострадание – жалость, сочувствие вызываемое несчастьем другого человека [3, 601].

Понятие «сострадание», употреблено в п. 7) ч. 1 ст. 53 УК РК. Совершение преступления по мотиву сострадания, признается обстоятельством, смягчающим уголовную ответственность и наказание. Вместе с тем, оно может быть употреблено и в другом значении.

В юридической литературе понятие «сострадание» связывают с эвтаназией. Что оно из себя представляет и откуда появилось.

Данный термин образован путем соединения двух греческих слов: *eu* – благо, благородный и *thanatos* – смерть (благая/легкая смерть). Термин существовал много веков, однако в научный оборот был введен в XVI веке английским философом Фрэнсисом Бэконом. Однако на практике эвтаназия была реально осуществлена только в XX веке.

В 1920 г. была издана книга А. Хоча и К. Биндинга «Разрешение лишить жизни», которая серьезно повлияла на медицинские умы европейских стран. Тем не менее, она оставалась под запретом. Первыми из государств в легализации добровольной смерти стали Нидерланды. В 1984 г. Верховный суд этой страны признал эвтаназию приемлемой, а в 2001 г. Нидерланды узаконили эвтаназию и ввели ее в сферу здравоохранения первыми не только в Европе, но и в мире.

Следом за Нидерландами, в 2002 г. эвтаназию легализовали в Бельгии. В 2014 г. в Бельгии также была узаконена эвтаназия детей.

В США закон, разрешающий оказание медицинской помощи в осуществлении самоубийства больным в терминальной стадии, был принят с рядом ограничений в 1994 г. в штате Орегон, в 2008 г. в штате Вашингтон, в 2013 г. в штате Вермонт и в 2015 г. в штате Калифорния.

Эвтаназия не запрещена законом также в Люксембурге и в Швейцарии, где условия для добровольного ухода из жизни считаются самыми либеральными. Особенностью законодательства Швейцарии является то, что она легализовала эвтаназию не только для граждан своей страны (2006 г.), но и для иностранцев (2011 г.).

Вопросу эвтаназии посвящено большое количество работ как за рубежом, так и в Казахстане. Она может рассматриваться с позиции медицины, этики, религии, психологии и пр. Поскольку она затрагивает жизнь человека, то естественно она рассматривается и как объект права [4].

В соответствии со ст. 141 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 18 сентября 2009 г. (далее – Кодекс о здоровье) эвтаназия в нашей стране запрещена.

Эвтаназия – удовлетворение просьбы об ускорении смерти неизлечимого больного какими-либо действиями или средствами, в том числе введением лекарственными или иными средствами, а также прекращением искусственных мер по поддержанию его жизни в случаях неблагоприятного исхода заболевания (пп. 119) п. 1 ст. 1 Кодекса о здоровье).

Поскольку эвтаназия запрещена, то надлежит подкрепить данный запрет соответствующими нормами уголовного закона.

В науке уголовного права России и Казахстана эвтаназия рассматривается как согласие потерпевшего на причинение вреда. Такое согласие, не рассматривается в качестве обстоятельства, исключающего преступность деяния. Поэтому, согласно действующего уголовного законодательства Республики Казахстан эвтаназия – это убийство, причем умышленное. Тем не менее, такой нормы в УК РК нет.

В целях устранения данного пробела, некоторыми авторами, в частности российскими, предлагается включить в уголовный кодекс специальную норму о запрете эвтаназии [5, с. 5, 37-38]. У них тоже эвтаназия запрещена, а в уголовном кодексе нет нормы об уголовной ответственности за такое деяние.

Предлагаю следующую редакцию текста статьи УК РК, запрещающую эвтаназию.

Статья 101-1. Незаконная эвтаназия

1. Незаконная эвтаназия, то есть удовлетворение просьбы об ускорении смерти неизлечимого больного какими-либо действиями или средствами, в том числе путем введения лекарственных или иных средств, а также прекращения искусственных мер

по поддержанию его жизни в случаях неблагоприятного исхода заболевания по мотиву сострадания и в целях освобождения от невыносимых физических болей, - наказывается ...

2. То же деяние, совершенное, -

- 1) в отношении двух или более лиц;
- 2) неоднократно;
- 3) группой лиц по предварительному сговору;
- 4) в отношении несовершеннолетнего;

наказывается ...

Предлагаемый вариант статьи об уголовной ответственности за эвтаназию отличается от аналогичных статей Уголовного кодекса Азербайджанской Республики и Уголовного кодекса Грузии. Так, согласно ст. 135 УК Азербайджанской Республики «эвтаназия, то есть удовлетворение просьбы больного об ускорении его смерти какими-либо средствами или действиями, либо прекращение искусственных мер по поддержанию жизни» [6].

В Грузии, это ст. 110 УК (Убийство по просьбе жертвы) – убийство по настоятельной просьбе жертвы и в соответствии с его подлинной волей, совершенное с целью освобождения умирающего от сильных физических болей [7].

Способов, при помощи которого человек умерщвляется при эвтаназии, множество. В том числе и с помощью специально созданного аппарата или приспособления.

В США отставной военный врач из Мичигана Джейкоб Кеворкян в 1989 г. изобрел и построил аппарат, который получил название «Мерситрон» (от английского mercу - милосердие), с помощью которого он совершал эвтаназию своим пациентам. Данная врачебная машина (прибор) представляла собой несколько емкостей (бутылок) с ядовитыми веществами, простейшего прибора по их смешиванию и капельницы, подающей смесь анальгетиков и токсичных препаратов в кровь больного. При этом пациент должен был сам нажать специальную кнопку, с тем чтобы смертельная жидкость стала поступать в кровь. Таким образом, больной сам решал, нажимать кнопку или нет. Врач же только создавал условия для эвтаназии и совершал приготовительные действия, в том числе и для введения иглы из капельницы в вену человека, который решил добровольно уйти из жизни. За 8 лет, в период с 1990 по 1998 года, в США данным аппаратом воспользовалось более 130 человек. Кроме этого аппарата, Дейк Кервокян помогал расстаться с жизнью с помощью другого прибора, дав им подышать угарным газом через специальную маску. Его имя стало нарицательным и он получил прозвище «Доктор Смерть» [8].

За совершенные деяния его 4 раза привлекали к уголовной ответственности и все 4 раза суд его оправдывал, за недоказанностью. Однако в 1999 г. он был все же обвинен в убийстве, после того как провел эвтаназию своему 52-летнему пациенту. Суд приговорил его к заключению от 10 до 25 лет тюрьмы. Через 8 лет, на 2 года раньше, в возрасте 79 лет он был освобожден за хорошее поведение, с запретом процедуры эвтаназии. В 2011 г. он скончался, в возрасте 83 лет [9].

Субъектом эвтаназии может быть любое физическое лицо достигшее 16-летнего возраста. Однако, как правило, поскольку эвтаназия производится лицами занимающимися оказанием медицинской услуги, то субъектом деяния будут работники сферы медицины – медицинские работники. Медицинскими работниками являются лица занимающиеся медицинской деятельностью. Медицинская деятельность – это профессиональная деятельность физических лиц, получивших высшее или среднее профессиональное медицинское образование, а также юридических лиц, направленных на охрану здоровья граждан (пп. 73) п. 1 ст. 1 Кодекса о здоровье).

При этом, не имеет значение, работают ли медицинские работники в государственных медицинских организациях (учреждениях) или в частных.

Добровольное умерщвление больного вне медицинской организации, не будет считаться эвтаназией. Например, на дому. Такое деяние надлежит квалифицировать как простое убийство.

Субъективная сторона деяния – прямой умысел (лицо осознает общественную опасность своего действия, предвидит возможность или неизбежность общественно опасных последствий и желает их наступления).

Чтобы прибегнуть к законной (легальной) эвтаназии, необходимо получить письменное согласие самого больного, близких родственников, заполнение различных официальных бумаг, подготовка завещания и пр. Затем у больного, в присутствии других лиц, возможно и с участием священнослужителя спрашивают, действительно ли он желает добровольно уйти из жизни (умереть). Получив утвердительный ответ, производится эвтаназия (искусственное прерывание жизни). Так, например, в Швейцарии эта процедура такова и она прописана в законе. Лицо, который решил принять смерть посредством эвтаназии, должен встретиться с несколькими сотрудниками клиники, а также с независимыми специалистами. Затем комиссия оценивает врачебные документы (историю болезни), после чего назначает дополнительную встречу, спустя некоторое время. Это делается для того, чтобы человек еще раз обдумал и взвесил принятое решение. После этого, непосредственно перед процедурой эвтаназии, за несколько минут до введения смертельной инъекции, врачи еще раз напоминают пациенту, что инъекция которую ему сделают, лишит его жизни. После получения утвердительного ответа либо соответствующего знака согласия, вводится инъекция, останавливающая жизнь.

При незаконной эвтаназии, субъект преступления всего этого не делает.

Мотив преступления – сострадание, т.е. облегчение физической боли лица страдающего от неизлечимой болезни и способствование ухода из жизни по его четко выраженной просьбе.

В качестве дополнительного наказания должно быть предусмотрено лишение права заниматься медицинской деятельностью на определенный срок либо пожизненно, если эвтаназию произвел медицинский работник.

К лицу, совершившему незаконную эвтаназию подлежит применение п. 7) ч. 1 ст. 53 УК РК, т.е. смягчающую вину обстоятельство.

Перед теорией и практикой уже сегодня возникают следующие вопросы. А как быть с лицами, которые не только помогают, но и способствуют незаконной эвтаназии. Как было сказано выше, сегодня эвтаназия разрешена в других государствах и люди туда едут с тем, чтобы прибегнуть к ней, поскольку национальное законодательство у себя на родине подобное не разрешает [10]. Предположим, гражданин Казахстана в сопровождении родственников или близких, поехал в Швейцарию и там совершил эвтаназию. Так вот, будут ли родственники лица давшие согласие на эвтаназию привлечены к уголовной ответственности у себя на родине, по приезду. Полагаю что да, поскольку в Казахстане эвтаназия не допустима. Согласно ныне действующему УК РК у них будет состав преступления – пособничество в умышленном убийстве либо самоубийстве. Далее, а лица которые знали о цели поездки лица, который совершил эвтаназию, но не сообщили об этом соответствующие органы, подлежат ли они уголовной ответственности или нет?

Необходимо отличать незаконную эвтаназию от деяния предусмотренное ч. 3 ст. 317 УК РК (Причинение по неосторожности смерти человека при не выполнении или не надлежащем выполнении профессиональных обязанностей медицинским работником).

Основное отличие – в мотиве и цели деяния. При незаконной эвтаназии – мотив и цель деяния – наступление смерти больного (пациента). При совершении деяния предусмотренное ч. 3 ст. 317 УК РК – мотива и цели на лишения жизни пациента нет. Вина выступает в виде неосторожности из-за недобросовестного отношения врача к своим служебным обязанностям, а равно несоблюдения им порядка или стандарта оказания медицинской помощи. Смерть наступила по неосторожности (не досмотру, не внимательности).

Разрешение или не разрешение эвтаназии это вопросы не только национального законодательства, но и норм международного права. Согласно п. 3 ст. 4 Конституции РК «Международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона». Так Казахстан ратифицировал Всеобщую декларацию прав человека ООН 1948 г., Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г. и др. в которых провозглашается что каждый человек имеет право на жизнь и что никто не имеет право произвольно лишать его жизни [11, с. 5-10, 95-110]. Согласно главы 8 Кодекса о здоровье Казахстан осуществляет международное сотрудничество с другими государствами и международными организациями в области здравоохранения и медицинского обучения, подготовки, повышения квалификации и переподготовки кадров в области здравоохранения и пр.

Вместе с тем, жизнь не стоит на месте оставаясь в застывшей форме. Меняется и отношение людей к эвтаназии, следом за ней и законодательство в этом вопросе. Так, в соответствии с Венецианской декларацией о терминальном состоянии, принятой 35-й Всемирной медицинской ассамблеей (ВМА) в октябре 1983 г., в процессе лечения врач обязан, по возможности, облегчить страдания пациента, всегда руководствуясь интересами последнего. При этом считается, что врач не продлевает мучения умирающего, прекращая по его просьбе, а если больной без сознания – по просьбе его родственников, лечение, способное лишь отсрочить наступление неизбежного конца. Вместе с тем, отказ от лечения, согласно Венецианской декларации, не освобождает врача от обязанности помочь умирающему, назначив лекарство, облегчающие страдания.

Спустя несколько лет, в октябре 1987 г. очередная 39-я ВМА в Мадриде приняла Декларацию об эвтаназии. В ее тексте записано, что «эвтаназия, как акт преднамеренного лишения жизни пациента, даже по просьбе самого пациента или на основании обращения с подобной просьбой его близких, не этична. Это не исключает необходимости уважительного отношения врача к желанию больного не препятствовать течению естественного процесса умирания в терминальной фазе заболевания». Терминальное состояние – патофункциональные изменения, в основе которых лежат нарастающая гипоксия тканей (в первую очередь головного мозга), ацидоз и интоксикация продуктами нарушения обмена (Википедия).

Таким образом, Венецианская и Мадридская декларации ВМА допускают пассивную форму эвтаназии – врач ничего не предпринимает для продления жизни больного, а применяет лишь обезболивающие средства.

В октябре 2017 г. в Чикаго состоялась 68-я Генеральная ВМА, на котором была принята обновленная Женевская декларация (1948 г.) и в частности, новая редакция клятвы врача (современный аналог клятвы Гиппократата), которая стала более либеральной и соответствовать реалиям жизни [12].

Казахстан является членом ВМА, следовательно и решения принятые этой международной организацией также являются обязательными для медицинских организаций и врачей Казахстана. Поэтому и присяга врача, текст которой приведен в

ст. 177 Кодекса о здоровье подлежит корректировке в соответствии с новой редакцией клятвы врача предусмотренной в Женевской декларации 1948 г.

Необходимо отличать данный вид убийства от деяния предусмотренное ч. 3 ст. 317 УК РК (Причинение по неосторожности смерти человека при не выполнении или не надлежащем выполнении профессиональных обязанностей медицинским работником).

Основное отличие – в мотиве и цели деяния. При незаконной эвтаназии – мотив и цель деяния – наступление смерти больного (пациента). При совершении деяния предусмотренное ч. 3 ст. 317 УК РК – мотива и цели на лишения жизни пациента (больного) нет. Вина выступает в виде неосторожности из-за недобросовестного отношения врача к своим служебным обязанностям, а равно несоблюдения им порядка или стандарта оказания медицинской помощи. Смерть наступила по неосторожности (не досмотру, не внимательности) [13, с. 544].

Список литературы:

- 1 Статистика убийств и численность полиции. http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Homicide/Globa_study_on_homicide_2011_web.pdf
- 2 Жумагали А. Как менялась статистика убийств в Казахстане или откуда берутся преступники. 2 октября 2017 г. Vinewes.kz.
- 3 Толковый словарь русского языка / Под ред. проф. Л. И. Скворцова. – 27-е изд. исправ. М., 2017. С. 601.
- 4 Алиева М.Т. Эвтаназия в международном праве: право на выбор. Журнал «Вестник Казахстанско-Американского свободного университета». г. Усть-Каменогорск, № 4, 2010; Савчено В. Уйти по собственному желанию. Почему в Казахстане нет закона об эвтаназии? 5 июня 2010 г. Zakon.kz.
- 5 Мустафазаде А. Квалификация убийства по мотиву и цели. Автореф. ... канд. юрид. наук. Москва., 2004. С. 5; Крылова Н.Е. Уголовное право и биоэтика (уголовно-правовые проблемы применения современных биомедицинских технологий). Автореф. ... док. юрид. наук. М., 2006. С. 37-38.
- 6 Статья 135 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики 1999 г. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=1;-161
- 7 Статья 110 Уголовного кодекса Грузии 1999 г. <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370&subID=100095257,100095259100095266#text>
- 8 Википедия. https://ru.wikipedia.org/wiki/Кеворкян,_Джек
- 9 Аля Белова. Билет в один конец: куда поехать за эвтаназией. 27 июля 2016 г. informБЮРО. <https://informburo.kz/stati/bilet-v-odin-konec-kuda-poehat-za-evtanaziey.html>
- 10 Суицидальный туризм: где помогут умереть. 15 октября 2012 г. Medpluse.ru.
- 11 Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г.; Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 г. В кн.: Собрание международных документов. Варшава, 1995. С. 5-10, 95-110.
- 12 Фармацевтическое образование Казахстана. 30 ноября 2017 г. www.pharmreviews.com
- 13 Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Норма-К», 2016. С. 544.

Түйіндеме

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес кісі өлтіру біліктілігінің себептері мен мақсаттары бойынша кейбір сұрақтары қарастырылады. Осыған орай қоғамның даму үрдісі мен әр түрлі әлеуметтік өкілдіктерінің өмір мен өлім жайлы көзқарастарының негізінде туындаған қақтығыстары, кейбір жағдайда қайырымдылық себептеріне орай кісі өлтіру жағдайлары кездеседі. Жүргізілген зерттеулерге негізделе отырып автор, Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексіне, заңсыз эвтаназия отырып кісі өлтіру бойынша жауапкершілік нормаларын енгізуді ұсынады.

Summary

This article reviews some of the issues of the qualification of murders depending on causes and objectives under the legislation of the Republic of Kazakhstan. Based on the trends of society's development and emerging conflicts of societies, that were founded on different life and death conceptions, there is a possibility of murder motivated by compassion. On the basis of the studies carried out, the author suggests including the current criminal code of the Republic of Kazakhstan and rules on liability for illegal euthanasia.

УДК:343.2.:61(57+47)

Нусупова А.Т.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада автор медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың объективтік белгілеріне ТМД елдерінің Қылмыстық заңнамасын салыстыра отырып түсінік береді.

Кілт сөздер: медициналық қылмыс, объективтік белгілер, медицина қызметкерлері.

Қазақстан Республикасы Конституциясымен кепілденген азаматтардың денсаулығын сақтаудағы құқықтарын шектейді, денсаулық сақтау саласындағы құқықтық нормаларды бұзады, халық қауіпсіздігінің деңгейін төмендетеді.

Бүгінгі таңда медицина саласындағы қылмыстылыққа төмендегідей жағдайлар ықпал етуде:

Бірінші кезекте денсаулық сақтау қызметкерлерінің кәсіби деңгейінің төмендігі танылады. Яғни, медицина саласы мен ғылымы бойынша материалдық жағынан жеткілікті қамтамасыз етілмегендіктен, жоғары дамыған шетелдердегі ірі ғылыми-зерттеу орталықтарында қызметкерлеріміздің өз біліктілігін арттыру мүмкіндігі қиындауда. Сонымен қатар, мемлекетімізде денсаулық сақтау саласында басқару, қаржыландыру және жоспарлау қызметіндегі мәселесі бойынша басқарушыларды арнайы даярлау мәселесі қолға алынбауда.

Медицина қызметінің барлық деңгейдегі мамандықтары бойынша өз мамандығын жете меңгерген дәрігерлердің жетіспеушілігіне байланысты оқу

уақытында жұмыс орындарына уақытша алмастыратын мамандардың өте аз болуы осының бір себебі іспеттес.

Білікті медициналық персоналдың жетіспеушілігі – осы қылмыстылық жағдайының негізгі мәселе болып табылуда. Г.Р. Рустемованың еңбегінде көрсетілгендей: «Медицина қызметкерлері жасайтын көптеген қылмыстар ұзақ уақыт бойы жоғары жасырын сипатты иемденуде. Осындай қылмыстардың, атап айтқанда, «заңсыз түсік жасаудың, АИТВ-инфекциясын жұқтырудың, заңсыз дәрігерліктің» азғырушылары өздері болғандықтан, көп жағдайларда жәбірленушілер құқық қорғау органдарына шағымданбайды. Осылайша медицина қызметкерлерінің көпшілігі қылмыстық жауапкершіліктен тыс қалуда [1].

МҚҚБ-дың жасырындылығы тіркелген қылмыстардың жалпы санының 1,29% құрайды. Істердің көпшілігі алдын ала тергеу сатыларында тоқтатылады, қалған жағдайларда соттар көбінесе сотталушының кінәсі дәлелденбегендіктен оларды жауаптылықтан босатуда. Қылмыстық іс қозғаудан қисынсыз бас тартқан тергеу органдарының саны да жоғары көрсеткіштерді көрсетуде. Қарастырып отырған саладағы қылмысы үшін жауапкершілікке тартылатын тұлғалардың жалпы санынан шамамен 6-7% жазаға тартылады. Жалпы қылмыстылықтың, әсіресе, медициналық қылмыстардың өршу жағдайында оларға қарсы құқық қорғау органдары тиісті мән бермеуде. Осы уақытқа дейін олар бұл қылмысты қоғамға аса қауіп тудырмайтын екінші деңгейлі деп есептеп келді. Сотта қарастырылған іс бойынша медицина саласында қылмыс жасаған тұлғаларға көп жағдайларда негізсіз жеңілдіктер жасалынуда. Белгіленген жаза түрі үшін Қылмыстық кодекстің тиісті баптарының санкцияларында қарастырылған ең төменгі жазадан да төмен жазаны қолдануы, жазалаудың неғұрлым жеңіліне өту, шартты түрде соттау және жазаны орындауды кейінге қалдыру бойынша істердің көлемі шамамен 81% құрайды.

Жоғарыда көрсетілгендердің барлығы еліміздегі денсаулық сақтау саласында болып жатқан жағдайдың айғағы. Осы жайттарға біріншіден: медициналық жоғары оқу орындарында білім беру деңгейінің төмен болуы, оқушылардың сапалы білім алмауы нәтижесінде дәрігерлердің өз кәсібіне деген сауатсыздығы; екіншіден: бақылаусыздық, медицинаның кері және шамадан тыс коммерциялануы; үшіншіден: медицина саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасырынды болуы, яғни қылмыстық істің қозғалмауы немесе істің тергеу барысында тоқтатылуы, сот қарауына дейін жетпеуі сондай-ақ қылмыскерлердің жазаланбауы немесе оларға қолданылатын жазаның жеңіл болуы жатады.

Қылмыстылықтың мән-жайы қоғамдық қауіптіліктің мазмұны мен дәрежесі болып табылады. Қылмыстылықтың мән-жайы болашақта қылмыстың қандай мөлшерде жасалуы мүмкін екенін, сондай-ақ олардың қоғамға қаншалықты зиян тигізу мүмкіндігін анықтауға септігін тигізеді.

Заң ғылымында қылмыстылықтың ұғымы мен оның бір мағыналы түсінігін анықтайтын біртұтас тәсіл қарастырылмаған.

Жұрт қылмыстылық пен қылмысты бір-ақ нәрсе деп ойлауы әбден ықтимал. Тіпті, қылмыстылықтың жасалған қылмыстардың жиынтығы деп те түсінеді. Иә, сыртынан қарағанда солай: қылмыстылық – қылмыстардың жиынтығы, бірақ ішкі жағы мүлде олай емес. Себебі, қылмыс – адам әрекетінің бір түрі ғана, ал қылмыстылық – құбылыс.

Медицина саласындағы қылмыстылықтың уақытқа сай өзгеруі динамика көрсеткішінің көмегімен тіркеледі. Ол – болашақта жасалуы мүмкін түрлі мөлшердегі қылмыстың дәрежесі жөніндегі сұрақтарға жауап беретін көрсеткіш (тұтас, жеке категория, жеке әкімшілік-аймақтық аудандар бойынша). Динамикада медицина саласындағы қылмыстылықтың жағдайы мен деңгейі бағалануы мүмкін.

Статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, соңғы жеті жылда тіркелген, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтарды көрсетеміз.

Ескере кетсек, статистика қылмыстылықтың жүз пайыздық мәліметін бере алмайды.

Төменде көрсетілген кестелер мен диаграммаларда Қазақстан Республикасы қабылданған ескі (1997 ж.) және жаңа (2014 ж.) Қылмыстық кодекстерінің тиісті баптары бойынша 2011-2016 жылдары аралығында тіркелген барлық қылмыстар, соның ішінде медицина қызметкерлері жасаған қылмыстардың сандық және пайыздық көрсеткіштері берілген [2].

2011-2016 жылдары аралығында Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық мәліметі негізінде тіркелген МҚҚБ-дың абсолюттік санының артуы көрсетілген. Байқап отырғанымыздай, соңғы алты жылда МҚҚБ саны 56-дан 2136-ға дейін күрт артқан. Кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар соңғы жылдары сәл де болса төмендегенімен, әйелдерге қарсы құқық бұзушылықтардың арта түскені байқалады.

Сонымен, 2015 жылы 536 МҚҚБ жасалған, олардың ішінде тек 40 іс қана сот қарауына жіберілген. Бұл, тұтастай алғанда, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін кінәлі тұлғалардың тек 7,5% жауапкершілікке тартылуын көрсетеді. Осы жағдайды 2016 жылы тіркелген істерден де байқауға болады. Тіркелген 547 МҚҚБ-дан тек 53 қылмыстық іс сотқа жіберілген, бұл жерде яғни кінәлі тұлғалардың 10% ғана жауапкершілікке тартылуда.

Қазақстан Республикасында 2011-2016 жылдары аралығында тіркелген қылмыстардың жалпы санынан медицина қызметкерлері жасаған қылмыстар санының пайыздық көрсеткіші берілген. Бұдан соңғы төрт жылдағы МҚҚБ-дың бірден артқанын аңғаруға болады, яғни 2011 жылы – 0,03%, 2012 жылы – 0,05%, 2013 жылы – 0,13%, 2014 жылы – 0,13%, 2015 жылы – 0,15%, 2016 жылы – 0,17%.

Қазақстан Республикасында МҚҚБ-дың жіктеулі- сандық талдауы беріледі. Қазақстан Республикасы ҚК әртүрлі баптары бойынша медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтаудың күрт теңгерімі өзіне назар аудартуда. Мәселен, ескі ҚК 114-бабы (қазіргі 2014 жылғы ҚК бойынша 317-бап) бойынша алты жылдың ішінде екі мыңға жуық қылмыс тіркелген, сондай-ақ 114-бап МҚҚБ-дың жалпы санының 90% құрап отыр. Ескере кетсек, Қазақстан Республикасы ҚК сәйкес қарастырып отырған медициналық қылмыстардың саны әр жылда жоғары көрсеткішті беруде. [3].

Қоғамның криминализациялануымен тиімді күресудің негізгі көрсеткіштерінің бірі – тұтас республика бойынша және жеке аймақтар бойынша құқық қорғау органдары тіркеген және ашқан қылмыстардың үйлесімді байланысы болып табылады, ол туралы төменде анықтамалық кесте берілген. Жоғарыдағы кестеден МҚҚБ-дың жоғары көрсеткіштерін Астана, Алматы қалалары мен Қарағанды және Оңтүстік Қазақстан облыстарынан байқауға болады. Бұған бір жағынан аталған аймақтың аумағы мен тұрғындар санының жоғары болуы әсер етуімен қатар, келмелі-кетпелі адамдардың да белең алуы өзіндік ықпалын тигізетіні сөзсіз.

Криминогендік жағдай күрделі күйінде қалып отыр. Соңғы алты жылда (2011-2016 жж.) тұтас республика бойынша қылмыстылықтың, әсіресе, оның жасырын ауыр түрлерінің өршуі байқалуда. [4].

МҚҚБ-тың жағдайын зерттей келе төмендегідей тұжырым жасаймыз.

МҚҚБ-тың жағдайларына мемлекетіміздегі емдеу мекемелерінде терең бейінді, тәжірибелі медицина мамандарының тапшылығы, медициналық жоғары оқу

орындарын оқып бітірген азаматтардың төмен деңгейде білім алуына байланысты өз кәсібін жете меңгермеуі, нәтижесінде жас мамандардың тәжірибеде кәсіби міндетін атқара алмауы жатады. Сондай-ақ медицина қызметкерлерінің өз кәсібіне деген қызығушылықтың азаюы, оған мысал ретінде жалақының аздығын, жұмыс жүктемесінің шамадан тыс ұлғаюын, әлеуметтік төмен қамтамасыз етілуін келтіруге болады. Емдеу мекемелері басшыларының қарамағындағы қызметкерлердің қызметтік міндетін атқаруын тексермеуі, сонымен қатар медицина саласындағы сыбайластық және олардың қызметіндегі терең кәсіби корпоративтілігі – мұның бәрі жоғарыдағы олқылықтардың бірден-бір себептері. Осындай жағдайларға байланысты медицина қызметкерлерінің қылмыстық құқық бұзушылықтары тергеу және сот органдарына дейін жетпей, көлеңкеде қалуда.

Ақпараттық құралдарда салауатты өмір салты, нашақорлық пен алкоголизмге және соз ауруларына қарсы насихаттың айтарлықтай жүргізілмеуі, ЖҚТБ және АҚТҚ инфекциясын жұқтыру әрекеттеріне байланысты қылмыстық заңдағы жауапкершіліктің босандығы, сонымен қатар кейбір елімізге келетін шетел азаматтардың ЖҚТБ-ға және АҚТҚ-ға қарсы медициналық тексерістен өтпеуі біз қозғап отырған мәселе төңірегіндегі келеңсіздіктердің ошағы болуы мүмкін.

Өзге елдердегідей медициналық жоғары оқу орындарында білім беру деңгейі мен медицина қызметіне бақылауды күшейту және осы қылмыстар үшін қылмыстық заңдағы жауапкершілікті қаталдату жағдайды бір қалыпқа келтіруге көмектесер еді. Барлық осы «мәселелерді» оңтайлы шешу үшін, аталған жоспардың орындалуына жауапты болатын мемлекеттік арнайы ұйымдардың құрылуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // http://akorda.kz/kz/official_documents/strategies_andprograms – Соңғы қаралым 17.11.2015.

2 «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 29 қарашадағы № 1113 Жарлығы // http://akorda.kz/kz/official_documents/strategies_andprograms – Соңғы қаралым 17.11.2015.

3 Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасы: <http://npzdravrk.kz/index.php/health-c/112-2> – Соңғы қаралым 21.01.2016.

4 Тажибаев Б.Н. Медициналық қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – Алматы, 2015. – № 1 (28). – Б. 122-126.

Резюме:

В данной статье автором раскрывается понятие объективных признаков медицинских уголовных правонарушений, а также сравнивая их с уголовным законодательством СНГ.

Summary

In this article it is opened up an author concept of objective signs medical criminal offence comparing to the criminal statute of the CIS on this issue.

Сатаева А.А.
магистрант 1-курса
Евразийской юридической
академии им. Д.А.Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Умирбаева З.А.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ С ТЕРРОРИЗМОМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Проблема глобального и регионального терроризма, сегодня находится в центре внимания руководства и специальных служб практически всех стран мира, потребовавшая серьезных изменений в подходах ко многим аспектам обеспечения безопасности государства, общества и человека.

Ключевые слова: государства, терроризм, конвенция, безопасность, правовые акты, криминальные группировки, правоохранительные органы.

Законодательная база борьбы с терроризмом имеется как на национальном, так и на международном уровне. Однако после терактов 11 сентября 2001 года многие страны обнаружили, что их законодательство или вовсе не содержит специальных законов о борьбе с терроризмом, или законы эти не отвечают требованиям сегодняшнего дня.

В Евросоюзе всего лишь несколько стран имеют законы, карающие за терроризм. По мнению специалистов, наилучший закон о борьбе с терроризмом имеет Великобритания (принят в 2000 году, но уже и в 1998 году Великобритания имела аналогичный закон). В законе 2000 года терроризм определяется как «угроза действием с целью повлиять на решение правительства, либо запугать людей по политическим, религиозным или идеологическим соображениям».

В течении XX века мировое сообщество неоднократно предпринимало попытки законодательного обеспечения борьбы с терроризмом.

«Одной из наиболее важных тенденций развития терроризма является рост его действенной опасности как для международных отношений, международной безопасности, так и для национальной безопасности, конституционного строя и прав граждан самых различных по уровню своего развития стран мира».

Международное сообщество уже в 30-х годах XX в. стало уделять внимание проблеме сотрудничества в борьбе с терроризмом. Была разработана и принята Советом Лиги Наций Конвенция по борьбе с терроризмом (1937 г.). В ней, в частности, перечислены виды преступлений, которые надлежит рассматривать как проявления международного терроризма. Это акции, направленные против жизни, телесной неприкосновенности, здоровья и свободы лиц, пользующихся международной защитой.

Основополагающей для решения процессуальных вопросов антитеррористической деятельности явилась Конвенция о создании международного уголовного трибунала для привлечения террористов к ответственности (принята Советом Лиги Наций в 1937 г.). Позднее уголовно-правовые и уголовно-процессуальные вопросы получили свое развитие в универсальных и региональных договорах о сотрудничестве в борьбе с терроризмом, в двусторонних и многосторонних международных соглашениях, таких как: Конвенция о предупреждении и наказании терроризма (Организация Американских Государств,

1971г), Токийское соглашение о международном терроризме (1916 г.), Конвенция о преступлениях и некоторых других актах, совершаемых на борту воздушных судов (1963 г.), Конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов (1970 г.), Конвенция о физической защите ядерного материала (1980 г.), Международная конвенция о борьбе с захватом заложников[1].

Имеется определенная международно-правовая основа для сотрудничества государств в борьбе против использования в террористических целях оружие массового поражения, его компонентов. К ним относятся: Конвенция о физической защите ядерных материалов (1980г.), Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации (1971).

Мировое сообщество в конце 80-х—начале 90-х гг. было поставлено перед необходимостью активизировать противодействие актам международного терроризма. Именно в этот период теракты стали широко использоваться в качестве средства политической борьбы и метода влияния на политические процессы, происходящие в обществе. То, что раньше было, скорее, исключением, теперь стало «правилом», повседневностью во многих странах. Колоссально расширились географические рамки террористической активности, которая распространилась сейчас на все регионы. Как естественная ответная реакция — активизировалось сотрудничество государств в борьбе с терроризмом. Однако на фоне общего накопленного значительного массива законотворческой и практической работы в данной области, назрела необходимость ее обобщения и анализа через призму возможного творческого использования при выработке международной и национальной концепций борьбы с терроризмом.

Систематизируя имеющуюся практику координации усилий мирового сообщества в вопросах противодействия актам террора следует отметить, что в ее основе лежит ряд универсальных международных конвенций. В их числе:

- Конвенция о преступлениях и некоторых других действиях, совершенных на борту воздушного судна (1963);
- Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации (1971);
- Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов (1973);
- Конвенция о борьбе с захватом заложников (1979);
- Конвенция о физической защите ядерных материалов (1980);
- Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности морского судоходства (1988);
- Конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом (1997);
- Конвенция о маркировке пластических взрывчатых веществ в целях их обнаружения (1999);
- Конвенция о борьбе с финансированием терроризма (1999).

Декларация и Программа действий, принятые на Всемирной конференции ООН по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене, определили, что акты, методы и практика терроризма во всех его формах и проявлениях являются деятельностью, которая направлена на уничтожение прав, основных свобод и демократии, создает угрозу территориальной целостности и безопасности государств и дестабилизирует законные правительства.

В продолжение данных тезисов на 49-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций (1994) принята Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма, в которой выражается убежденность в целесообразности более тесной координации и сотрудничества между государствами в борьбе с

преступлениями, связанными с терроризмом, включая незаконный оборот наркотиков, незаконную торговлю оружием, "отмывание денег" и контрабанду ядерными и другими потенциально смертоносными материалами. В этом контексте государствам предлагается в срочном порядке провести обзор сферы применения существующих международно-правовых положений о предупреждении, пресечении и ликвидации терроризма во всех его формах и проявлениях с целью обеспечить наличие всеобъемлющих правовых рамок, включая все аспекты этого вопроса [2].

Нельзя оставить без внимания Оттавскую Декларацию о борьбе с терроризмом (Галифакс, декабрь 1995г.), в которой было зафиксировано согласие в отношении расширения подготовки кадров с целью борьбы с терроризмом, а также принятия мер, направленных на лишение террористов источников финансирования.

Изучение международной практики борьбы с терроризмом свидетельствует о том, что его финансирование со стороны отдельных государств, кредитных корпораций и частных лиц мирового сообщества вызывают серьезную озабоченность. Не случайно на 54 сессии Генеральной Ассамблеи ООН, состоявшейся 10 декабря 1999г., в числе основных мер по ликвидации международного терроризма признана борьба с его финансированием. На этом заседании рассмотрен и принят к подписанию представленный канадской стороной проект «Международной конвенции о борьбе с финансированием терроризма».

В свою очередь на совещании по борьбе с терроризмом (Париж, 30 июля 1996 г.) министры стран «большой восьмерки» приняли итоговый документ, в котором заявили о своей решимости уделять первостепенное внимание борьбе с терроризмом, сделали обзор новых тенденций развития терроризма в мире. Участники форума представили на итоговой пресс-конференции согласованный ими список из 25 мер по борьбе с терроризмом, значительная часть которых касается национальной компетенции государств. К одной из рекомендаций относится «улучшение взаимодействия между отдельными органами и ведомствами, которые занимаются различными аспектами данной проблемы». Речь идет также об улучшении подготовки квалифицированных специалистов по антитеррористическим действиям, в том числе для «предотвращения терроризма с использованием радиоактивных, химических, биологических и отравляющих веществ» [3, с.160].

С учетом большого числа террористических актов на транспорте правительствам стран "большой восьмерки" предлагается начать консультации о повышении безопасности общественного транспорта.

Особого внимания требуют поиск и разработка методов обнаружения и маркировки взрывчатки и других средств, которые могут привести к гибели или ранению людей.

«Восьмерка» предлагала всем государствам взять под свой контроль неправительственные организации (гуманитарной, культурной или социальной направленности), которые могут служить прикрытием для террористической деятельности.

Предметом пристального внимания должны стать новейшие средства коммуникации, которые террористы используют для пропаганды собственных идей и общения между собой. Подразумеваются прежде всего компьютерная сеть Интернет и частные средства кодирования передаваемой по ней информации.

В отдельный пункт выделено принятие национальных законов с целью более эффективного контроля за производством, торговлей и экспортом оружия и взрывчатки.

Документ обязывает подписавшие его страны отказаться от любой пассивной или активной поддержки террористов; ужесточить юридические меры преследования за террористическую деятельность; отдавать под суд любое лицо, обвиняемое в

совершении, подготовке террористических актов или оказании помощи в их осуществлении.

«Восьмерка» рекомендовала всем государствам препятствовать передвижениям групп террористов и их отдельных членов и в этих целях ввести более строгий пограничный контроль и правила оформления удостоверений личности и визовой документации.

Многостороннее и двустороннее сотрудничество предполагается развивать в двух основных плоскостях: международно-правовой и оперативной.

Первая охватывает, в частности, сближение национальных законодательств в области выдачи преступников и предоставления убежища. Документ предлагает рассмотреть возможность выдачи террористов, даже если между заинтересованными государствами нет соответствующих соглашений [4, с.51].

Страны «большой восьмерки» решили также препятствовать движению капиталов, с помощью которых финансируется террористическая деятельность. Вместе с тем, у экспертов, участвовавших в подготовке встречи, не было иллюзий, что на пути эффективного противодействия терроризму в данной области возникнет много препятствий. Например, для многих государств тайна банковского вклада служит гарантией привлечения финансов из-за рубежа, и они вряд ли от нее откажутся.

Успех борьбы с терроризмом напрямую зависит от реального оперативного сотрудничества между спецслужбами. Следовательно, значение состоявшейся в Париже конференции заключается еще и в том, что она внесла свой вклад в преодоление серьезного психологического барьера, традиционно разделяющего представителей профессии, «у которых секретность просто в крови».

Ведущие страны мира пришли к осознанию того, что преступный мир объединился гораздо раньше, чем их правоохранительные органы.

Группа старших экспертов по транснациональной организованной преступности на заседании в Париже 12 апреля 1996 г. приняла следующие рекомендации: государства должны проанализировать свое законодательство, касающееся уголовных преступлений, определить центральный орган, структура которого должна отвечать задачам быстрой передачи запросов о совершенных и готовящихся терактах. Были осуждены преступные акты, методы и практика терроризма, выражена решимость действовать в целях его искоренения как на двусторонней основе, так и путем многостороннего сотрудничества.

В целях координации усилий компетентных органов государств — участников Содружества Независимых Государств (СНГ) в борьбе с терроризмом и иными видами опасных преступлений, начиная с 1991 г. был подписан целый ряд основополагающих межгосударственных нормативных актов. В их числе: Соглашение «О концепции военной безопасности государств — участников Содружества Независимых Государств», представляющее собой совокупность согласованных и официально принятых взглядов на защиту государств — членов СНГ от внешних угроз, обеспечение территориальной целостности и политической стабильности, а также Соглашение "О взаимодействии в области предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера". В 1995—1996 гг. принята Концепция формирования информационного пространства Содружества Независимых Государств, включившая совокупность согласованных на межгосударственном уровне мероприятий и условий по развитию на взаимовыгодной основе межгосударственных информационных обменов в интересах сотрудничества государств — участников СНГ в согласованных сферах деятельности и в соответствии с международными принципами распространения информации, а также Концепция коллективной безопасности государств — участников Договора о коллективной

безопасности, провозгласившая международный терроризм в качестве одного из основных источников военной опасности для стран СНГ.

Важнейшим этапом в кодификационной деятельности стало принятие 25 января 2000 г. Советом глав государств Программы совместных мер борьбы с преступностью на период до 2003 г., включающей в себя комплекс мероприятий, основывающихся на анализе криминогенной ситуации и прогнозе развития преступности в государствах СНГ, результатах научных исследований, практике борьбы с организованными формами преступности и терроризмом. Разработана целевая Межгосударственная программа борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма на период до 2003 г., что обусловлено растущим числом террористических актов и необходимостью создания в странах СНГ международной системы совместных мер борьбы с ними, координации усилий государств — участников Содружества. При этом сотрудничество государств-участников СНГ предусматривается осуществлять с соблюдением их национальных интересов и в формате заинтересованных государств.

Во исполнение решения Совета глав государств СНГ 2000 г. создан Антитеррористический центр (АТЦ) государств — участников СНГ, утверждено Положение, определяющее правовой статус, основные задачи, функции, состав и организационные основы деятельности Центра. АТЦ является постоянно действующим специализированным органом Содружества Независимых Государств и предназначен для обеспечения координации и взаимодействия компетентных органов государств — участников СНГ в области борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма.

В интересах более тесного взаимодействия правоохранительных органов и спецслужб в борьбе с наиболее опасными видами преступлений был сформирован Совет руководителей органов безопасности и специальных служб государств — участников Содружества Независимых Государств (СОРБ), который на своих заседаниях рассматривает и принимает стратегически важные нормативные акты, позволяющие повысить эффективность борьбы с терроризмом и иными преступными деяниями.

Однако положения, содержащиеся в вышерассмотренных международных нормативных актах, обычно недостаточно конкретизированы, что затрудняет их использование правоохранительными органами и спецслужбами государств в конкретных практических целях. В связи с этим после всплеска террора в конце 60-х—начале 70-х гг. США, Италия, Великобритания, ФРГ и некоторые другие страны, в которых данная проблема приобрела наибольшую актуальность, во исполнение международных договоров и с учетом собственных потребностей, приняли ряд законодательных актов, нацеленных на предупреждение и пресечение терроризма, следуя при этом собственной модели законотворческой деятельности.

К примеру, в США не существует всеобъемлющего федерального закона, непосредственно касающегося терроризма внутри страны. Террористическим актом может быть признано совершение или попытка организации взрыва, вооруженного ограбления, поджога, убийства, нападения, ракетного удара, захвата транспортных средств, зданий и т. д., захвата заложников или зданий посольств. Все эти действия караются федеральным законом или законом штата и могут быть признаны террористическими действиями в зависимости от мотивов. В структуре федерального законодательства вопрос о терроризме фигурирует в различных аспектах.

Для законодательства Италии, ФРГ, Франции характерны специальные законы, направленные на борьбу с актами внутри государственного и международного терроризма.

В ФРГ принято около 10 специальных законов, направленных на борьбу с терроризмом. Они действуют и как самостоятельные правовые документы, и как вносящие изменения и дополнения в уголовное и уголовно-процессуальное законодательство государства.

Борьба с терроризмом – это не монополия спецслужб и правоохранительных органов, это забота всего гражданского общества, всех органов государственной власти и управления.

Проблему законодательного регулирования совместного противодействия терроризму можно разбить на два больших блока.

Первый – это формирование самого правового массива, т.е. принятие законодательных актов, необходимых тем же спецслужбам и правоохранительным органам для повышения эффективности борьбы с терроризмом. Второй – это создание условий для повышения качества международного сотрудничества спецслужб в борьбе с этим злом.

Говоря о формировании правовой базы как самостоятельной, так и совместной деятельности спецслужб, следует отметить, что основные усилия законодателей должны быть направлены на выработку правовых мер ликвидации финансовых источников терроризма [5, с.153]. Так, один из его основных источников – это наркобизнес. В настоящее время Центрально-азиатский регион превращается в основной канал транзита наркотиков из Афганистана в страны СНГ и Европу. Нужно сказать, что по тем же каналам осуществляются контрабанда оружия и проникновение нелегальных мигрантов, среди которых присутствуют эмиссары экстремистских исламских организаций и лица, завербованные для пополнения незаконных формирований. Имея в своем распоряжении постоянные источники доходов, террористы способны к активной деятельности не только на национальной территории, но и в трансграничном режиме. Ее развертывание возможно только при наличии сети структур для «отмывания» денег в виде контролируемых банков, фирм и организаций.

Проведенный анализ мирового опыта борьбы с терроризмом свидетельствует, что принятые в различных странах законодательные меры по противодействию этому социальному злу требуют постоянного усовершенствования. Принимаемые же на международном уровне правовые акты существенным образом влияют на характер эволюции всей системы международных отношений.

Международное сотрудничество в антитеррористической сфере набирает обороты и наполняет практическим содержанием и очевидно, что это только начальный этап большой кропотливой работы в данном направлении.

Сейчас идет коренной пересмотр послевоенной системы международной безопасности и системы Хельсинских соглашений в Европе, закрепивших принцип нерушимости послевоенных границ, что обеспечило самый длительный период без крупной войны в истории. Все началось с объединения Германии, затем последовали распад Югославии, раздел Чехословакии и, наконец, распад СССР. В мире стали возрождаться старые геополитические интересы, начали оживать взаимные территориальные претензии государств, являющиеся источником постоянной напряженности в ряде регионов мира.

Глобализация обострила также многие старые проблемы. Преступные сообщества используют сегодня самые современные технологии для ведения по всему миру незаконной торговли наркотиками, оружием и людьми. Криминальные группировки формируют глобальные синдикаты, занимающиеся самой различной незаконной деятельностью. Только оборот наркотиков в мире в последние годы дает более 400 млрд. долл. в год, потребляют же наркотики почти 190 млн. человек.

События 11 сентября 2001 года в Нью-Йорке отчетливо показали, что проблемы безопасности решить в одиночку в принципе невозможно, в силу чего объективно требуется объединение усилий ряда, а то и всех государств мира. Поэтому единственным разумным путем обеспечения безопасности в XXI веке является достижение определенного баланса интересов стран, межгосударственных компромиссов в целях обеспечения международной безопасности. Альтернативы этому нет и не предвидится.

Терроризм – преступление против общественной безопасности, субъектами которого являются личность, общество, государство. Терроризм возникает не на пустом месте, существуют определенные причины и условия общественной жизни, способствующие этому. Их выявление и исследование раскрывает природу терроризма как социально-правового явления, объясняет его происхождение, показывает, что способствует, а что противодействует его росту. Помимо того, анализ таких причин и условий имеет практический смысл для разрешения конкретных конфликтных ситуаций, диагностики и предупреждения террористических актов, разработки стратегии и тактики борьбы с терроризмом. Основной причиной ухудшения ситуации в современном мире является рост социально-экономических, политических, религиозных противоречий, рост пропасти между богатыми и бедными странами и слоями населения. Такие социально-негативные явления, как переходный период, разрушение административно-командной системы, экономический кризис, раскол общества на группы с различным материальным положением, безработица, политические, экономические, национальные, религиозные конфликты, представляют собой весьма благоприятную почву для проявлений и роста терроризма.

Список литературы:

- 1 Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности РК» от 26 июня 1998г
- 2 Закон Республики Казахстан "О борьбе с терроризмом" от 13 июля 1999 г.
- 3 Косиченко А.Г., Ашимбаев М.С., Султанов Б.К., Шоманов А.Ж, «Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии», Алматы, 2002 г., - 160 с.
- 4 Брюс Хофман. Терроризм – Взгляд изнутри. – М., 2003.- с.51
- 5 Будницкий О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология. М., 2000.- с.153

Түйіндеме

Жаһандық және аймақтық лаңкестік проблемасы бүгінгі күні мемлекет, қоғам және адам қауіпсіздігін қамтамасыз етудің көптеген аспектілеріне елеулі өзгерістер енгізуді талап ететін әлемнің барлық дерлік елдерінің жетекшілері мен арнайы қызметтерінің назарында.

Summary

The problem of global and regional terrorism is now the focus of attention of management and special services in almost all countries of the world, which has required major changes in approaches to many aspects of ensuring the security of the state, society and people.

Сейтнұров А.Н.
Магистрант
кафедры юриспруденции
Каспийского университета
научный руководитель
Казиева Г.Т.,
кандидат юридических наук,
ведущий научный сотрудник
НИИ частного права КОУ

СИСТЕМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ ПРАВ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Научная статья посвящена исследованию вопросов государственной регистрации прав на недвижимое имущество по законодательству Республики Казахстан. В предоставленной статье приведен правовой анализ законодательства РК, регламентирующего порядок и систему, внедрение, а также цели государственной регистрации прав на недвижимое имущество.

Ключевые слова: государственная регистрая, недвижимое имущество, права, обременения, система государственной регистрации.

В действующем законодательстве Республики Казахстан определение понятия «недвижимое имущество» дано в нескольких законодательных актах. Прежде всего, это Гражданский кодекс РК (ст. 117) и Закон РК «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество».

В соответствии с п. 1 ст. 117 ГК РК к недвижимому имуществу (недвижимые вещи, недвижимость) относятся: земельные участки, здания, сооружения, многолетние насаждения и иное имущество, прочно связанное с землей, то есть объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно. Квартирры и иные жилые помещения, а также нежилые помещения, находящиеся в составе объекта кондоминиума, признаются самостоятельными объектами (видами) недвижимости, если они находятся в индивидуальной (раздельной) собственности [1].

В подп. 6) ст. 1 Закона РК «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» предусмотрено, что государственная регистрация прав на недвижимое имущество (далее - государственная регистрация) - обязательная процедура признания и подтверждения государством возникновения, изменения или прекращения прав (обременения прав) на недвижимое имущество и иных объектов государственной регистрации в правовом кадастре в порядке и сроки, установленные настоящим Законом и иными законами [2].

Система государственной регистрации прав на недвижимое имущество действует в Казахстане с 1997 года – с момента создания регистрирующих органов, которые являются официальным инструментом, посредством которого регистрируются и приобретают юридическую силу сделки с недвижимостью и соответствующие права на нее. Следует отметить, что с введением системы регистрации существенно повысилась степень надежности владения недвижимостью за счет четкого определения и предоставления юридического основания на право владения недвижимым имуществом и совершения сделок с ним, что способствовало привлечению в эту сферу долгосрочных инвестиции.

По мнению К.М. Ильясовой, система регистрации в Казахстане характеризовалась смешением регистрации сделок с недвижимостью и регистрации прав на недвижимость и имеет явный характер, то есть осуществляется по заявлению правообладателя или уполномоченного органа. Стимулом для регистрации прав является тот факт, что без государственной регистрации права не признаются возникшими [3, с. 67].

Следует отметить, что до создания регистрирующих органов в республике функционировало Бюро технической инвентаризации (БТИ), которое в 1995 году было преобразовано в Управление оценки и регистрации недвижимости (УОРН), в функции которого входил только учет недвижимости, но не осуществление государственной регистрации прав на него и сделок с ним. Данная система не гарантировала государственной защиты прав на недвижимость собственников.

В связи с чем, было принято решение о создании на базе Управления по оценке и регистрации недвижимости государственных предприятий на праве хозяйственного ведения с филиалами во всех областных центрах республики. Вследствие чего функции по государственной регистрации прав на недвижимое имущество были закреплены за созданными республиканскими государственными предприятиями на праве хозяйственного ведения «Центры по недвижимости».

Передача функции по регистрации прав на недвижимость Центрам по недвижимости на тот период была наиболее оптимальной формой, позволившей сформировать материально-техническую базу, обеспечивающую внедрение и поддержание автоматизированной системы Единого государственного реестра зарегистрированных прав на недвижимость, усовершенствовать и модернизировать технологический процесс регистрации.

Постановлением Правительства РК от 29 января 2007 года «О некоторых вопросах государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» функции по государственной регистрации прав и предоставлению информационных услуг о зарегистрированных правах на недвижимость были переданы в Департамент Юстиции областей, являющиеся территориальными органами Министерства Юстиции РК, входящими в единую систему органов юстиции [4].

Для осуществления государственной регистрации своих прав на недвижимое имущество гражданам необходимо предоставить в отделения НАО «Государственной корпорации «Правительство для граждан»» по месту нахождения недвижимости правоустанавливающие документы [5].

Заявление на регистрацию подается на бланке установленного образца, утвержденного уполномоченным органом. Вместе с заявлением государственной регистрации физическое лицо предоставляет документ, удостоверяющий его личность, а представитель юридического лица – учредительные документы юридического лица, а так же документ, подтверждающий его полномочия осуществлять действия от имени юридического лица. Документы предоставляются на государственную регистрацию в двух экземплярах, один из которых должен быть подлинником, который после государственной регистрации возвращается владельцу прав, или нотариально заверенной копией. После принятия документов на регистрацию консультант Госкорпорации обязан указать дату и время поступления документов и выдать заявителю расписку о принятии их к рассмотрению.

Документы принимаются на регистрацию в надлежащем оформленном виде. Это значит, что документы не должны иметь подчистки, приписки, подчеркнутые слова и иные не оговоренные исправления, выполнены карандашом.

Документы, подтверждающие права на недвижимость, должны содержать описания недвижимости, вид регистрируемого права, фамилии имени и отчества физических лиц, адреса их места жительства, которые должны быть написаны в документах полностью, правильное наименование юридического лица. Документы должны содержать необходимые подписи и печати.

В регистрации может быть отказано в случае, если документы, поданные на регистрацию, не отвечают вышеуказанным требованиям, поданы ненадлежащим или недееспособным лицом.

Кроме того, отказано может быть и в том случае, если на регистрацию представлен не полный пакет документов или сделка не соответствует действующему законодательству.

Отказ в государственной регистрации прав оформляется в письменной форме с указанием причин отказа, при этом отказ может быть обжалован в судебном порядке.

Основным новшеством в сфере регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним в последние 5 лет явилось установление порядка регистрации в электронном виде, который был введен в действие с 1 января 2013 года посредством внедрения электронного правительства.

Электронное правительство представляет собой способ предоставления информации и оказания уже сформировавшегося набора государственных услуг гражданам, бизнесу, и другим ветвям государственной власти и государственным чиновникам, при котором личное взаимодействие между государством и заявителем минимизировано, и максимально возможно используются информационные технологии.

С внедрением электронного правительства была внедрена электронная государственная регистрация прав на недвижимость и сделок с ним, осуществляемая на основании электронной копии правоустанавливающего документа, поступающего в информационную систему правового кадастра из единой нотариальной информационной системы автоматически, после нотариально удостоверения сделки.

Необходимо отметить, что для электронной регистрации прав на недвижимость наличие электронной цифровой подписи гражданина не требуется, главными условиями для такой регистрации являются:

- наличие ИИН;
- доступ в интернет;
- наличие платежной карты банка.

Преимущество данной процедуры для юридических и физических лиц состоит в том, что оно направлено на сокращение временных и материальных затрат. Электронная регистрация прав на недвижимость осуществляется без заявления участников сделки.

Таким образом, система государственной регистрации прав на недвижимое имущество направлена на защиту интересов участников оборота недвижимости, предоставляет определенные гарантии правообладателям. Наряду с этим, можно отметить и то, что система регистрации прав на недвижимое имущество защищает и публичные интересы, поскольку значительно упрощает работу фискальных органов.

При рассмотрении концептуальных теоретико-правовых проблем действующей системы государственной регистрации прав на недвижимость в РК, вспомним рассмотренные ранее цели создания такой системы, а также основные принципы ее функционирования.

Анализируя цели, можно высказать предположение, что разработчики в целом не ставили задачу расширения возможностей государства по контролю над частными лицами в сфере оборота недвижимости. Они видели своей целью максимально

упрочить оборот, по возможности сократив связанные с ним издержки и излишние временные затраты.

В то же время государство:

- 1) формулирует правила регистрации прав на недвижимость;
- 2) в лице своих органов осуществляет применение этих правовых норм, решая вопрос о регистрации или об отказе в таковой;
- 3) в лице судебных органов рассматривает споры по поводу государственной регистрации прав на недвижимость.

Указанные обстоятельства в совокупности с тем, что государство является крупнейшим собственником недвижимости и крупнейшим участником ее оборота, определяют положение государства в сфере регистрации прав на недвижимость как исключительное.

При таких условиях интересы всех других участников оборота недвижимости должны быть специально гарантированы.

В Законе РК «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» цели государственной регистрации специально не выделяются, что с учетом вышеизложенных обстоятельств представляется определенным пробелом. В целях обеспечения правильного функционирования действующей системы регистрации и направления ее дальнейшего развития в упомянутый закон следовало бы включить норму следующего содержания: «Целью государственной регистрации прав на недвижимое имущество является защита имущественных прав участников оборота недвижимого имущества. Все участники гражданского оборота, включая государство, при рассмотрении вопроса о государственной регистрации прав на недвижимое имущество имеют равные права. Изъятия из данного правила могут устанавливаться только законом».

Данная формулировка должна подчеркнуть, что равны права всех субъектов именно как участников гражданского оборота при рассмотрении вопросов о государственной регистрации. Это не исключает особых прав государственных органов на получение информации, прав правоохранительных органов на получение необходимых документов в процессе проведения следственных действий и т.п. Однако здесь государство и его органы выступают не как участники гражданского оборота, а как участники других правоотношений.

Следующей теоретико-правовой проблемой системы государственной регистрации прав на недвижимость является тот факт, что в РК фактически не работает принцип публичной достоверности и бесповоротности.

Признание государственной регистрации зарегистрированного права единственным доказательством существования такого права, безусловно, освобождает лицо, обратившееся к реестру, от поиска других доказательств существования этого права. Однако эта формулировка не освобождает его от поиска доказательств, которые делают данное право недействительным, поскольку такое право может быть оспорено в судебном порядке. Такое положение не превращает лицо, обратившееся к реестру, в, безусловно, добросовестного приобретателя, поскольку добросовестность предполагает не только незнание, но и невозможность знания о том, что зарегистрированное право на самом деле отсутствует.

Другими словами, нет гарантий неприкосновенности зарегистрированного права. Реестр продолжает сохранять условие о том, что зарегистрированное право может быть оспорено всегда. И нет ситуации, когда зарегистрированное право – это действительно объективно существующее неоспоримое право. То есть полагаться на него в гражданском обороте все равно нужно с оглядкой на оспоримость.

Для решения данной проблемы представляется необходимым сформулировать в ГК РК принципы публичной достоверности и бесповоротности.

Список литературы:

1 Гражданский кодекс РК (общая часть) принят Верховным Советом РК 27.12.1994г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018г.)

2 Закон Республики Казахстан от 26 июля 2007 года №310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.02.2017г.)

3 Ильясова К. М. Правовой режим недвижимого имущества. – Автореф. канд. юрид. наук.-Алматы.-2005.

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 января 2007 года № 64 «О некоторых вопросах государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним»

5 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29-января 2016г. №39 «О создании некоммерческого акционерного общества «Государственная корпорация «Правительство для граждан» (с изм. по сост. на 17.02.2017г.)

Түйіндеме

Ғылыми мақала Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу сұрақтарын зерттеуге арналған. Ұсынылған мақалада жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу тәртібі мен жүйесін, енгізілуін регламенттейтін ҚР заңнамасына құқықтық талдау жүргізілген.

Summary

Scientific article is dedicated for research of State registration of real property ownership rights under the laws of the Republic of Kazakhstan. This article includes legal analysis of RK laws regulating process and system, introduction, and also aims of state registration of real property ownership rights.

УДК 343.51 (574)

**Сыдықова А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 2-курс магистранты
ғылыми жетекшісі
з.ғ.к., доцент Абдрахманов С.Т.**

ЖАЛҒАН АҚША НЕМЕСЕ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР ЖАСАУ НЕМЕСЕ САТУ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ

Аталған мақалада автор жалған ақша немесе бағалы қағаздарды жасау, сатудағы қылмыстылықтың көбеюі, аталған қылмыстық құқық бұзушылыққа байланысты жазалардың орындалуындағы кемшіліктер, сонымен қатар жалған ақша немесе бағалы қағаздарды жасау, сатуға байланысты жауаптылық негіздеріне кеңінен тоқталған.

Кілт сөздер: ақша, бағалы қағаздар, жауаптылық, тауар, банктер, инфляция.

Әр уақыттарда және дүниенің түрлі бөліктерінде адамдар ақша ретінде әр түрлі тауарларды – астық, қымбат тастар және металдарды пайдаланды. 16 ғасырдың соңы – 17 ғасырдың басында Қазақ хандарының атымен өндірілген мыс ақшалар болды. Бұл ақшалардың дизайндық шеберлігі жоғары дәрежеде болмағанымен Қазақ хандығында сауда ісін бір жолға қоюда, халықтың басын біріктіруде үлкен міндет атқарды. Еліміз егемендік алғаннан кейін 1993 ж. Қазақстан Республикасының жаңа ақшасы шығарылды. Ақша — жалпыға бірдей балама ретінде барлық басқа тауарлардың құнын көрсететін ерекше тауар. Ал барлық тауар өндірушілер, сатушылар, тұтынушылар арасындағы экономикалық байланысты қамтамасыз етеді. Ақша тауар өндірісі мен тауар айырбасының тарихи дамуы нәтижесінде пайда болды. Алғашқы кезде бір еңбек өнімі екінші еңбек өніміне тікелей айырбасталды. Кейінірек айырбас сауда дамуының барысында құнның жай формасының орнына құнның толық және жайылыңқы формасы келді. Одан әрі өндіріс пен айырбастың дамуы нәтижесінде тауарлар арасынан бір тауар бөлініп шығып, басқа тауарлар осы тауарға айырбасталды. Сөйтіп, құнның толық және жайылыңқы формасы құнның жалпылық формасына орын берді. Құнның ең жоғарғы ақша формасындағы жалпыға бірдей балама рөлі бір тауардың еншісіне тиді, яғни ерекше тауар түрі – ақша пайда болды. Ақша әр алуан қызмет атқарады: тауарлар мен әр түрлі қызметтердің құнын көрсетеді, айналым құралы, төлем құралы ретінде пайдаланылады, сол сияқты қор жинау және сақтау құралының рөлін атқарады. Ақша өнімді шығаруға кеткен шығынды өлшеуге, еңбекті сан және сапа жағынан бақылауға мүмкіндік береді. Ақшаның мәні оның атқаратын қызметінен көрініс береді. Ақша, негізінен, үш түрлі қызмет атқарады: айналыс құралы ретінде – ақшаға кез келген тауарды сатып алуға болады; құн өлшемі ретінде – ақшамен нарыққа ұсынылған кез келген тауардың құны өлшенеді; қорлану қоры қызметін атқарады – егер тауар өндіруші тауарды сатқаннан түскен ақшаны өзге тауарларды сатып алуға ұзақ уақыт пайдаланбаса, қандай ақша қазына құрау қызметін атқарады [1,156.].

Әдетте, ақша – қағаз ақша және құнды қағаз түрінде шығарылады. Ақша шығару ісін орталық банктер жүргізеді. Әр елде ақша шығару жүйесі сол елдің заңына сәйкес қалыптасады, ол банкнот шығару тәртібін, эмиссия мөлшерін, оны қамтамасыз етудің нормасы мен әдістерін анықтайды. Қазақстанда ақша шығару, олардың айналымын ұйымдастыру және оны айналымнан шығару ісін тек ҚР Ұлттық банкі жүзеге асырады. ҚР Ұлттық банкі банкноттар мен тиындардың қажетті мөлшерін анықтайды, олардың жасалып шығарылуын қамтамасыз етеді, қолдағы ақша қаражатын сақтау, инкассациялау тәртібін белгілейді. Ақша жүйесі белгілі бір елде қалыптасып, әдетте заңмен бекітілетін ақша айналымын ұйымдастыру түрі. Сондықтан құқықтық мемлекетті құру және қоғамдық өмірде демократиялық бастамаларды жаңғырту жалпы адамзат құндылықтарын, соның ішінде адамның бостандығы, өмірі, денсаулығы, ар-намысы, орданы, құқықтары мен мүдделерін мойындауды қажет етеді. Конституцияда ҚР өзін демократиялы, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны ерекше аталып көрсетіледі. Осыған орай, елдегі саяси жүйедегі реформалар өмірді барлық қырынан демократиялай отырып, жеке адам мүддесін ұжым, бүкіл қоғам мүддесімен ұштастыруға, сондай-ақ адамды қоғамдық дамудың орталығына қоя отырып, оның дұрыс өмір сүру және еңбек ете алу жағдайын қамтамасыз етуге, әлеуметтік әділеттілікті, саяси бостандықты орнатуға, адамның жан-жақты дамуына және рухани баюына мүмкіндіктер жасауға бағытталады. Алайда жаңа қоғам құру оңай шаруа емес. Бұл процесс кейбір келеңсіз құбылыстармен ұштасып жатады. Соның бір көрсеткіші - елдегі соңғы жылдардағы әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайлардан құқық

бұзушылықтардың көбеюі. Қылмыстардың тұрақты өсуі тенденциясының қалыптасуы қоғамдағы табиғи-саяси жағдайларға келеңсіз әсер етеді, адамдар арасындағы келіспеушілікті ұлғайтып, халықтың болашағына деген сенімсіздігін арттырады.

Елімізде 1993 жылы ақша реформасын жүргізу барысында ұлт мақтанышы, тәуелсіз мемлекет рәмізі, мемлекет тәуелсіздігінің басты бір белгісі болатын өзінің алғаш ұлттық валютасы-теңгені шығарды. Қазақстан халқының басым көпшілігі нарық жағдайына жаңа үйреніп, оның заңдылықтарын енді игеріп жатуы жаңа қылмыстар түрлерінің пайда болуына әкеп соқты. Оның нақты бір көрінісі - жалған ақша мен бағалы қағаздарды қолдан жасау, сақтау, не оларды сату. Аталған қылмыстың қауіптілігін барлық уақытта да көпшілік мойындап келген. Жалған ақшаны жасау, сақтау, не айналымға жіберуден елдің экономикалық ақша айналымы заңы бұзылады, инфляцияға сара жол ашылады. Инфляция - ақша жүйесіндегі дағдарыстың көрсеткіші. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды сату мақсатында жасау, сақтау, не сату тек экономикалық қызмет саласына ғана зиян келтіріп қоймай, жәбірленушінің меншік құқығына да белгілі дәрежеде әсер етеді. Жалған ақша мемлекеттің беделіне нұқсан келтіреді. Халықтың ұлттық ақша бірліктеріне деген құрметін, ал бағалы қағаз рыногында жалған бағалы қағаз эмитент беделін өз бәсекелестері арасында түсіріп, сенімсіздік тудырады. Осыны ескеріп, ҚР қылмыстық заңында ұлттық ақша бірліктері, бағалы қағаздармен қатар шетел валютасы мен бағалы қағаздарды жасағаны, сақтағаны, не айналымға жібергені үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген [2, 177б.].

Іс-тәжірибеде жалған ақша бірліктері мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не айналымға жіберу көп жағдайда ұйымдасқан нысанда кездеседі. Жалған ақша бірліктері мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, айналымға жіберу түріндегі жекеленген қылмыстық әрекеттерді жалғыз қылмыскерге жүзеге асыру қиындау. Ол үшін жалған құжатты жасайтын мамандарды, оны таратуды жүзеге асыратын тұлғаларды тартады. Ал, ұйымдасқан қылмыстармен күрес бүгінде мемлекеттегі өзекті мәселе екендігі баршаға аян. Аталған қылмыспен күресудің қиындығы сол, ол тікелей ғылыми-техникалық жетістіктермен, қоғам әл-ауқатының жақсаруымен тығыз байланысты. Тәжірибеде жалған ақша мен бағалы қағазды жасауда жай стандартты баспа құралдарының жедел түрін қолдану анағұрлым тиімді: ол жоғары дәрежеде құжат көшірмесін даярлайды, сенімді және оңай қол жеткізуге болады, әрі жинақы. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату жөніндегі қылмыстық норманың диспозициясында объект айтылмайды, бірақ оны қылмыс затының көмегімен анықтауға болады. Бұл қылмыс заты болып – ҚР Ұлттық Банкінің теңге, металл ақша, банкноттары, бағалы қағаздар, шетел валютасы, шетел валютасындағы бағалы қағаздар табылады. Қылмыс заты – жалған ақша немесе құнды қағаздар. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату жөніндегі қылмыстардың объективтік жағының негізгі элементінің бірі – жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, жалған ақша мен бағалы қағаздарды сақтау және сату әрекеттері, яғни бұл қылмыстың объективтік жағы үш балама әрекеттерді жасаумен сипатталады – жалған ақша мен құнды қағаздарды жасау, сақтау немесе сату. Қылмыстық құқық теориясында қылмыстың субъективті жағын сипаттайтын негізгі белгіге кінә, ал факультативті белгіге ниет пен мақсат жатады. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату әрекеттері кінәнің тікелей қасақаналық нысанында жасалынады. Жалған ақша мен бағалы қағазды жасау, сақтауда субъектінің оны сату мақсаты болуы керек. Қылмыскердің жалған ақша жасау, сақтау, не сату әрекеттерінде пайдакүнемдік, кек алу, қарсыласының беделін түсіру, күнін көру үшін елді экономикалық күйрету, қарсыласын материалдық қиындыққа ұшыратуы сынды ниеттері болуы мүмкін. Іс тәжірибеде көбіне қылмыс пайдакүнемдік ниетпен

жасалынады. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау әрекеттері – формальдық құрам. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату жөніндегі қылмыстардың субъектісі – 16 жасқа толған, есі дұрыс, жеке тұлға болуы тиіс. Тұлғаның дәл осы қылмысы үшін бұрын соттылығының бар болуын белгі ретінде танымыз.

Жалпы бастамаларды қолдана отырып, сот жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату үшін ҚР ҚК тиісті баптың санкциялары шегінде жаза тағайындайды. Сонымен қатар, заң Қылмыстық кодексінің жалпы бөлімінің нормаларында көрсетілген өзге де жағдайлардың: қылмыс жасауға қатысу сатысы мен сипатын, сотталушының мақсатқа жету үшін істеген іс-әрекеттерін, келтірілуі мүмкін зиян мөлшерін ауырлататын немесе жеңілдететін мән-жайларды, қылмыскер тұлғасының ерекшелігінің ескерілуін міндеттейді. Әрбір нақты жағдайда сот жасаған әрекеттің сипаты мен қауіптілігіне және кінәлінің жеке басына сәйкес келетін шекте жаза тағайындайды. ҚР қылмыстық заңының негізінде жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сату жөніндегі қылмыстар бойынша жаза тағайындауда ескеруді қажет ететін ауырлататын мән-жайларға мыналарды жатқызамыз: азаматтардың өз ұлттық валютасына деген сенімінен айырылуы; қылмыстық әрекеттің бағалы қағаз құнының күрт түсіп кетуіне алып келуі; қылмыстың нәтижесінде жәбірленушінің материалдық, моралдық ауыр зардаптар шегуі; жалған ақша мен бағалы қағаздарды ірі мөлшерде жасау, сақтау, не сату; бұрын осы қылмысы үшін, не ҚК 207-бабы бойынша қылмыстар үшін соттылығы бар тұлғаның 206-бабындағы қылмыстық әрекеттерді қайта жасауы. Мемлекетте әділ жаза тағайындау, қылмыскердің түзелуіне жағдай жасау үшін жеңілдететін мән-жайларды қарастырудың орны ерекше. Жеңілдететін мән-жайларға тұлғаның өз еркімен ақша бірлігінің жалған екенін білмей қабылдап алып, кейін оны лажсыздан айналымға салып жіберуге мәжбүр болуын, өз еркімен құқық қорғау органына қылмысты хабарлауын жатқызсақ болады [3, 126.].

1959 жылғы Қазақ ССР қылмыстық кодексінде жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасағаны, сақтағаны, не сатқаны үшін ауыр қылмыстар ретінде өлім жазасын қолданған. 1997 жылғы ҚР ҚК 206-бабына сәйкес, жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасағаны, сақтағаны, не сатқаны үшін мүлікті тәркілеу және бас бостандығынан айыру жазасы қолданылады. ҚР ҚК 206-бабының 1-тармағында ҚР Ұлттық Банкінің жалған банкноты мен монетасын, ҚР валютасындағы жалған мемлекеттік және мемлекеттік емес бағалы қағаздарды немесе шетел валютасы мен шетел валютасындағы бағалы қағаздарды сату мақсатында жасағаны, сақтағаны, не сатқаны үшін мүлкін тәркілеп, не мүлкін тәркілемей, сотталушыны 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру, ал 2-тармағында сотталушыны 5 жылдан 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру және мүлкін тәркілеу, 3-тармағында 8 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығынан айыру және мүлкін тәркілеу жазасы көзделген [4].

Іс-тәжірибеде, әсіресе, ақша-несие жүйесіндегі қызметтерге бұрын осы саладағы қылмыстары үшін қылмыстылық жауапқа тартылған тұлғаларды жұмысқа алатын жағдайлар кездеседі. Несие-қаржы институттарының звеноларын орталық банк банктік секторлар, сақтандыру секторлары, банктік емес несие қаржы институттары құрайды. Ақша-несие звеносындағы қызметшілерге зор жауаптылық жүктелінеді. Бағалы қағазды шығару, не тарату, ақшаға байланысты операцияларды жасау қызметтерін толық игерген, бұрын ҚР ҚК 206-207-баптарындағы қылмыстары үшін қылмыстық жауапқа тартылған тұлғаның бұл қылмысқа қайта бармайтынына кім кепіл. ҚР ҚК 206-бабымен сотталғандар, не соттылығы бар тұлғаларды ақша-несие саласындағы звеноларға қызметке тарту бұл саладағы жауапты қызметтерді сенімсіз қолға тапсырумен бара бар. Статистикалық деректерге сүйенетін болсақ, жалған ақша

мен бағалы қағаздарды жасағаны, сақтағаны, не сатқаны үшін жауапқа тартылғандардың 12,34%-і жеке коммерциялық ұйымдарда қызмет етушілер болып табылады. Сондықтан ақша-несие жүйесіндегі қызметші сотталушыға үш жылға дейінгі мерзімге белгілі қызметпен айналысу мен лауазымды қызметті атқару құқығынан айыру түріндегі қосымша жаза қолданған дұрыс деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Ақша, несие, банктер теориясы: Оқулық. — Алматы: Жеті жарғы, 2011.
- 2 Ағыбаева Л.А. Жалған құжатқа байланысты қылмыстық жауаптылық мәселелері. Алматы: Жеті жарғы, 2001.
- 3 Бижанова А.Р. Жалған ақша мен бағалы қағаздарды жасау, сақтау, не сатудың алдын алу мәселелері. Заң ғыл.канд.дисс.автореф. Алматы, 2004.
- 4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. -А: ЮРИСТ, 2017.

Резюме

В данной статье рассматривается сравнительно-правовой анализ и использование опыта зарубежных государств в борьбе с производством и распространением фальшивых денег и ценных бумаг.

Summary

In the given article the comparative legal analysis and use of experience of foreign states in struggle against manufacture and distribution of counterfeit money and securities is considered.

УДК:328.161:347.961

Такишева Г.О.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Омурчиева Э.М.

ПРЕОДАЛЕЕМ ЛИ КРИЗИС В РАЗВИТИИ НОТАРИАТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматривается вопрос о проблемах и перспективах развития института нотариата в Республике Казахстан, определение и закрепление места и роли нотариата в прогрессивно развивающихся экономических и политических отношениях Казахстана, возможность адаптации нотариата к требованиям современного гражданского товарооборота

Раскрытие потенциала нотариата, как правозащитного института, которые могли бы способствовать экономической стабильности и безопасности нашего общества, а также повысили бы привлекательность рынка Казахстана для иностранных инвестиций.

Ключевые слова: нотариат, нотариальная деятельность, проблемы нотариата, перспективы развития нотариата.

С момента возникновения института частного нотариата в Республике Казахстан прошло порядка двадцати лет. Казалось бы, что это вполне достаточный период времени для фундаментального становления и формирования данного правового института и определения (закрепления) его места и роли в прогрессивно развивающихся экономических и политических отношениях Казахстана. Казалось бы, что при таком бурном развитии Республики роль нотариата очевидна. Однако, нотариат Республики Казахстан, в настоящее время, переживает нелегкий период в своем развитии.

В своей научно-исследовательской работе в данной области, мне бы хотелось найти именно те причины и обстоятельства, которые тормозят поступательное развитие данного института и не позволяют в полном объеме раскрыть его потенциал и реальные возможности, которые могли бы стать одним из рычагов управления, способствующих экономической стабильности и безопасности нашего общества, а также повысили бы привлекательность рынка Казахстана для иностранных инвестиций.

Ряд реформ проведенных в нотариате: роспуск численности нотариусов, выведение нотариусов в конкурентную среду, сокращение ряда нотариальных действий, недостаточное законодательное регулирование многих видов нотариальных действий (пробелы в законодательстве) привели нотариат ни к усилению его роли в обществе, как требует того природа самого нотариата, а к падению авторитета нотариусов и института нотариата в целом, как ненужного бюрократического звена в системе государственного управления. Поэтому, совершенно правомерно возникает вопрос каковы на сегодня перспективы развития нотариата в Республике Казахстан? Есть ли вообще будущее у нотариата? В поисках ответа на указанные вопросы, думаю, нужно обратиться в первую очередь, к истории развития и становления института нотариата. История развития института нотариата насчитывает не одно тысячелетие. Возникновение и развитие нотариата можно рассматривать в параллели развития самого общества. Развитие общественных отношений и самого общества в целом, развитие гражданского оборота, развитие торговли, возникновение частной собственности требовало защиты прав и интересов собственников. Указанные обстоятельства вызвали острую необходимость в выработке мер и механизмов защиты прав и законных интересов собственников, требовалось некоторое формальное (юридическое) закрепление приобретаемых имущественных прав. Именно, данные факторы способствовали зарождению нотариата, то есть появлению людей, которые обладали определенными «профессиональными» навыками и умениями, стали фиксировать в письменной форме те или иные факты и обстоятельства, облакали их в определенную форму. Они и стали предшественниками нотариусов. Первоисточники о существовании института нотариата и профессии нотариуса были найдены в древних цивилизациях Вавилона, Египта и Иудеи, также возникновение института нотариата чаще всего связывают с правом Древнего Рима. [1, с. 2] Таким образом, зародившись в древних цивилизациях, институт нотариата, претерпев различные преобразования и эволюционные изменения, происходившие в обществе и в государстве в целом дошел и до наших дней и занял свое место в правовой системе, как институт гражданского права, призванный защищать частную собственность, обеспечивающий бесспорность имущественных прав, охрану прав всех участников гражданского оборота.

Исторически нотариат являлся и является составной частью правовой системы любой страны, так как осуществляемые нотариусом функции объективно необходимы и востребованы обществом.

На мой взгляд, именно «востребованность обществом» определяет значимость и необходимость института нотариата и профессии нотариуса в целом, именно этим фактором продиктована необходимость дальнейшего повсеместного исследования данного института в системе права.

Однако, в настоящее время, в век информатизации и развития цифровых технологий, институт нотариата переживает определенный кризис своего развития. Данный фактор не может не вызывать беспокойства.

К тому же, различные исследовательские центры и эксперты твердят о вымирании профессии нотариуса. К примеру, бизнес-школой «Сколково» и Автономной некоммерческой организацией «Агентство стратегических инициатив по продвижению новых проектов» в 2015 году был выпущен собственный «Атлас новых профессий» — подробный справочник по профессиям, которые к 2030 году должны окончательно устареть, и тем, которые к этому моменту, напротив, станут наиболее популярными. В числе 57 «умирающих» профессий оказалась и профессия нотариуса. Одной из основных причин вымирания профессии они называют развитие технологий и автоматизации. «Процесс вымирания начинается с экспериментов по автоматизации того или иного вида деятельности. Если они успешны, то замена человека на машину при производстве товара или оказании услуги становится массовой. Профессия устареет из-за возможности оформлять документы через интернет и совершать банковские операции с использованием электронной подписи. К тому же банки, страховые компании, контрольные органы и другие организации будут подключены к базам данных для проверки подлинности личности, отсутствия судимостей или платежеспособности» [2, с. 260-263].

Полагаю мнение экспертов бизнес-школы «Сколково» и Агентства стратегических инициатив по продвижению новых проектов, о том, что «Профессия нотариуса устареет из-за возможности оформлять документы через интернет и совершать банковские операции с использованием электронной подписи, возможностью подключения к базам данных для проверки подлинности личности, отсутствия судимостей или платежеспособности делает функции нотариуса устаревшими. Вскоре эта профессия может сохраняться только благодаря устаревшим нормам законодательства» [2, с. 266-267], ошибочно и преждевременно, так как интернет и цифровые технологии, конечно же, не смогут заменить интеллектуальный труд и профессионализм специалистов данной категории. Ведь суть нотариальной деятельности не сводится лишь к «проставлению подписи» и «установлению личности обратившегося за совершением нотариального действия». Под нотариальной деятельностью понимаются специальные действия, совершаемые уполномоченными государством лицами, направленные на защиту прав и законных интересов граждан и юридических лиц, путем удостоверения их в строгом соответствии с действующим законодательством. При совершении любого нотариального действия нотариус обязан разъяснять обратившимся лицам их права и обязанности, разъяснить суть совершаемого нотариального действия, чтобы юридическая неосведомленность не могла быть использована им во вред.

Статья 3 Закона Республики Казахстан «О нотариате» дает следующее определение нотариальной деятельности: «Нотариальная деятельность - это совершение нотариусом нотариальных действий, предусмотренных Законом РК «О нотариате» и иными законодательными актами Республики Казахстан. В случаях и пределах, установленных настоящим Законом, отдельные нотариальные действия могут совершать специально уполномоченные должностные лица. Нотариальная деятельность в Республике Казахстан основывается на принципах законности, независимости, тайны нотариальных действий. Нотариальная деятельность не является предпринимательской

деятельностью. В осуществлении нотариальной деятельности нотариусы и другие уполномоченные на совершение нотариальных действий лица независимы и подчиняются только закону. При этом они руководствуются настоящим Законом и другими нормативными правовыми актами, а также международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, регуливающими такую деятельность». Таким образом, можно сделать вывод о том, что развитие информационных технологий и автоматизация различных процессов должна лишь способствовать улучшению качества совершаемых нотариальных действий и защиты прав и имущественных интересов граждан и юридических лиц. Если брать в сравнение различные исторические периоды, то можно сделать вывод, о том, что особенно плачевным было состояние нотариата в период советской власти, это было связано с тем, что в период советской власти отсутствовал институт частной собственности и роль нотариата в экономической жизни общества была сведена к минимуму: нотариусы занимались удостоверением сделок, вели наследственные дела. В советский период происходила так называемая инволюция (что является полной противоположностью эволюции), о чем свидетельствует сокращение и сужение функций нотариата. Но если рассматривать законодательство советского периода о нотариате, то можно судить о том, что даже в период полного отсутствия института частной собственности, нотариат был востребован самим обществом, поэтому он и не был «ликвидирован» и упразднен до конца. Однако несовершенство действующего гражданского законодательства и законодательства о нотариате создает ошибочное мнение о том, что возможна замена нотариусов иными специалистами, путем автоматизации процессов совершения нотариальных действий. Действительно, развитие цифровых технологий, затронуло практически все сферы жизнедеятельности человека и общества в целом. И конечно нотариат не остался в стороне. Рассмотрим объективную возможность вытеснения компьютерами института нотариата, который ни одно тысячелетие стоял на страже законности и правопорядка. Возможно ли вытеснение человеческого ресурса в этой сфере? Какое влияние оказали информационные технологии на развитие нотариата в Казахстане? На основании Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» была разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2017 - 2020 годы. Основной целью данной программы является – повышение качества жизни населения и конкурентоспособности экономики Казахстана посредством прогрессивного развития цифровой экосистемы. Программа стала фундаментом для цифровой трансформации экономики страны и способствовала развитию следующих факторов: перехода к информационному обществу, совершенствованию государственного управления, созданию институтов «открытого и мобильного правительства», росту доступности информационной инфраструктуры не только для корпоративных структур, но и для граждан страны. [4].

В развитии и становлении нашего государства – это необходимый и своевременный этап. Этого требует развитие всего мирового сообщества, это неизбежные процессы, происходящие в развитии человечества, так называемая социальная эволюция. Ученые-правоведы, занимающиеся проблемами нотариата должны обратить внимание на тот факт, что нотариат проживал различные реформы, происходившие в обществе, каждый раз адаптировался под новые условия развития государства. Конечно, внедрение цифровых технологий, формирование электронных баз данных, автоматизация различных процедур, на сегодняшний день, значительно облегчило и упростило порядок оформления нотариальных действий. В значительной степени сократились сроки оформления отдельных документов нотариусами. Подключение нотариусов к

определенным базам данных физических лиц, к электронным базам недвижимости, к базе данных автотранспортных средств имели положительный результат в сокращении сроков обслуживания населения, на переход к более качественному осуществлению отдельных нотариальных действий, объединили нотариусов республики в одну единую сеть. 15 июля 2010 года Законом Республики Казахстан № 337-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития "электронного правительства" в Законе Республики Казахстан от 14 июля 1997 года "О нотариате" появилось понятие об Единой нотариальной информационной системе. [5]. В соответствии со статьей 4-1 Закона РК «О нотариате» - единая нотариальная информационная система - это аппаратно-программный комплекс, предназначенный для автоматизации нотариальной деятельности и взаимодействия органов юстиции и нотариальных палат. [6]. В 2012 году практически все нотариусы республики были подключены к Единой нотариальной информационной системе (ЕНИС) и получили доступ к информационным базам данных, а именно к базам данных физических лиц, к базе данных юридических лиц, в последствии к базе данных по недвижимости, и к базе данных управления дорожной полицией по автотранспортным средствам.

Среди стран постсоветского пространства, Казахстан один из первых внедрил электронные системы во многие секторы экономики, было внедрено и на сегодняшний день успешно функционирует электронное правительство – e-gov.kz Все вышеперечисленное ставит перед отечественным нотариатом новые задачи, решение которых требуется на законодательном уровне. Перед нотариатом стоят новые вызовы времени, изменившиеся запросы общества и государства – это естественный процесс. К примеру, развитие интернет ресурсов, развитие социальных сетей привело к развитию массовой торговли через интернет –магазины. К сожалению, данная сфера отношений на сегодняшний день остается законодательно не урегулированной. Тогда как торговля через интернет ресурсы стремительно растет и развивается. Законодательные «дыры» образовавшиеся в интернет пространствах порождают и недобросовестное поведение участников гражданского оборота, факты злоупотребления доверием клиентов и факты мошеннических действий. В последнее время, различные сайты пестрят сообщениями и объявлениями о продаже «аккаунтов», «инстаграм аккаунтов для бизнеса», «продается аккаунт в инстаграм с подписчиками», «продажа интернет сайтов» и прочие объявления с пометкой для бизнеса. В нотариальной практике не редки случаи, когда граждане и/или юридические лица обращаются за удостоверением сделок, связанных с отчуждением своих аккаунтов в социальных сетях. Стремительное развитие торговли через интернет ресурсы вызывает особый интерес среди бизнесменов и предпринимателей различного уровня, и это не удивительно, так как это новая сфера общественных отношений, позволяющая увеличить объем продаж путем наименьших затрат. Однако в таких случаях, нотариус вынужден отказывать в совершении таких нотариальных действий, так как данная сфера остается законодательно не урегулированной. Закон РК «О нотариате» содержит исчерпывающий перечень нотариальных действий, и не позволяет его расширительного толкования, что не позволяет выйти за рамки действующего законодательства.

Вышеперечисленное свидетельствует о том, что в обществе назрела необходимость законодательного урегулирования указанных гражданско-правовых отношений. Если обратиться к Гражданскому кодексу РК, то конечно есть понятие «свободы договора» статья 380 ГКРК, в которой говорится, что «граждане и юридические лица свободны в заключении договора. Понуждение к заключению договора не допускается, за исключением случаев, когда обязанность заключать

договор предусмотрена настоящим Кодексом, законодательными актами или добровольно принятым обязательством. Стороны могут заключить договор, как предусмотренный, так и не предусмотренный законодательством». [7]. Но, к сожалению, в рассматриваемом случае очень сложно идентифицировать предмет продажи, так как отсутствует законодательное закрепление таких понятий, как «интернет аккаунт», «интернет сайт», «логин» и прочих, актуальных определений, которые на сегодняшний день уже прочно вошли в гражданский товарооборот. Граждане и юридические лица, как правило, в таких ситуациях обращаются к нотариусам для защиты своих прав и интересов, для юридического закрепления своих прав собственности в виртуальном пространстве. Но в данной ситуации отечественный нотариат безнадежно отстал от современных реалий! Если обратиться к истории слова account, то английский вариант слова «account» (дословно переведенный как «аккаунт») был впервые использован в русскоязычном сегменте для обозначения банковских счетов. Но не так давно, с появлением интернета, этот термин переключался в область информационных технологий. Теперь же аккаунт – это совокупность данных, которая описывает пользователя. В отличие от логина, который лишь идентифицирует его, аккаунт содержит больше информации. В каждом конкретном случае это может быть разный набор данных. Приведем несколько простых и известных всем примеров.

Аккаунт — это учетная запись пользователя, которая содержит все сведения о человеке. Для однозначной идентификации посетителя используется логин и пароль. Кроме них аккаунт может хранить дату рождения, пол и интересы пользователя. Вся эта совокупность данных и есть аккаунт. При регистрации на любом ресурсе, будь то социальная сеть **ВКонтакте** или сервис мгновенных сообщений **ICQ** или **Skype**, вы создаете аккаунт. Также он иногда называется профилем. Для регистрации необходим электронный адрес почтового ящика. Информация о почтовом ящике, требуется администрации ресурса для предотвращения множественных регистраций. Происходит это следующим образом: вам отправляется специально сгенерированное письмо со ссылкой, пройдя по которой вы завершаете регистрацию. То есть для того, чтобы завести много аккаунтов, требуется и много почтовых адресов. Так же, привязка к почте позволяет однозначно идентифицировать посетителя.[8]. Из выше предложенного толкования вытекает сразу несколько сфер, подлежащих законодательному урегулированию – это и защита персональной информации, необходимость официальной регистрации администраторов сайтов, провайдеров и прочих собственников интернет пространства, для их идентификации и возможности привлечения к ответственности в случае нарушения прав собственников аккаунтов, и конечных потребителей товаров, распространяемых через интернет. Также все чаще при удостоверении гражданско-правовых договоров и сделок, стороны заинтересованы во включении в качестве одного из основных условий договора размещения тех или иных сведений о компании на официальном сайте другой стороны. К примеру, нотариусом была удостоверена сделка между двумя юридическими лицами, в которой компания «А» отчуждает часть своей доли в уставном капитале компании «Б», и как одно из условий отчуждения требует от компании «Б» размещения на официальном сайте компании «Б» информации о компании «А» в качестве официального партнера на протяжении определенного периода времени. Компания «Б» после успешного переоформления своих прав на приобретенную часть доли, в нарушение своих обязательств не выполняет указанного в сделке условия. Компания «А» для закрепления факта нарушения обязательств со стороны компании «Б» обращается к нотариусу для удостоверения факта отсутствия на сайте компании «Б» указанной информации и просит удостоверить достоверность

скриншотов страниц сайта компании «Б» в качестве обеспечения доказательств для дальнейшего оспаривания, совершенной сделки в судебных органах. И в этой, казалось бы, довольно распространенной ситуации, нотариус ограничен в возможностях и вынужден отказать в совершении нотариального действия, так действующее законодательство о нотариате не предусматривает удостоверение нотариусом скриншотов интернет страниц. В действительности, конечно глава 17 Закона РК «О нотариате» закрепляет процедуру обеспечения доказательств, нотариусом, необходимых в случае возникновения дела в суде или другом компетентном органе. Пункт 1-2 статьи 98 Закона РК «О нотариате» гласит: «По просьбе заинтересованных лиц нотариус обеспечивает доказательства, необходимые в случае возникновения дела в суде или другом компетентном органе, если имеются основания полагать, что представление доказательств впоследствии станет невозможным или затруднительным. Нотариус не обеспечивает доказательств по делу, которое в момент обращения заинтересованных лиц к нотариусу находится в производстве суда или другого компетентного органа». Статья 99 Закона РК «О нотариате» описывает процедуру и порядок обеспечения доказательств, однако анализ данных статей показывает насколько ограничены действия и возможности нотариуса в указанном нотариальном действии.

Ученые-правоведы, юристы-практики, занимающиеся проблемами нотариата, само нотариальное сообщество должны в настоящее время акцентировать свое внимание на изменениях, происходящих в обществе и вести активную работу над выводом института нотариата на новый уровень развития учитывая стремительно развивающиеся экономические отношения. Необходимо рассмотреть возможность дальнейшего расширения полномочий нотариусов в сфере защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц на интернет ресурсах и в виртуальном пространстве. Это область общественных отношений стремительно растет и развивается, поэтому на сегодняшний день является актуальным и своевременным проведение правового анализа и мониторинга, действующего законодательства о нотариате, нотариальному сообществу необходимо проявить законодательную инициативу с целью устранения существующих пробелов и выдвижения конкретных предложений по внесению указанных изменений.

Список литературы:

- 1 Ляпидевский, Н. История нотариата. - М.: 1975. - С. 2.
- 2 Бизнес-школа «Сколково» и Автономная некоммерческая организация «Агентство стратегических инициатив по продвижению новых проектов» «Атлас новых профессий» 2015. С 260-263.
- 3 Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года»
- 4 Закон Республики Казахстан № 337-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития "электронного правительства" от 15 июля 2010 года
- 5 Закон Республики Казахстан «О нотариате» от 14 июля 1997 года
- 6 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ.
- 7 Из сайта <http://myblaze.ru/> Портал о высоких технологиях и Интернете. Все о создании и продвижении сайтов. Авторские уроки по HTML и PHP. Самые подробные определения различных терминов, руководства по выбору техники и многое другое.

Түйіндеме

Мақалада, Қазақстан Республикасындағы нотариат институтының келелі мәселелері және болашақтағы даму барысы туралы сұрақтар, экономикалық және саяси жағынан үдемелі дамып келе жатқан Қазақстандағы нотариаттың маңызын анықтау және орнын бекіту, заманауи азаматтың тауар айналымының талаптарына нотариаттың бейімделу мүмкіндігі қарастырылады.

Нотариаттың құқық қорғау институты ретінде әлеуетін ашу, ол өз кезегінде біздің қоғамымыздың экономикалық тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне мүмкіндік туғызар еді, сонымен қатар, шетелдік инвестицияның Қазақстан нарығына қызығушылығын арттырар еді.

Summary

The article discusses the issue on problems and prospects of the development of the institution of the notarial system in the Republic of Kazakhstan, definition and fixation of the place and role of the notarial system in progressively developing economic and political relationships of Kazakhstan, possibility to adapt the notarial system to the requirements of modern civil commodity turnover.

Disclosure of the potential of the notarial system, as a human rights institution, which could promote economic stability and security of our society, as well as enhance the market attractiveness of Kazakhstan for foreign investments.

УДК: 297:340.15 (574)

Турлыханова Д.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының
магистранты
ғылыми жетекші
з.ғ.к., доцент Терликбаев Қ.Т.

ҚАЗАҚ ҚҰҚЫҒЫНА ИСЛАМНЫҢ ӘСЕР ЕТУ ДЕҢГЕЙІ

Бұл мақалада Шариғаттың Қазақстан жеріндегі құқықтың қайнар көзі ретіндегі рөлі туралы тарих және құқық жайлы әдебиеттер мен мәліметтерге талдау жасалынады. Шариғат нормаларының тәжірибе жүзінде қолданысқа ену ісіне әсер еткен мән-жайлар қарастырылады.

Кілт сөздер: ислам; шариғат; әдет-ғұрып; ереже; қылмыс; жаза.

Шариғаттың Қазақстан жеріндегі құқықтың қайнар көзі ретіндегі рөлі туралы сұрақ тарих және құқық жайлы әдебиеттерде сан рет көтерілген.

Қазақстанның Ресей империясы құрамына кірместен бұрын ұзақ уақыт қазақтар ислам дінінде болғанын негізге алып, біршама ғалымдар XVIII-XIX ғғ. қазақтарда құқықтың ең негізгі көзі ретінде шариғат болғанын айтады. Олар ислам дінін қабылдаған Шығыс халықтарында шариғаттан басқа да құқықтың жүйелері болу мүмкіндігін жоққа шығарады. Мысалы, мұсылмандық құқықтың зерттеушілерінің бірі Н.Торнау 1892 жылы былай деп жазады: «Ислам ілімін ұстанушылар үшін заңды күшке ие тек бір ғана құқық бар. Ол – шариғат. Өзге әдет-ғұрыптық құқықтың қолданылуы мұсылман ғалымдарының көзқарасы бойынша мүмкін емес [1, 7 б.]. Осы пікірді

мақұлдайтын И.П.Остроумов өзінің мұсылмандық құқық бойынша жазылған еңбегінде былай дейді: «Түркістандық, Бұхарлық, Түрік және т.б. мұсылмандар деген орыстар, француздар, ағылшындар және т.б. сияқты түрлі кодекстармен емес өздерінің сенімдері мен өмірлерінде тек бір ғана заңды ұстанады» [2].

XX ғ.басында Шығыстың түрлі халықтарының қайнар көздері туралы жоғарыда айтылған пікірлері өзінің кең етек жаюына мүмкіндік алды. Бұл тұжырымдарды панисламистер мен пантюркисттер өздерінің Шығыс халықтарының «бір дін», «бір мәдениет», «бір құқықтық санада» дегендей идеяларын таратуда қолданды. Панисламистер мұсылман халықтарында шарифаттан басқа құқық нормалары жүйесінің болуын мүлдем жоққа шығарады. Панисламист Датиев А. 1911 ж.былай деп жазады: «Құқықтық кодекс ретінде, шарифатқа бірнеше ғасырлар бойы Кавказ тауларының ұлы да, кең даланың қырғыздары да және Арабияның ыстық құмдарының баласы да теңдей бас иген».

Мұндай пікірлердің жақтаушылары қазақтардың құқық негізі ретінде шарифатты ғана алға тарту арқылы қазақ қоғамындағы құқықтық көзқарастардың тәуелсіз дамуы мен қалыптасуын, қазақтың өзіндік әдет-ғұрыптық құқығының теріске шығарды деуге болады.

Бір жағынан, ресейлік патшалық әкімшіліктің шенеуніктерінің қазақ жеріне бағытталған колонизаторлық мақсатта қазақтың өзіндік әдет-ғұрыптық құқық нормаларын сақтауға тырысты. Олар қазақтардың қарапайым құқығы ежелден келе жатқан «Әдет» түсінігіне ғана негізделген деп санады, және шарифаттың әсерінен сол құқықта болған өзгерістерді мойындамағандай болды.

Шарифат Қазақстанда қолданыста болған құқықтың қайнар көзінің бірі болды. Алайда, Қазақстанда шарифат қазақ халқының әдет-ғұрып құқығы секілді кең етек жайып, күнделікті өмірде тәжірибеде қолданыста болмады. Қазақ жеріндегі шарифаттың рөлі мен әсері жайлы уақыт, орын және сол уақыт пен орындағы жағдайды ескере отырып қана қарастыруға болады.

XVIII ғ. басына дейін шарифат Қазақстанда басым түрде маңызды бола қойған жоқ болатын. Ислам дінін қазақ жерінде одан да ерте кезеңдерде қабылданғанымен, феодалдық негіздердің ерекшеліктері бұл діннің жылдам дамуы мен орнығуына мүмкіндік бере қоймады. Көшпелі және жартылай көшпелі жағдайдағы халықты қазақ қоғамының үстем тап өкілдері мен ақсүйектері үшін шарифаттың жазылған нақты заңдарымен өздерін әсерін азайтпау мақсатында қалыптасқан әдет-ғұрыптық құқық нормаларына сүйенуді жөн көрді. Бұған қоса халықтың басым көпшілігінің сауатсыздығы да бар, ал шарифат заңдары араб тілінде баяндалған. Ислам дінін формальды түрде ұстану міндетті түрде халықтың әлеуметтік-құқықтық саласында шарифаттың нормаларының қолданысқа бірден кіретінін білдірмейді.

Академик Бартольд қазақ даласындағы ислам дінінің күшеюін XVIII ғ. екінші жартысынан басталғанын айтады: «Оған дейін көшпенділер тек аты жағынан ғана мұсылман болған». Бұл жағдай негізінен қазақ халқының көршілес Орта Азиялық хандықтар және Татарстанмен жасасқан сауда-саттық қатынастармен байланысты.

Шарифат ережелері мен нормаларының таралуы ісінде патша үкіметінің саясаты да маңызды рөл ойнаған. Патшалық Ресей қазақтардың көршілес мұсылман елдерінің әсеріне ұшырауы мен билігіне мойынұсынуынан қауіптенгендіктен, Қазақстандағы мұсылман дінінің таралуын құптамады. Себебі, көрші мұсылман елдерінің артында ағылшын және түрік жаулаушылары тұрған. Колониялар мен әсер ету сферасы үшін таласта олар патшалық Ресейдің қауіпті бәсекелестері болатын. Солай дей тұра, бір жағынан исламды феодалдық тап идеологиясы ретінде және колонизаторлық мақсаттарда қолдануға тырысты.

Қазақстандағы исламның таралуына патшалық үкіметтің қатынасы келесі бір 1868 ж. «Временное положение об управлении в степных областях» атты жобаға жасалған үкіметтік комиссияның түсініктеме жазбасында байқалады. Ол жазбада: «Біздің қазақ даласында билік жүргізуіміздің басында-ақ қырғыз халқы мен Орта Азияның барлығында да саяси мүдделерімізді нығайту қажеттілігі олардың діндерінің дербестігін мойындауды қажет етті. Дәл осы себеппен қоса өз тарапымызға даланың хандар, сұлтандар және басқа да беделді адамдарын тарту мақсаты алғаш кезден-ақ біздің үкімет исламуизмге тек толық толеранттылық қана көрсеткенімен қатар, белгілі бір дәрежеде қолдаушылық та жасады».

Жоғарыда айтылған себептерге сай патша үкіметі ислам дінін тарату мақсатында бірқатар ірі шаралар қабылдады. Екатерина II үкіметі Қазақстан жерінде мешіттер салу, қазақ даласына молдаларды жөнелту, қазақ халқын ең қажетті деген мөлшердегі Құран Кәрім даналары жіберу сияқты шараларды ұйымдастырып, оны өздері үшін белгілі дәрежеде пайдалы санады. Мәселен, 1782 ж. Уәли сұлтанның хан ретінде тағайындау кезінде Орынборлық генерал-губернаторға келесідей бұйрық беріледі: «Орта Ордасының (Орта жүз» мағынасында. Авт.) көшпелі жолдары шекараларындағы ыңғайлы деген орындарда Құдайға құлшылық жасау рәсімдеріне арналған мешіттер салындар» [3].

Генерал-губернатор Игельстромның атына 1785 ж. шыққан «Түрлі руларды қырғыз молдаларымен қамтамасыз ету туралы» Жарлықта: «Ру-тайпаларды қырғыз молдаларымен қамтамасыз ету біздің істерімізге елеулі пайда әкелуі мүмкін, сондықтан сіздер сондайларын анықтап, Қазан татарларынан сенімді адамдарды сұраттырып, қырғыздардың бізге адалдығында ұстауға арналған қажетті нұсқауларды беріңіздер» делінеді [3].

Сондай-ақ: «Сол молдаларға : «Ақша беріп және үлкен көлемді марапаттауға үміттендіріңдер» [3]. 1886 ж. 12 қараша айындағы Жарлықта «Қырғыз даласында мешіттер жанында мектептер ашу туралы» айтылады. Ал 1887 ж. 21 сәуіріндегі Жарлықта «Кіші Орданың сұлтаны, атқамінерлері мен депутаттарының өтініші бойынша: Оларды Қазан губерниясынан шақыртып алынған молдалардың керек болған санымен қамтамасыз етуге тырысу қажеттілігі» жайында айтылады [3].

Қазан қаласынан басқа Қазақстанға келетін мұсылман діни қоғамының өкілдері келетін діни орталықтың бірі Бұхара болатын. XVIII ғ. соңына қарай қазақтың бірқатар феодалдық ақсүйектері өздерінің билігін нығайту мақсатында ислам қағидаттарын меңгеру үрдісіне белсенді түрде қатыса бастады. XIX ғ-дың I-жартысында сұлтандар мен молдалардың қарапайым қазақтарды мешіттерге қамшылап кіргізу жайттары кездесе бастаған және олар мұндай әрекеттерді қалыпты және аса пайдалы деп санаған. Бұл мәселеге қатысты Харузин А. былай деп жазады: «Құдай үйіне қамшымен айдап кіргізуді қажет ететін халықты діни халық ретінде санауға келмейді және сол күштеп мешітке айдалған мұсылманды жақсы мұсылман дей алмаймыз, ол тек атымен ғана мұсылман» [4, 94 б.].

Осылайша, XVIII ғ. II-жартысынан бастап, қазақ даласына ислам негізінен феодалдық ақсүйектер арқылы царизм режимімен күштеп таратылып отырды. 1864 жылы Шоқан Уәлиханов былай деп жазады: «Мұсылмандық заңдар қырғыздармен қабылданбаған және үкіметтік бастама жолымен қазақ даласына енгізілді» [5, 177 б.].

Шариғат нормаларының тәжірибе жүзінде қолданысқа ену ісі хандар мен сұлтандардың жекелеген көзқарастарына тәуелді және тікелей байланысты болды. Қазақстанда патриархалды-феодалдық қатынастардың күйрей бастауының алғашқы кезеңдері басталған, яғни XIX ғ.басында хандық билік әлсіреп, патша үкіметі қазақтардың ішкі істеріне белсенді араласа бастады. Қазақ феодалдық ақсүйектерінің

кейбір бөлігі шариғат ережелері мен ислам діні арқылы ескі тәртіп пен хандық билікті сақтап тұруға тырысты.

Қазақ билерінің көпшілігі сауаты ашылмаған болғандықтан, олар өздерін Құран ережелерімен шектегісі келмей, қалыпты құқықтары бойынша істерді шешкісі келді. Мұндай жағдайға қатысты XVI ғ. I-жартысында өмір сүрген поляк заңгері Цезариннің келесі сөздері келеді: «Біздің адамдар римдік құқықты ұнатпайды, себебі оны оқып-үйреніп, ішінде орманда жүргендей адасасын, ал бізде әркім өзінше ата-бабасынан үйренгендей соттайды» .

XIX ғ. екінші жартысында қазақтың әдет-ғұрып құқығындағы дінге қарсы қылмыстарға жататын әрекеттер шеңбері шариғаттың әсерінен кеңейе бастайды.

Шариғат кейбір жекеше алынған қылмыстарға тағайындалатын жазаларды да белгілі бір дәрежеде өзгерткен.

XX ғ. басында Сырдария облысының кейбір аудандарында әйел адамдардың беті ашық күйде жүргені үшін түрмеге қамау жағдайлары болған. Ол қамау кей жағдайларда бірнеше айларға дейін созылған [6, 122 б.].

Демек, шариғат қазақтық дәстүрлі құқығына толықтай емес, тек жанама түрде белгілі бір дәрежеде әсер еткенін байқауға болады. Қазақ қоғамының үстем тап өкілдері шариғат нормаларын өз мақсаттарында пайдаланған. Шариғат нормалары қазақ қоғамында «таза» түрінде қолданылмаған. Оның кейбір нормалары XIX ғ-да қазақтың әдет-ғұрып құқығы нормаларымен араласып отырған. Қазақ қоғамында шариғат нормаларының қолданыста ең жиі кездескен істері ол дінге қарсы жасалған қылмыстар мен неке және отбасылық қарым-қатынастар саласында болатын.

Екінші бөлімге қысқаша қорытынды жасап өтсек.

1. Шариғат феодалдық құрылымның бір бөлігі бола тұра, өзінің экономикалық базисін нығайту мақсатында белсенді қызмет етті.

2. Діни «қабыршықпен» оралған шариғаттың қылмыстық-құқықтық нормалары арқылы феодалдар классының экономикалық және де саяси мүдделері қорғалды.

3. Ислам ережелеріне негізделген шариғат феодалдық әдет-ғұрып құқығынан да реакциялық жағынан асып түсті. Діни фанатизм, басқа дін өкілдеріне қарсы жеккөрушілік және т.с.с. құбылыстар агрессиялы әрі жаулап алу саясатын түсіндіреді.

4. Жасалған қылмыстар үшін шариғаттың тағайындайтын жазалары түрлі қинау немесе масқаралу шараларымен сипатталады. Сондай-ақ, шариғат қазақтың әдет-ғұрыптық құқығы секілді қанды кек, құн төлеу жүйесі және т.б. патриархалды-тайпалық қатынастардың ескіліктеріне жол береді.

5. Шариғат Қазақстанда қолданыста болған құқықтың қайнар көздерінің бірі болған. Негізінен, дінге қарсы деп танылған қылмыстар мен отбасылық-некелік қатынастардағы қылмыстарды қарастыру кезінде қолданылған.

6. Қазы-молдалар соты өзге Орта Азиялық хандықтармен салыстырғанда мүлдем мардымсыз таралған. Олар негізінен тек Қазақстанның Оңтүстік аудандарында қызмет еткен.

7. Шариғат белгілі бір дәрежеде қазақтың дәстүрлі құқығына әсер етті. XIX ғ. кезінде шариғаттың жекелеген нормалары қазақтың әдет-ғұрып нормаларымен өзара сабақтастық табады.

8. Қазақстандағы шариғаттық реакциялық рөлі келесіден тұрды:

а) шариғат патриархалды-феодалдық қатынастардың нығаюына қызмет етті;

ә) ол Орта Азиялық хандықтардың Қазақстанға қатысты агрессиялы саясатының құралы болды;

б) шариғат Орта Азия хандары мен қазақ сұлтандарымен Ресейге қарсы феодалдық соғыстар жүргізуге қолданылды. Ресейге қарсы әрекеттер газават, яғни «қасиетті соғыс», ислам діні үшін, көпірлерге қарсы соғыс ұрандарымен жасалды. Сол

хандар мен сұлтандар арқылы сондай-ақ тікелей агенттер арқылы ағылшын және түрік колонизаторлары шарифатты өз мақсаттарында қолданды;

в) жергілікті бай-феодалдар мен патша үкіметі қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалыстарымен күресте шарифатты қолдануға тырысты.

г) шарифат Кеңес үкіметіне қарсы күресте ішкі және сыртқа күштердің құралының бірі болды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Н.Торнау. Особенности мусульманского права. СПб, 1982.
- 2 Остроумов И.П. Мұсылмандық құқықтану. «Туркестанские ведомости» газеті, №29, 1909 ж.
- 3 1-е Полное собрание законов Российской империи. № 15352
- 4 А.Харузин. Киргизы Букеевской орды. СПб, 1889
- 5 Ч.Валиханов, Сочинения,- Алма-ата: Казахская Советская энциклопедия, 1985.
- 6 «Дала уәлаятының газеті», 1888, № 51

Резюме

В данной статье рассматривается степень влияния ислама на право Казахов а также определение влияния ислама на общественно-политическую жизнь Казахов.

Summary

In this article the degree of influence of islam is examined in a right for Kazakhs. The aim of this article is determination of influence of islam on social and political life of Kazakhs

УДК: 347.2:342.4 (574)

**Хойлибаев Е.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент
Тагаев А.Ө.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК – ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасы азаматының әкімшілік – құқықтық мәртебесінің негіздері мен ерекшелігін қарастырған.

Кілт сөздер: Әкімшілік құқықтық мәртебе, конституциялық құқықтар, әкімшілік құқықтық субъектісі, мемлекеттік билік, Әкімшілік құқықтың жеке субъектілері

ҚР – сы азаматының әкімшілік – құқықтық мәртебесі дегеніміз азаматтың мемлекетті басқаруға қатысуын және жариялы әрі жеке мүдделерін қамтамасыз ететін заңмен және өзге де нормативтік құқықтық актілермен белгіленген құқықтары, міндеттері және жауапкершілігі. Бұл азаматтың мәртебесінің көп түрлерінің (саяси,

еңбек, т.б. қатар) бір түрі, оны жүзеге асыру атқарушы билік органдарының және олардың лауазымды адамдарының тиісті іс – әрекеттерімен байланысты. Әкімшілік құқық атқарушы билік органдарының қызметін ұйымдастырумен байланысты қатынастарды реттейді. Олардың құрылымын, өкілеттіктері мен құзіретін, сонымен бірге олардың арасындағы өзара іс-қимылдарын анықтайды. Әкімшілік құқықпен, сондай-ақ мемлекеттік билік органдарының азаматтармен және өздерінің құзіреттеріне сәйкес мемлекеттік емес ұйымдармен өзара әрекеттесуі барысында туындаған қатынастары, сонымен қатар әкімшілік құқық бұзушылықтармен байланысты қатынастар реттеледі. Мемлекеттің ең қымбат қазынасы деп танылатын азаматтардың мемлекеттік басқару саласындағы құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз етіп, оларды құқықтық реттеп отыратын пән – әкімшілік құқық пәні болып табылады

2. Әкімшілік құқық субъектілері деп ҚР заңдарына сәйкес әкімшілік құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастарға қатысушы тұлғаларды айтамыз. Әкімшілік құқық субъектілері жеке және ұжымдық субъектілер болып екіге бөлінеді.

Әкімшілік құқықтың жеке субъектілеріне – ҚР азаматтары, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ тұлғалар, лауазымды тұлғалар жатады.

Әкімшілік құқықтың ұжымдық субъектілеріне – ҚР Үкіметі, Министрліктер, агенттіктер, мемлекеттік комитеттер, ведомстволар, жергілікті өзін өзі басқару органдары, қоғамдық және діни бірлестіктер кәсіпорындар және коммерциялық емес ұйымдар жатады.

2. Жеке субъектілерді қарастыру ең алдымен азаматтардың әкімшілік құқықтық мәртебесінен басталады. Сондықтан азамат деген түсінікті анықтап алу қажет. *Азаматтық дегеніміз* – адамның адамгершілігін, негізгі құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге негізделген олардың өзара байланысты құқықтарының, міндеттері мен жауапкершілігінің жиынтығынан көрініс табатын адамның мемлекетпен тұрақты түрдегі саяси құқықтық байланысы. Азаматтық белгісі бойынша жеке тұлғалар бірнеше топқа жіктеледі: ҚР азаматтары, шетел азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар, қос азаматтығы бар адамдар. Азаматтардың әкімшілік құқықтық мәртебесі дегеніміз – азаматтардың әкімшілік құқық нормаларымен бекітілген субъективтік құқықтарының, заңды міндеттерінің және жауаптылығының жиынтығы.

Азаматтардың әкімшілік құқықтық мәртебесі азаматтардың әкімшілік құқық қабілеттілігі мен әрекет қабілеттілігінен, олардың мемлекеттік басқару саласындағы құқықтары мен міндеттерінен тұрады. Құқық қабілеттілігі азаматтардың әкімшілік құқықтық қатынастарға түсуге мемлекет белгілеген және қорғайтын мүмкіндігі.

Азаматтардың әкімшілік әрекет қабілеттілігі – азаматтың құқығымен берілген өзінің іс-әрекетін жүзеге асыруға, өзінің жүріс-тұрысына заңды жауапты болуға және белгіленген міндеттерді орындауға бейімделген қабілеті. Әрекет қабілеттілік толық (18 жастан), шектеулі (16 жастан) және ішінара (7 жастан) боп бөлінеді.

Азаматтардың жалпы құқықтық мәртебесі ҚР – ның Конституциясымен, қолданып жүрген Қазақстан заңнамаларымен айқындалады

Азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесінің бірнеше ерекшеліктері бар[7.96б].

Біріншіден, оның күрделі кешенді сипаты бар және онда адам мен қоғамның, азамат пен мемлекеттің, жеке адам мен ұжымның қарым қатынастарын білдіретін конституциялық, азаматтық, қаржы және басқа құқық салаларының нормалары көрініс табады.

Екіншіден, нұсқамалардың міндеттілігі бойынша онда не тек құқықтар ғана (мысалы, азаматтың қандай да болмасын бір инстанцияларға ұсыныс, арыз және

шағым беру туралы өтініш жасау құқығы), не міндеттер ғана (мысалы, жол жүру ережелерін сақтау), не тек міндеттер болады (мысалы, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қараған кезде азаматтың іс бойынша қабылданған қаулыға шағым беруге құқығы бар және оған салынған айыппұлды белгіленген мерзімде төлеу міндетін атқарды).

Үшіншіден, азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесінің мазмұны бір жағдайларда қандай да болмасын бір адамның қалауына байланысты болады (мысалы, азамат аң аулау мылтығын алу үшін ішкі істер органдарына рұқсат алуға өтініш жасайды), ал өзге жағдайларда ол оның қалауына қарамастан қалыптасады (мысалы, ұсақ бұзақылық жасаған азамат әкімшілік ұстауға тартылады да полицияға жеткізіледі).

Төртіншіден, азаматтың әкімшілік – құқықтық субъектісі ретінде құқықтық мәртебесі барлық азаматтар үшін жалпы болып табылатын құқықтар мен міндеттерді (мысалы, өртқауіпсіздігі ережелерін сақтау міндеті), азаматтардың тек қандай да болмасын бір санатына ғана тиісті болатын құқықтар мен міндеттерді «мысалы, автомобиль көлігін жүргізушілерге, кәсіпкерлерге, аңшыларға), сондай – ақ нақты жеке адамдардың құқықтары мен міндеттерін қамтиды (мысалы, босқындар немесе амалсыздан қоныс аударғандар болып табылатын адамдар).

Азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесі күрделі заңдық құрылым болып табылады [8.94б]. Ол әр түрлі төрт маңызды құрамдық элементтерден тұрады.

Бірінші, құқықтар мен міндеттердің аса маңызды бөлігі тұлғаның, адамның әкімшілік құқықтық субъектісі ретіндегі құқықтық мәртебесі болып саналады. Қазақстан мемлекетінде тұлғаның, адамның жағдайын құқықтық реттеу негізгі, басым орын алуға тиіс, өйткені құқық пен мемлекет, оның органдары мен лауазымды адамдары қоғамға, әрбір тұлғаға, әрбір адамға қызмет етеді деген идеяны білдіреді. Дәл осы пікір Конституцияның 1- б- да бекітілген ҚР – ның «ең қымбат қазынасы – адам, адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» дегеннен көрініс тапқан[9].

Конституцияның 1 – ші және басқа баптарында тұжырымдалған тұлға мен мемлекеттің қарым – қатынастарының сипаты дүние жүзінің көптеген мемлекеттері үшін жалпы танылған болып табылады, ол Біріккен Ұлттар Ұйымы мен Еуропалық ұйымдардың қабылдаған аса маңызды актілерінде бекітілген.

ҚР – ның Конституциясы және соған негізделген заңнамалар бойынша тұлға, адам оның қызмет, қоғамдық немесе мүліктік жағдайына ұлтына, діни сеніміне, т.б. қарамастан, қазақстанда құқықтың барлық салаларының субъектісі болып табылады, сол үшін тұлғаның құқықтық мәртебесінің негіздері Конституцияда бекітілген, сонымен бірге адамның бұл мәртебесінде әкімшілік құқық нормалары да маңызды орын алады.

Әкімшілік – құқықтық мәртебенің екінші құрамдық бөлігі ҚР – сы азаматының мәртебесі болып саналады. Әрбір азаматтың әкімшілік – құқықтық субъектісі ретінде өзінің азаматтық құқықтық мәртебесі бар.

Азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесін айқындайтын әкімшілік құқықтың нормалары оның мемлекеттік және қоғамдық қызметтегі құқықтары мен міндеттерін белгілейді. Бұл бейбіт әрі қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен демонстрациялар, шерулер өткізуге және тосқауылдарға тұру құқығы (Конституцияның 32- бабы), мемлекет ісін басқаруға қатысу туралы нормалар (33-б), әскери қызмет атқару міндеті (36 –б), т.б. Одан кейін – бұл азаматтың шаруашылық – еңбек қызметіндегі әкімшілік – құқықтық мәртебесін белгілейтін нормалар, мысалы, Республикада жеке меншік, оның ішінде жерге де танылады және ол мемлекеттік меншікпен бірдей қорғалады (6-бап. 1,3 – т.); заңды түрде алған қандай да болмасын мүлкін жеке меншігінде ұстай алады, сонымен бірге соттың шешімінсіз ешкімді де өз

мүлкінен айыруға болмайды (26- б. 1,3-т), әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалану құқығы(26- б, 4- т), еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығы (24 – б, 1- т). Ақыр соңында, азаматтың қоғамның мүдделерін қозғамайтын жеке немесе отбасы аясындағы әкімшілік – құқықтық мәртебемін белгілейтін нормалар, оның ішінде әдебиет, сурет, ғылыми – техникалық шығармашылықтарға құқығы, фамилиясын өзгертуге құқығы.

Жеке адам тұлға, сосын азамат мәртебесін алған кезден бастап оларға әкімшілік – құқықтық мәртебенің үшінші элементі – әлеуметтік қосылады. Ол азаматтың нақты кәсіпкерлік еңбек қызметімен айналысу, оқу, Қарулы Күштер құрамында қызмет атқару, т.б. үшін қажет. Азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесінің төртінші элементін ерекше мәртебе деп атайды, ол азаматтардың өздерінің тек жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өзінің қалауымен, жеке ынтасымен иеленетін құқықтар мен міндеттерді қамтиды. Бұл, мысалы, әуесқой – аң аулаушылар, әуесқой – жүргізушілер, кәсіби емес – спротшылар, туристер, коллекция жинаушылары, т.б. Олардың барлығы таңдаған ісімен айналысу үшін ресми құжат алады, сонымен бірге әрбір ерекше субъект үшін белгілі бір топ құқықтар мен міндеттер тағайындалған.

Жеке адамның демократиялық құқықтары мен бостандықтарын, сондай – ақ олардың міндеттерінің кешенін тек бір ғана ресми түрде жариялау азаматтың құқықтық мәртебесінің проблемасын әлі толығымен шешпейді. Бұл мәртебе күнделікті өмірде іс жүзінде жүзеге асыруды, әрі оның шынайы кепілдіктерін қажет етді.

Осыған байланысты азаматтардың конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен міндеттерін жүзеге асыруды қамтамасыз ету жөнінде атқарушы биліктің рөлі туралы мәселе қою сөзсіз туады. Бұған барлық қажетті негіздер бар.

Азаматтардың конституциялық құқықтарын жүзеге асыру механизмі, сонымен, әдетте, екі міндетті сатыдан тұрады:

а) азаматтың ерік білдіруінен;

ә) өкілетті атқарушы органның (лауазымды адамның) бұл ерік білдіруге ресми көңіл бөлуінен.

Соңғы саты шешуші рөл атқарады, өйткені бұл орган азаматтың ынтасы бойынша пайда болған мәселені біржақты заңдық биліктік тәртіппен шешуге құқылы.

Әрине азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруда атқарушы билік органдары ерекше рөл атқарады деп түсінуге болмайды. Мемлекеттік – биліктік механизмнің өзге буындары (мысалы, сот билігінің субъектілері), сондай – ақ қоғамдық бірлестіктер де бұл процеске белсенділікпен қатысады. Дегенмен де нақ сол атқарушы органдардың қолында бұл үшін қажетті ұйымдық – құқықтық сипаты бар тетіктер тікелей жинақталған.

Егер конституциялық нормаларда азаматтың жалғыз мәртебесі өзінің саяси – заңдық көрінісін табатын болса, онда әкімшілік – құқықтық нормалар, құқықтың өзге салаларының нормалары жеке адамның, мысалы, азаматтық – құқықтық, еңбек және өзге қатынастардағы, мәртебесін рәсімдеу сияқты, олардың нақты – заңдық мәртебесін бекітеді. Осылай жалпы құқықтық мәртебені нақтылай іске асырылады, ол өзінің көрінісін мысалы, азаматтың әкімшілік – құқықтық мәртебесінен табады. Соңғы конституциялық құқықтықтар мен бостандықтардың, сондай – ақ азаматтарға мемлекеттік басқару аясында заңдармен және заңға тәуелді актілермен берілетін және солармен кепілдендірілген өзге де құқықтардың жиынтығынан құралады.[10.786]

Әдебиеттер тізімі:

1 Таранов А.А. Административное право. Академический курс. А., 2002.

2 А.П.Алехин, А.А.Кармолицкий, Ю.М.Козлов. Административное право Российской Федерации. М., 1996 г., с.99.

3 ҚР Конституциясы 30.08.1995 ж.

4 Бахрах Д.Н. Административное право. М., 1996 г. С. 256.

Резюме

В данной статье автор рассматривает особенности административно-правового статуса гражданина Республики Казахстан.

Summary

In this article, the author reviews the basics and features of the administrative and legal status of a citizen of the Republic of Kazakhstan.

Ғылыми журнал

**ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ
ИМЕНИ Д.А. КУНАЕВА
№ 1 (64), 2018г.**

Научный журнал

Подписано в печать 27.04.2018г. Формат 60x84 ¹/₈.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 17,25. Тираж 500 экз. Заказ № 000023.

Адрес издательства:
г. Алматы, ул. Ади Шарипова 120
8 (727) 327-41-95, +7 (777) 214-02-50, +7 (707) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com